

קיימות עירונית איך אפשר?

JERUSALEM מכון ירושלים
INSTITUTE למחקרי מדיניות
FOR POLICY معهد القدس
RESEARCH لبحث السياسات



קיימות עירונית איך אפשר?

מכון ירושלים למחקרי מדיניות
2016

מכון ירושלים
INSTITUTE
למחקרי מדיניות
FOR POLICY
معهد القدس
RESEARCH
ליחידת السياسات



קיימות עירונית – איך אפשר? מכון ירושלים למחקרי מדיניות, 2016

ניהול הפרויקט ובתיבת המסמך:

גבריאלי תמי, ברביה ולרי, רז-דרור גלית, גנן אראלה, גודדון ענבר

ליזוי תקשורתי: נבו אורית

עיצוב המסמך: הרדה טל

הדפסת המסמך: ארט פלוס – שימוש בחומרים מתכלים ובצבעים לא מזהמים

חרמו את חלקם לפרויקט, לפי פרקים:

פרק 1

רקע תיאורטי –

היכן ניתן לעשות את השינוי?

פרופ' אבינרי אראל
אגוזי יואב
איתן מיכל
ד"ר בן-יוסף שי
דוויק נמרוד
ד"ר מינץ קרן
ד"ר פרג יעל
ארגון מעלה – עסקים מנהיגים אחריות חברתית
מרכז השל לקיימות: ד"ר אטינגר ליה, גולן ליאת, ליבוביץ לורית
מרכז מאקרו לכלכלה מדינית בראשות
ד"ר נתנזון רובי
קבוצת WEconomize: בלוח איל,
ד"ר בלוח-דוד צפרי, ד"ר פרידמן יאיר

פרק 2

עיר מקיימת –

יסודות, חזון ומודלים

ניסוח היסודות והחזון מבוסס על הרקע התיאורטי וכן על סדנת מומחים.

ריכוד ובתיבה: אגוזי יואב

סקירת המודלים לעירוניות נערכה על-ידי ברביה ולרי

פרק 3

מקרי הבוחן –

מעבדות עירוניות

פרופ' אבינרי אראל
אגוזי יואב
בנד-חברוני שרון
קוט חגי
ד"ר רונן אורלי
ד"ר רופא יודן
בצלאל אקדמיה לאמנות ועיצוב: איתן מיכל,
ארז טל
מרכז השל לקיימות: ד"ר אטינגר ליה,
ליבוביץ לורית
קבוצת WEconomize: בלוח איל,
ד"ר בלוח-דוד צפרי, ד"ר פרידמן יאיר
קומוניטי סביבה וחברה: אלחסיד עידית,
גולן אורית

פרק 4

המלצות

מרחב ציבורי:

אדר' קוטק עודד

ד"ר קובנן דרור

כלכלת שיתוף:

קבוצת WEconomize: בלוח איל,
ד"ר בלוח-דוד צפרי, ד"ר פרידמן יאיר

קהילות מקומיות:

אגוזי יואב

אלחסיד עידית

בנד-חברוני שרון

מרכז השל לקיימות: ד"ר אטינגר ליה

פרק 5

מערכת מדדים לאמידת קיימות עירונית

דור ענת

ד"ר קיסינגר מידד

תוכן עניינים

מבוא – מהי קיימות עירונית?

1 רקע – היכן ניתן לעשות את השינוי?

- 1.1 היבטים התנהגותיים – הרגלי צריכה ושינויים 30
 - 1.1.1 התפתחות החברה הצרכנית 30
 - 1.1.2 שינויי מגמות 31
 - 1.1.3 צריכה ברמת הפרט 32
 - 1.1.4 שינוי התנהגות צרכנית 33
 - 1.1.5 שיטות רבות וקשות לשינוי התנהגות 34
 - 1.1.6 עיצוב לשינוי התנהגות 35
 - 1.1.7 ארכיטקטורת הבחירה ו־Nudge 36
 - 1.1.8 רגעים של שינוי 38
- 1.2 היבטים חברתיים-קהילתיים 38
 - 1.2.1 מהי קהילה? 38
 - 1.2.2 מקומן של קהילות במרחב העירוני 39
 - 1.2.3 כוחן של קהילות ביצירת שינוי 40
 - 1.2.4 סוכני השינוי הקהילתיים 41
 - 1.2.5 שותפים ליצירת השינוי בקהילה עירונית 42
- 1.3 היבטים טכנולוגיים 44
- 1.4 היבטים כלכליים 46
 - 1.4.1 עולם התעסוקה המשתנה 47
 - 1.4.2 כלכלה מקומית 48
 - 1.4.3 שיתוף העסקים הגדולים בכלכלה העירונית המקיימת 52
 - 1.4.4 כלכלת שיתוף 53
- 1.5 היבטים מרחביים 59
 - 1.5.1 המבנה העירוני – פרספקטיבה היסטורית ומקומית 59
 - 1.5.2 חשיבותם של המרחבים הציבוריים בעיר 62

2 עיר מקיימת – יסודות, חזון ומודלים

- 2.1 יסודות לעיר מקיימת 76
- 2.2 חזון העיר המקיימת 77
- 2.3 "רואים עולם" אסטרטגיות עירוניות לקיימות 78

3 מקרי הבוחן – מעבודות עירוניות 83

- 3.1 חולון – כלכלה שכונתית – שכונת בן גוריון 84
- 3.2 חולון – כלכלת שיתוף – שיתוף בהסעות לחוגים
ושיתוף במוצרים לפעוטות 87
- 3.3 אשדוד – טיפול בפסולת והפרדה במקור 93
- 3.4 אשדוד – מעבר עובדי העירייה להתניידות
לעבודה באמצעים מקיימים 97
- 3.5 ירושלים – משכונה קיימת לשכונה מקיימת 102
- 3.6 תפקיד הרשות המקומית בקידום כלכלת שיתוף 105
- 3.7 מעבדת 'StreetView': עיצוב עירוני לקיימות – עכו 114
- 3.8 בלים לקידום קיימות עירונית בעזרת קהילות 119
- 3.9 החברה הערבית והחברה החרדית 124

4 המלצות 129

- 4.1 עקרונות מדיניות לקידום אורח חיים מקיים 130
- 4.2 עקרונות ליישום אורח חיים מקיים 131
- 4.3 המלצות אופרטיביות בנושאים המרכזיים 135
- 4.3.1 תכנון וניהול המרחב הציבורי כמרחב עירוני מקיים 135
- 4.3.2 הטמעת כלי כלכלת שיתוף כחלק מאורח החיים העירוני 147
- 4.3.3 חיזוק הקהילה המקומית כמנוף לקידום אורח חיים
עירוני מקיים 152
- 4.3.4 סיכום: תפקיד הרשות המקומית כמובילה –
המלצות לפעולה 164

5 מערכת מדדים לאמידת קיימות עירונית 169

- 5.1 מערכות אמידת קיימות בעולם 171
- 5.2 מערכת המדדים – פרויקט קיימות עירונית 177
- 5.2.1 מתודולוגיה 177
- 5.2.2 ניצד לעיין במערכת המדדים? 179

סיכום 192

נספחים 194

ביבליוגרפיה 202

תקציר

פרויקט "קיימות עירונית" התנהל במכון ירושלים למחקרי מדיניות בין השנים 2013-2016. זהו פרויקט המשך של פרויקט קודם – "תחזית קיימות 2030" (בניהול מכון ירושלים למחקרי מדיניות והמשרד להגנת הסביבה).

הפרויקט מזהה את העיר כמקום בו מתרחשת רוב הפעילות האנושית, ומבקש להתוות המלצות מדיניות להשגת קיימות באמצעות שינוי בסגנון החיים העירוני.

נקודת המוצא לפרויקט היא העובדה כי חרף הישגי ההתייעלות בתהליכי ייצור והמעבר למוצרים ידידותיים לסביבה, אנו עדיין רחוקים מאוד מהשגת היעדים שיאפשרו את שימור הסביבה הגלובלית לדורות הבאים. לפיכך, הפרויקט שם את הדגש על מדעי ההתנהגות, סוציולוגיה וכלכלה, לעומת מדעי הסביבה כמקובל, ומחפש בהתנהגות האנושית פתרונות להשגת סגנון חיים איכותי ומקיים. הפרויקט מציע גישה של חיפוש דרכים "רכות" לשינויים באורח החיים בעיר, מתוך אמונה שאלו מאפשרות לייצר שינויי עומק בהתנהגות, לצד שינויים תשתיתיים נדרשים. השינויים הרכים הינם בעלי פוטנציאל להביא לשיפור משמעותי באיכות החיים העירונית, בהשקעת מאמץ ותקציבים נמוכים יחסית.

המושג 'קיימות' זוכה להגדרות רבות ומודלים לעירוניות מתפתחים כל הזמן. פרויקט "קיימות עירונית" עסק בניסיון להגדיר מהו אורח חיים מקיים, אשר יכול להבטיח איכות חיים גבוהה במרחב העירוני, תוך כדי הפחתת הפגיעה במשאבי כדור הארץ והקטנת התלות בצריכת מוצרים ואנרגיה.

הפרויקט התנהל בשלושה שלבים: **בשלב הראשון** גובש הרקע התיאורטי: נערך איסוף של חוות דעת במגוון תחומים שזוהו כרלוונטיים לקיימות עירונית, ובהם נושאים סביבתיים "קלאסיים" או מוכרים, כגון תחבורה ואנרגיה, לצד נושאים שלא נתפסים באופן מסורתי כאינהרנטיים בדיונים סביבתיים, כגון תפקיד העיצוב והיכולת למנף שימוש ברשתות חברתיות. בסוף שלב זה נבנו היסודות לתפיסת קיימות עירונית וגובש חזון לעיר מקיימת. **בשלב השני** נבחנו עקרונות החזון בעזרת סדרה של "מעבדות עירוניות" – פיילוטים ומקרי בוחן שנערכו בערים שונות בארץ, ועסקו בסוגיות אמיתיות של קיימות עירונית בערים אלו. **בשלב השלישי** והאחרון עסק הפרויקט בגיבוש המלצות מדיניות אופרטיביות לרשויות מקומיות אשר מעוניינות לקדם אורח חיים מקיים בתחומן. בנוסף, פותחה מערכת מדדים לאמידת קיימות עירונית, לשימושן של רשויות מקומיות.

רקע - היכן ניתן לעשות את השינוי?

בחיפוש אחר דרכים לקידום קיימות עירונית, נבחנו נושאים ותחומים שונים והקשר שלהם לאורח חיים מקיים:

שינוי בהרגלי צריכה

גידול הצריכה נמצא כבעל השפעה הרסנית על משאבי הטבע והסביבה הטבעית. כבר בשנת 1992, במסמך "אג'נדה 21", הוזכר הצורך לשנות דפוסי צריכה, אך עד לשנים האחרונות אף מדינה לא היתה מוכנה להתמודד עם סוגיה זו. במשך קרוב לעשרים שנה הוזכרה תמיד סוגיית הצריכה בהקשר לסוגיית הייצור (Sustainable production and consumption), למרות שאין בהכרח קשר ביניהן. המשבר הפיננסי של שנת 2008 היווה נקודת שבר והיה בעל השפעה דרמטית על שינוי המגמה הצרכנית בארה"ב, ויש הטוענים כי ניתן להבחין בעקבותיו בהתעוררות שינוי חברתי לעבר חברה פוסט-צרכנית. שדה המחקר בתחום זה עוסק בשאלות כגון: איך מקבלים אנשים החלטות לגבי מה לקנות, באיזו תדירות וכמה, ומדוע להעדיף מוצר מסוים על אחר. החלטות כאלו או אחרות בנושאי צריכה קיימות אצל כל אדם. לשם קידום צריכה בת קיימא נדרשים שינויים בהרגלי הצריכה בשלוש רמות: המוצר (פיתוח מוצרים ידידותיים לסביבה), אופן הצריכה (למשל צריכת שרותים במקום מוצרים) והפחתת צריכה, אליה ניתן להגיע על-ידי שינוי מהותי באורח החיים, הכולל שינוי תפיסות, נורמות חברתיות וכן שינויים במערכת הכלכלית הנוכחית.

עיצוב כמשנה התנהגות

לתחום העיצוב מקום מרכזי בשיטות הרכות לשינוי התנהגות – החל מעיצוב פיזי של מבנה של קניון עירוני המשפיע על דפוסי הקניה בצורה לא מודעת, ועד לעיצוב מוצר המחייב את הצרכן להחלטות מודעות. תהליכי העיצוב, שבעבר כווננו בעיקר להגברת הצריכה והשימוש המוגבר, מנצלים בשנים האחרונות את כוח ההשפעה הנרחב הזה ומפתחים פתרונות לשינוי התנהגות ואורח חיים.

אחת הגישות הרכות לשינוי התנהגות, שעושה שימוש רב בכלי העיצוב היא **ארכיטקטורת הבחירה**, המעצבת את הקונטקסט של סביבת קבלת החלטות ומדגימה כיצד שינויים קלים בעיצוב הסביבה עשויים לתמוך בשינויי התנהגות, ובכך להחליף, או לפעול במקביל, לשיטות מסורתיות לשינוי התנהגות. גישה זו נולדה מתוך ההכרה כי התנהגות אנושית איננה מאופיינית בלעדית על-ידי תהליכים לוגיים-רציונאליים. במהלך חיי היומיום שלנו אנו נאלצים להתמודד עם מצבים רבים בהם עלינו לקבל החלטות בתוך תנאים בהם אין משאבי זמן ואנרגיה לשקול באופן מעמיק את כל האפשרויות העומדות בפנינו. על-פי גישה זו, הנקראת גם **Nudge**, יש לעצב את הסביבה שבה מתקבלות החלטות שונות,

ובתוכן החלטות בעלות השפעה סביבתית, באופן כזה שיקדם החלטה מסוימת מאשר אחרת, לאו דוקא דרך שיקולים רציונאליים.

רגעי שינוי

המחקר העולמי מזהה כי רגעים שמאופיינים בערעור ושבירה של השגרה (**Moments of change**), יכולים להביא לשינוי של הרגלים שהתקבעו, לדוגמא: שינוי מקום מגורים, לידת ילד ראשון ויציאה לפנסיה. רגעים אלו מאפשרים שינוי של אורח החיים האוטומטי ועלינו לראות בהם הזדמנות. בכדי למנף את ההזדמנויות הללו יש לקחת בחשבון את השפעתם של מרכיבים פסיכולוגיים רבים שפועלים על האדם בעת שהוא מבצע בחירה או פעולה. מרכיבים כאלו יכולים להיות: נוחות, אסוציאציות, הימנעות מהפסד ורצון לשמר את המוכר והידוע. ברור אם כן, שכאשר מבקשים להוביל לשינוי, יש חשיבות לעיתוי.

כוחן של קהילות ביצירת שינוי

חברה אנושית מקיימת היא קודם כל סוגיה חברתית. קהילה היא הזירה המתאימה ביותר לאימוץ נורמות התנהגות חדשות, משום שקל הרבה יותר לאמץ הרגלים חדשים של אורח חיים מקיים במסגרת קבוצתית. במערכת העירונית, הקהילה היא 'מרחב אמצע' חברתי. ארגונים קהילתיים משמשים כשחקני אמצע – סוכני שינוי שאינם מצויים 'למעלה' כדוגמת גופי שלטון, ואינם מצויים 'למטה' כדוגמת תושבים – אלא בתווך שביניהם. שחקני אמצע מצויים בעמדה טובה להסיר חסמים מסוימים הקשורים לנכונות ויכולת של שחקנים אחרים, כמו גם לחבר בין שחקנים שונים בצורה המאפשרת פעולה ושינוי. הקהילה משמשת במקום קרוב דיו ורחב מספיק על מנת לאפשר לאזרחים להתארגן ולממש את אחריותם לסביבה.

חשיבות החיבוריות

העולם הדיגיטלי המתפתח בעשורים האחרונים מייצר שינויי עומק בחברה האנושית ובהתנהלותה, בקצב שהינו חסר תקדים בהיסטוריה האנושית. העולם הדיגיטלי מנגיש מידע לכל משתמשיו ומאפשר תקשורת ישירה בין אנשים, ארגונים וקבוצות. האינטרנט וכלי המדיה החברתיים הובילו לשינוי מעמיק באופן בו האנושות מתנהלת בחייה היומיומיים: האופן בו אנשים צורכים, אוגרים ומחליפים מידע, מוצרים ושירותים – השתנה מהיסוד, כמו גם התקשורת של הציבור עם מוסדות כלכליים, תרבותיים וממשלתיים. לצד זאת, עולם העבודה עובר טלטלה, ואופן התנהלותו המסורתי משתנה. בנוסף, טכנולוגיות התקשורת החדשות מאפשרות התפתחותה של גלוקליזציה – הגבולות בין המקומי לעולמי מיטשטשים, ולכן השפעה על כלל מרכיבי חיינו, ממוצרי הצריכה שאנו קונים ועד אבני הזהות המגדירות אותנו. **דור ה-Y**, דהיינו ילידי שנות ה-80 וה-90

של המאה הקודמת, התבגרו לתוך עידן הרשתות החברתיות, ולפיכך הם מכונים "ילידים דיגיטליים". הם המאמצים הראשונים של הרשתות החברתיות ולכן הם הפוטנציאל של הובלת השינוי, באמצעות כלי המדיה המשמשים בפועל כסוכנים לשינוי חברתי.

עולם התעסוקה המשתנה

עולם העבודה עובר בעשור האחרון שינויים מרחיקי לכת, אשר יימשכו ואף יתעצמו בשנים הבאות. סביבת העבודה, המושפעת רבות מן האפשרויות שמספקים כלי המדיה הדיגיטליים, מציעה אפשרויות חדשות לעובדים ולעסקים, כגון גמישות בשעות העבודה, עבודה מהבית, עבודות חלקיות, תלות פחותה ברכב הפרטי, הפחתת עלויות ציוד ואחסון ועוד. אולם, השינויים הללו מייצרים גם סיכונים רבים: פגיעה בזכויות עובדים, הפרת איזון בין עבודה ופנאי, ירידה בביטחון התעסוקתי, גידול באי שוויון ועוד. השינויים הללו משפיעים גם על סגנון החיים והצרכים של התושבים העובדים בעיר. לדוגמה, עולה הצורך ביותר מקומות ציבוריים לעבודה עם גישה לאינטרנט אלחוטי, או נגישות טובה בין מקומות עבודה שונים ובין מגורים לתעסוקה, עולה הצורך בתכנון לשימושים מעורבים, הגבולות בין פרטי לציבורי מטשטשים, והצורך בתחבורה ציבורית יעילה גובר.

חשיבות חיזוק כלכלה מקומית

לכלכלה המקומית תפקיד משמעותי בקידום קיימות עירונית – היא מחזקת את הזיקה בין התושבים והעסקים הפועלים בעיר, ובכך מבטיחה מעורבות גדולה יותר ואחריות של כולם על המרחב בו הם חיים; מצמצמת את הצורך בשימוש ברכב לצורך שינוע מוצרים; מאפשרת תעסוקה לתושבי האזור; מקדמת את המגוון וההון התרבותי המקומי; מספקת לעיר משאבים פנימיים לפיתוח; מחזקת את הקהילתיות ועוד. למרות יתרונות אלו, מרבית העסקים הקטנים והמקומיים מתקשים לעמוד בתחרות מול החברות הגדולות והתאגידיים. נדרשת מדיניות מוסדרת בכדי לעזור לעסקים אלו לנצל את היתרונות הרבים שלהם ולהפוך לחלק בלתי נפרד מהנוף המקומי.

התפתחות כלכלת שיתוף

המושג כלכלת שיתוף (או כלכלה משתפת) הוא שם כולל למגוון דרכים בהן נשברת הפרקטיקה המסורתית של צרכן יחיד הרובש מוצר לצורך שימוש הבלעדי. כלכלת השיתוף היא מערכת חברתית-כלכלית המתבססת על שיתוף קהילתי של משאבים אנושיים ופיזיים, המורכבת מפלטפורמות המאפשרות למשתמשיהן לייצר, להפיץ, לקיים מסחר, לצרוך מוצרים ושירותים ולקיים פעילויות באמצעות מערך פתוח של עמיתים. פלטפורמות אלה ממנפות משאבים, יכולות ושירותים יקרים יחסית הנמצאים בתת שימוש על-ידי בעליהם

הפרטיים והציבוריים (כגון – השכרת דירות לטווח קצר, השכרת כלי רכב פרטיים ויצירת שירותי הסעות משתפים). שיתוף מאפשר את צמצום ההשקעה הבסיסית במוצרים ובנכסים, וכתוצאה, את הגדלת ההכנסה הפנויה ושיפור במדדי קיימות. בחיבור לעולם התעסוקה המשתנה, מציעה כלכלת השיתוף דרכים גמישות ודינאמיות יותר לייצר הכנסה. העיר היא כר פורה לצמיחתן של פלטפורמות שיתוף בשל הצפיפות, הפוטנציאל של ניצול טוב יותר של משאבים קיימים והצורך לחסוך בעלויות שכירות ומחייה במרכזי הערים.

שינויים בתפקיד המרחב הציבורי

אחד המרכיבים המרכזיים והמשמעותיים ביותר של השלד העירוני הוא המרחב הציבורי: הכיכר, הרחוב והפארק נתפסים כהתגלמות הפיסית של ערכי הקיימות בעיר כמו נגישות, מגוון, קישוריות והכלה (Inclusiveness). קיים פער בין חשיבות המרחב הציבורי בעיר לבין תפקודו בפועל כיום. מבחינת ההיצע, המרחב הציבורי כיום עדיין אינו ממצה את הפוטנציאל המקיים, הן בגלל השתלטות של שימושים אחרים (כגון תחבורה) והן בגלל תהליכי הפרטה ועומס אלמנטים מעודדי צריכה במרחב הציבורי. יש לשים דגש על לימוד הביקושים לשימושים במרחב הציבורי על מנת להופכו למקיים ותורם לאורח חיים עירוני. גישה יצירתית וגמישה לעיצוב המרחב הציבורי, יכולה להוות מענה לצרכים רבים של תושבי הערים בעולם המודרני, המשתנה תדיר. המרחב העירוני, על כל רבדיו, עשוי לשמש שחקן מרכזי בהשפעה על אורח החיים של תושבי העיר. אופן השימוש במרחב וכן העיצוב העירוני, בתכנון מוטה קיימות, עשויים להשפיע על אופן התפקוד של האדם במרחב ויכולים לתרום לאורח חיים מקיים יותר.

עיר מקיימת – יסודות, חזון ומודלים

הרקע התיאורטי היווה את הבסיס להגדרת יסודות מרכזיים וחזון לקיימות עירונית. החזון לעיר מקיימת נבנה בסדנת מומחים, וניסוחו כדלקמן:

”עיר מקיימת מאפשרת חיים באושר וקיום בכבוד לכל, בתוכה ומחוצה לה. היא משתמשת בתבונה ובהוגנות בתשתיות ובמשאבים החומריים, הטבעיים, האנושיים והחברתיים שברשותה, תוך לקיחת אחריות על חלקה בניהול מערכות אקולוגיות גלובליות, ומתוך אחריות למורשתה הפיזית והתרבותית ולדורות הבאים.”

העקרונות ליישום החזון:

- צמצום צריכה / שינוי תרבות הצריכה
- מקומיות וכלכלה מקומית

- **איכות חיים (Wellbeing)** ותרבות של אמן, כבוד הדדי, יצירה, חדשנות, תמיכה הדדית ושיתוף
- **מגוון אנושי ואפשרויות בחירה**
- **הפחתת אי שיוויון וחלוקה צודקת של משאבי העיר**, תוך מתן הזדמנויות שוות בחינוך, בתעסוקה, בשירותים ובפנאי
- **שיתופי פעולה. שיתופיות. חיבוריות** בין תושבי העיר וכלל בעלי העניין – הממשלתיים, העסקיים והאזרחיים
- **מעורבות אזרחית ומחויבות לקיימות**
- **ניצול יעיל של חללים ומרחבים עירוניים**
- **קהילה כמניעת שינויים ומייצרת חוסן חברתי**, סביבתי וכלכלי

מקרי הבוחן - מעבדות עירוניות

על מנת לבחון את החזון והעקרונות, שיישומם מרכזי לקידום אורח חיים מקיים בעיר, נערכו מספר מעבדות עירוניות. **"מעבדה עירונית"** היא ניסוי ממוקד לבחינת פוטנציאל להטמעת שינוי. הנושאים שנבדקו והמתודולוגיות שיושמו בכל מעבדה היו מגוונים, אך כולם נגזרו מן הרקע התיאורטי ומעקרונות החזון לעיר מקיימת. מטרת המעבדות היתה: בחינת הפוטנציאל, ההזדמנויות והחסמים שבמעבר לאורח חיים מקיים במציאות הישראלית ותרגומם לכלים והמלצות אופרטיביות. המעבדות העירוניות נערכו בשיתוף עם מספר רשויות מקומיות ועסקו בנושאים המעניינים את מובילי המדיניות בכל רשות. בחלק מן המעבדות נבחנו תהליכים שכבר התרחשו בעיר, וברוב המעבדות נבנו, יחד עם נציגי העיריית, מקרי בוחן ייחודיים, אשר הבליטו היבטים שונים של אורח החיים העירוני. מעבדות ומקרי בוחן נערכו בערים ירושלים, חולון, אשדוד, עכו ותל אביב.

בחולון נערכו מעבדות שעסקו בנושאי **כלכלה שכונתית וכלכלת שיתוף**; באשדוד נערכה מעבדה בנושא **קהילה ותפקידה בקידום טיפול בפסולת**, ומעבדה שעסקה בסוגיה של **מעבר להתניידות לעבודה באמצעים מקיימים בקרב עובדי עיריית אשדוד**; בירושלים נערך ליווי של תהליך **"שכונה מקיימת"** שהתקיים במספר שכונות בעיר; בנושא **העירייה כמעודדת כלכלת שיתוף**, נערך מקרה בוחן בעיריית ירושלים שמטרתו היתה בחינת הזדמנויות וחסמים בדרך למעורבות הרשות המקומית בקידום כלכלת שיתוף; מעבדה שהתקיימה בעכו בהשתתפות סטודנטים מן התכנית לתואר שני בעיצוב תעשייתי בבצלאל, בחנה את כוחו של **עיצוב בקידום אורח חיים מקיים**. סדנה שנערכה בשיתוף עם עיריית תל אביב-יפו בחנה כלים **לקידום קיימות עירונית באמצעות**

קהילות. בנוסף נערכו שתי קבוצות מיקוד שבחנו שתי אוכלוסיות ייחודיות בישראל – האוכלוסייה הערבית והאוכלוסייה החרדית.

המעבדות איפשרו לזהות את ההיבטים של אורח החיים העירוני אשר להם השפעה משמעותית יותר מאחרים על חיי היום-יום של תושבי הערים:

היבטים מרחביים – מקומיים – המעבדות הדגישו את החשיבות של תפיסת המרחב על-ידי התושבים ואת כוחו של העיצוב להשפיע על תפיסה זו.

היבטים קהילתיים – חברתיים – מספר מעבדות חיזקו את ההבנה כי קידום אורח חיים מקיים יכול להיות אפקטיבי הרבה יותר אם ייערך במסגרת קבוצתית, חברתית, קהילתית, ולא רק כנסיון לשנות את התנהגותם של פרטים בודדים.

היבטים התנהגותיים והרגלי צריכה – המעבדות שעסקו בכלכלת שיתוף הדגישו עד כמה קשה לאנשים לבחור בדרכי צריכה חלופיות לצריכה המוכרת להם, גם במידה ואלו מציעות להם שיפור באיכות החיים, עלייה במגוון האפשרויות, ואפשרות לניצול יעיל יותר של המשאבים שבידיהם. המעבר לצריכה משתפת דורש שינוי של הפרדיגמה הפרטית, הפחתת חסמי אמון ומעבר לחלוקה ושיתוף, תהליכים הדורשים שינוי עמוק בנורמות הנהוגות כיום.

שלושת ההיבטים הללו (מרחביים, קהילתיים וצרכניים) הצטיירו במעבדות כמייצרים תמונה מלאה של פעולות יומיומיות מרכזיות בחיי תושבי הערים בישראל.

לאור חשיבותם הניכרת של ההיבטים הללו לאורח החיים העירוני, התמקדו ההמלצות האופרטיביות של הפרויקט בשלושה ערוצים מרכזיים – ערוץ המרחבים הציבוריים, ערוץ הקהילות וערוץ כלכלת השיתוף.

המלצות

ההמלצות מכוונות לשחקנים מגוונים, בדגש על רמת השלטון המקומי. חלק מן ההמלצות זקוקות, על מנת להגיע ליישום, לשינויים ברמה הלאומית, הקשורים לרגולציה, שינויי חקיקה ומיסוי וכו', אך מרביתן ברמת העיר והשכונה, ומשם השינוי יכול להתחיל. פרק ההמלצות כולל עקרונות מדיניות, עקרונות ליישום, וכן המלצות מפורטות לשלושת הערוצים המרכזיים שזוהו כמשפיעים על שינויי התנהגות בעיר: כלכלת שיתוף, מרחבים ציבוריים וקהילות עירוניות כמנוף לשינוי.

עקרונות המדיניות לקידום אורח חיים מקיים

- יש לנתק את הקשר בין צמיחה כלכלית וצריכה חומרית לסטטוס חברתי ולרווחת הפרט.

- יש להציע איכות חיים גבוהה ושוויונית לכלל האוכלוסיות החיות בעיר.
- יש לחתור לשינוי בהרגלי צריכה ולעידוד צריכה מקיימת – במקום "יירוק" מוצרים.
- יש להעדיף צורות צריכה דיגיטליות ומשתפות ולקדם אוריינות דיגיטלית בכל הגילאים.
- יש לעודד חיזוק השתייכות קהילתית כגורם שיתמוך בהפחתת צריכה חומרית.
- יש לעודד יצירת מרחב עירוני יעיל ואפקטיבי – בעזרת כלי תכנון, עיצוב וניהול עירוני.
- יש לעודד גמישות בתכנון וליצור מנגנוני התאמה למצבים משתנים.
- יש לעודד שיתופיות ואחריות משותפת של הרשויות והתושבים על רכוש וטובין ולאפשר יוזמות כלכלת שיתוף.
- יש לחפש דרכים לניהול משותף של המרחב הציבורי וגישה חדשה למשילות של נחלת הכלל.
- יש להרחיב את הבנת המושג קיימות, מתוך הבנה ש"ירוק" אינו בהכרח מקיים ומדיניות מקיימת אינה כוללת בהכרח "ירוק".

עקרונות ליישום אורח חיים מקיים

- **הסתכלות מערכתית-אינטגרטיבית על הכלים להובלת השינוי:** בניית אסטרטגיה שתשלב אמצעים קשים ורכים.
- **מרכז (Mainstreaming) של הקיימות בליבת הפעילות של העירייה/ המערך הקהילתי:** מסגור רעיוני של קיימות כתפיסה הוליסטית המובילה את האסטרטגיה העירונית.
- **בניית אמון כתנאי הכרחי לקידום קיימות עירונית:** כל פעולה תלווה במערך הטמעה שיבנה אמון והיכרות בין השותפים.
- **עידוד גמישות בכל היבטי ניהול אורח החיים העירוני:** מומלץ לחפש דרכים לפשט תהליכים ורגולציות על מנת להתמודד טוב יותר עם הדינמיקה המשתנה.

- **עידוד מערכות מבוצרות – הן של מידע והן של ניהול וארגון:** עידוד יוזמות של תושבים ואימוץ על-ידי הרשות. שיתוף פעולה בין העירייה והתושבים, עידוד יצירתיות, אספקת נתונים, כלים דיגיטליים וקישוריות.
- **איתור מוקדים בהם יכול השינוי להתרחש ולהשפיע בצורה רחבה:** רצוי לאתר מרחבים בהם יכול השינוי להתרחש במאמץ ובמשאבים נמוכים יחסית ולהשפיע על אנשים רבים ככל האפשר. בנוסף, יש להתמקד בשינוי הרגלים ופרקטיקות יום-יומיים, בכדי שהשינוי יוכל להיות רחב ומשמעותי.
- **זיהוי מגמות שמתרחשות בשטח, מינופן, והסדרתן על-ידי הרשות המקומית:** הרשות המקומית יכולה לאמץ ולמנף פעולות שכבר מתרחשות, להגדיל את שיתוף הפעולה שלה עם בעלי עניין שונים בעיר ולחסוך במשאבים עירוניים, תוך למידה מחוכמת ההמונים.
- **בניית שותפויות בין שחקנים ממגזרים שונים:** בעידן בו ברור יתרון "חכמת ההמונים", יש ליצור ולמקסם שיתופי פעולה ולבנות רשתות המחברות בין ובתוך שחקנים ומגזרים שונים: השלטון העירוני, גופי ניהול קהילתיים, ארגוני החברה האזרחית, התושבים, המגזר העסקי ועוד.
- **חיפוש וניצול רגעים שמאופיינים בערעור ושבירה של השגרה (Moments of change):** ניתן לסמן גם רגעים של שינוי ברמה החברתית-מערכתית, כגון משברים כלכליים, התפתחויות טכנולוגיות חדשות, אסונות טבע, שינויים פוליטיים ועוד, אשר נותנים פתח לחדשנות ולשינוי הרגלים חברתיים שהתקבעו.
- **זיהוי ועידוד "מאמצים ראשונים" (Early adopters):** המאמצים הראשונים הם סוכני שינוי ומהווים כוח משמעותי בקהילה. ביכולתם להביא להטמעת שינויים באופן משמעותי. יש ליצור תשתית תמיכה במאמצים הראשונים, ולספק להם הוקרה, הכרה ותקציבים.
- **זיהוי ושימוש בשחקני אמצע לקידום והטמעה של שינויי התנהגות:** שחקני אמצע הם סוכני שינוי מצויינים. חשוב לזהותם ולהשתמש ביכולותיהם להביא לשינוי.
- **שימוש ברשתות חברתיות ככלי לקידום ערכי הקיימות (שיתופיות, קהילתיות, כלכלה מקומית, חיבוריות):** עם זאת, יש לשים לב לכך ששימוש בכלים דיגיטליים עלול לייצר פערים חברתיים מסוג חדש בין קהילות בעלות אוריינות דיגיטלית לקהילות שאינן.
- **מתן נראות לשינוי והפצת הידע:** על הקיימות למסגר את השינוי המוצע בצורה נגישה ומעניינת עבור המשתמשים. יש להציע לתושבי הערים

תחושת שייכות ומשמעות בתוך תהליך השינוי, בכדי להחליף את המגמות ההרסניות הקיימות.

ההמלצות העקרוניות פורטו בשלושת הערוצים המרכזיים להמלצות פרטניות אשר עשויות להוות בסיס לתוכניות פעולה עירוניות לקידום הנושאים. מסמך המלצות מפורט הוכן לנושא מרחב ציבורי מקיים, עירייה כמובילת כלכלת שיתוף וקהילה כמניעת שינוי.

המלצות לפיתוח מרחב ציבורי מקיים:

ההמלצות להלן מבקשות להתייחס להתאמת ארגון המרחב למשתמשים שונים, תוך דגש על צד הביקוש. הן מציעות סוגים חדשים וזמנים מגוונים של פעילויות, עוסקות בשותפויות בניהול המרחב ובאמצעי חישה מרחוק לניטור פעילויות במרחב. ההמלצות מיועדות להפוך מרחבים למרובי שימושים, גמישים ואופרטיביים לאוכלוסיות מגוונות, ולכאלה המהווים עוגן לחיי הקהילה והעיר. זהו תהליך דינאמי, שבו המרחב ממשיך להתעדכן, להשתנות, להתעצב, ולייצר אינטראקציה בין המעצב, המשתמשים והמרחב עצמו. יצירת סוג כזה של מרחב מזמינה מגוון התרחשויות המייצרות ידע שמזין עיצוב מחודש של המרחב. תכנון המרחב הציבורי לא יכול להיצמד לגבולות האדמיניסטרטיביים המכתיבים היום את תכנונו וניהולו, לכן הוא מחייב חשיבה חדשה על התפקיד והחזון של המדינה/ הרמה האזורית והעירונית והיכולת שלהן, בנקודות מרחביות מסוימות, לוותר על לוגיקת השוק, הרווח וההסדרה (אבני היסוד של המערכת הניאו-ליברלית) בכדי לייצר סביבה שמאפשרת תהליכים אחרים.

מוצעים שני שלבי עבודה לקראת קידום מרחבים ציבוריים מקיימים בעיר:

1. סיווג מרחבים בעיר על-פי אופני שימוש שונים לניצולם: חשיבה מחודשת על תכנון המרחב הציבורי צריכה להתחיל בסיווג אופנים שונים לניצול מקיים של מרחבים ציבוריים:

- ניצול המרחב לשימושים משתנים, שימושים ניידים ושימושים זמניים.
- תכנון מתקנים המאפשרים שימושים רבים בו זמנית.
- ניצול מרחבים לשימושים מגוונים שאינם רק שימושי פנאי, בדגש על מרחבי עבודה.
- שילוב תכנים וירטואלים באמצעים קבועים וניידים – מרחב ציבורי מרובד.
- שילוב ריהוט רחוב ופריטים המוצבים במרחב הציבורי לאיפשר שימושים נוספים לצרכי המשתמש במרחב.

- פיתוח מרחב ציבורי חד פעמי כך שיוכל ללבוש צורות שונות באופן חד פעמי ובסיום השימוש הן ניתנות למחיקה או הסרה.
- שימוש מרובה לאזורי חניה בשעות שאין עומס – למשל למטרות שימושים קהילתיים, שימושי ספורט ומרחבי פנאי.
- עידוד חקלאות עירונית במרחב הציבורי והפיכת החקלאות העירונית לחלק מהמרחב הציבורי עצמו.
- פיתוח מערכות חישה עירוניות תומכות מרחבים ציבוריים רפלקסיביים, כך שהמרחב יסייע לנטר ולדווח על שימושים בזמן אמת.

2. היערכות של הרשות המקומית לעדכון שוטף של מרחבים ציבוריים בעיר: מומלץ שהרשות המקומית תפעיל צוות עבודה להפעלת חשיבה מקיימת במרחב הציבורי אשר יורכב מיחידות שונות בעירייה ומחוץ לה, ויביא לידי ביטוי היבטים רב תחומיים של שימוש במרחב. יפותחו אמצעי חישה ומיפוי לזיהוי האפשרויות לפעילויות השונות במרחבים ציבוריים בעזרת מידע המגיע ממגוון מקורות בנושאים של סוגי פעילות, יחידות מרחביות, זמנים ונגישות. יאומצו פעולות של (דה)רגולציה – והתאמות רגולטיביות אשר יאפשרו פעילות ניסיונית, ספונטנית ואוטונומית. התאמות אלה יכללו גמישות בשימושים במרחבים קיימים, יצירת אוטונומיה לפעילות קהילות, ומודלים של גיוס משאבים לשדרוג ולניהול מרחבים.

מומלץ שהמערכת העירונית תתמוך בתהליכי יצירת המרחב הציבורי המקיים. למשל, על-ידי הנחת תשתית למרחב פעולה דיגיטלי חופשי במרחב הציבורי, על-ידי הקמה וארגון של תשתית אלקטרונית, תקשורתית או אמצעי הקרנה והטמעתם במרחבים ציבוריים תוך הסדרת השימוש בתשתיות אלו. דוגמא אחרת היא אספקה של חומרים שיאפשרו פעילות יצירתית מקומית, חד פעמית או קבועה, כגון שתילים לשתילה עצמית, צבעים, וכו'.

מומלץ לייצר אינטראקטיביות – הן בין המשתמשים במרחב והן בין המשתמשים והמערכת העירונית, להגדלת דינאמיות ונגישות. שימוש באלמנטי עיצוב פשוטים יעודד שימוש מקיים ויסייע למערכת העירונית לעודד שימוש מקיים במרחב, באופן כמעט בלתי מודע. כלי העיצוב העירוני יכולים לעזור לעצב את ברירת המחדל בצורה המעודדת קיימות, ללא צורך בהוצאת תקציבים משמעותיים. מודל העבודה המוצע לעיבוד מחדש של מרחבים ציבוריים כולל איפיון הפרקטיקות החדשות, זיהוי סוגי המשתמשים החדשים ועריכה של ההתאמות הנדרשות במרחבים הציבוריים.

יישום כלכלת שיתוף בניהול העירוני

כלכלת שיתוף מתפתחת היום בעולם ובארץ בעיקר על-ידי גופים עסקיים ולפי אינטרסים של שוק. מעורבות ציבורית כגורם אקטיבי יכולה להביא את הרעיונות של כלכלת שיתוף לכדי יישום לטובת הכלל. כפי שהדגימו המעבדות בחולון ובירושלים, כלי כלכלת השיתוף יכולים לעזור לפרטים ולערים לפתור בעיות בהן הם נתקלים (יהיו אלו הסעת ילדים לחוגים, או חיזוקם של העסקים הקטנים הפועלים בעיר). כאמור, פתרונות של כלכלת שיתוף בנויים על שימוש במשאבים ויכולות קיימים ולא על ייצור וצריכת משאבים חדשים. בכך היא מהווה אמצעי יעיל לקידום אורח חיים מקיים, וכן תומנת בחובה פוטנציאל ליצירת קהילות מגובשות ופעילות וליצירת תחושת שייכות וגיבוש קהילתי. הייזום והאיפשור נכון שיהיו על-ידי העירייה. יוזמה קהילתית של פרטים לשיתוף נתקלת בחשדנות ובקשיים שמעורבותה של העירייה תוכל לפתור. העיריות יכולות להוות פלטפורמה אמיתית לקידום יישום של כלכלת שיתוף בעיר ובכך לקדם אורח חיים מקיים. הרמה הלאומית צריכה לתת את הכלים והרגולציה המתאימים על מנת לאפשר שימוש בפלטפורמות אלה לטובת הכלל. מומלץ שפעולה עירונית לקידום שימוש בכלי כלכלת שיתוף תנקוט בצעדים הבאים:

ראשית יש להגדיר את התחומים בהם יש יתרון יחסי להיכנס לתהליכי כלכלת שיתוף, ועבור תחומים אלה יש להכין תכנית אסטרטגית להטמעה, אשר תכלול בניית מערכת מידע ארגוני לגבי פלטפורמות קיימות, וכן לקיים הכשרה לגרעין המוביל ולכוח האדם התומך בעקרונות החשיבה של כלכלת שיתוף.

יש להשקיע בבניית תשתית עבודה רשות-אזרח כבסיס ליישום כלכלת שיתוף, תוך הגדרה מחדש של מארג היחסים בין השחקנים בעיר (תושבים, רשות וכו'). על הרשות העירונית לייצר פלטפורמות (דיגיטליות או ממשיות) בהן יתאפשר לאזרחים לפעול וליצור. לאחר בניית התשתית אפשר להתחיל תהליך הטמעת תהליכי כלכלת שיתוף הכוללים איתור שותפים, איתור משאבים ומקורות והתנעת פרויקטים.

פעולות נלוות יכולות להיות עידוד חברות הזנק העוסקות בתחום לפעול בעיר ובאמצעותן לפתור אתגרים ספציפיים של כלכלת שיתוף, העברת תקנות וחוקי עזר המיועדים לעודד פלטפורמות של כלכלת שיתוף, ועידוד קהילות ועסקים מקומיים לעשות שימוש בכלכלת שיתוף ובכך לחזק את תחושת הקהילתיות והשייכות מחד ואת העסקים המקומיים מאידך.

תהליך צריך להיות מוטמע תוך ראייה ארוכת טווח, אך תוך יכולת גזירה של פעולות קצרות טווח המעוררות השראה ואמון. תהליך אסטרטגי כזה יוכל לשנות את דפוסי הפעילות בתחומים רבים בעיר ולהופכה למשתפת ומקיימת.

הבעיה המרכזית העומדת בפני פיתוח כלכלת שיתוף כאסטרטגיה ומדיניות מוטמעת בישראל הינה המחסור במדיניות ברורה ומסודרת כלפי הכלים והפלטפורמות הקיימים של כלכלת שיתוף בישראל. הכלים חסרים ברמות שונות (ממשלתית ומוניציפלית) ובתחומים שונים (רגולציה, מיסוי, יחסי עבודה). **אחת ההמלצות המרכזיות היא לייצר מדיניות ציבורית (ממשלתית ועירונית) ברורה כלפי כלכלת השיתוף בעיר, מדיניות שתתמוך באינטרס הציבורי כפי שהרשות רואה אותו ולא תשרת רק את האינטרס הכלכלי-יזמי. על מדיניות זו להתמודד תחילה עם חסמים שונים שמייצר התחום, כגון היעדר במיסוי וברגולציה מתאימה, מחסור במומחיות ונסיון לניהול משותף על-ידי הרשות ועוד.**

חיזוק קהילות כמנוף לפיתוח עירוניות מקיימת

במסגרת הבנת חשיבות הקהילה כמנוף לקידום אורח חיים מקיים מוצעים מספר כלים אופרטיביים בהם ניתן להשתמש:

פיתוח שחקני אמצע עירוניים: במפגש בין שחקנים שונים, למשל תושבים ורשות, יש פעמים רבות פער בהבנת המציאות ומשברי אמון. לכן חשוב לזהות את אותם גורמים בעלי אמון וכישורי עבודה עם הקהילה המכירים את המנגנון של הרשות ויכולים לעזור לתאם ולתווך שיח בין שחקנים שונים בקהילה. שחקן האמצע הטוב יכול לסייע לקהילה למנף עצמה בקהילה המקדמת אורח חיים עירוני מקיים. שחקני האמצע יכולים להגיע מן הרשות, או לצמוח מתוך הקהילה. הם מתאפיינים בהיכרות עם צרכי הקהילה מחד ובהיכרות או התמצאות בנבכי הרשות המקומית או הקהילה העסקית מאידך. שחקני האמצע מייצגים מצד אחד את צרכי הקהילה ומצד שני מכירים היטב את המשאבים והאפשרויות לקדם תהליכים בתוך הארגון, ובכך יתרונם. הם "מתורגמנים" בין הקהילה האזרחית או העסקית לבין הרשות המקומית. ההיכרות הקרובה שלהם עם כל הגורמים מאפשרת להם לשמש כ"מורי נבוכים" לחברי הקהילה ולקצר תהליכים בממשקים השונים. לשחקני האמצע תפקיד חשוב בפיתוח מנהיגות קהילתית, העצמת שאר התושבים ועידודם להרחבת הפעילות האזרחית המקומית. על מנת לנצל את היתרונות של שחקני אמצע יש לזהות אותם, להכשיר אותם ולתת להם את האמצעים לפעולה.

הקמת חממות - מסגרות להכשרה והעצמת פעילים קהילתיים: מוצע לקדם הקמת מסגרות המהוות מרחב חממתי תומך לעשייה קהילתית, המאפשרות פיתוח מודלים מקומיים לייזמות קהילתית מקומית, ויהוו חממה לעשייה קהילתית משמעותית המגיעה מתוך צרכים אותנטיים של התושבים.

יצירת אזורים "דלי בירוקרטיה": אזורים דלי בירוקרטיה הם מנגנון עירוני המסוגל להכיל ולהיענות לעשייה, לפרויקטים וליוזמות ייחודיות הצומחות

מהקהילה, וכך לאפשר בצורה ידידותית ליזמים בקהילות לבחון רעיונות חדשים מחוץ לקופסה. חרף החשיבות הגדולה של יוזמות כאלו, הרגולציה והמבנה המורכב של הרשות המקומית מקשים מאוד להכיל ולתמוך בפיתוח של יוזמות קהילתיות. הקשיים הם קשיים תקציביים, קשיים של תאום מערכתי והכלת פרויקטים ייחודיים, וכן קשיי בירוקרטיה ורגולציה, כפי שתוארו לעיל. יש לחפש כלים להקלה על חסמים אלה באזורים נבחרים. כלים כאלה יכולים לכלול: **הקמת פורום עירוני משולב** שיונחה לנקוט בגמישות באישור פעילות קהילתית, תחת מגבלות החוק; **הקצאת גורמי אישור עירוניים** שילוו תהליכים קהילתיים; **רכישת ציוד לפעילות קהילתית** כגון: דוכנים, במות פריקות נמוכות, מחסומים, והשאלתם לפי דרישה. **פיתוח אפליקציה "מצמצמת תיסכולים בירוקרטיים"** – המאפשרת למשתמש לאתר את כל בעלי התפקידים הרלוונטיים ברשות המקומית ומקלה על יצירת הקישורים; **הקצאת מבנים ומתקנים עירוניים ליוזמות קהילתיות בחינם**, או בתשלום Cost+; **שילוב מטרות קהילתיות במכרזים למבנים עירוניים** כך שאותו מבנה יוכל לשרת את הקהילה במספר צורות; **גיוס מערך השיווק והפרסום העירוני לטובת מינוף הפעילות הקהילתית**; **איגום תקציבי פעילות מתוך** תקציבי יחידות עירוניות שונות לטובת פעילויות המגיעות "מלמטה למעלה" על מנת לעודד אותן בצורה פרואקטיבית;

יצירת רשתות מקצועיות להעברת ידע ויצירת שיתוף פעולה: רשתות מקצועיות מספקות תמיכה, חיזוק, מרחב ללמידה ועשייה משותפת ונועדו לאפשר עשייה יציבה לאורך זמן. תהליך בניית הרשת כולל את הגדרתה ואיסוף החברים, היכרות ובניית תשתית, בניית תוכנית ותחזוקה.

פיתוח כלים לניטור השיח הציבורי: כלים לניטור השיח הציבורי הם כלים העוזרים לזהות את הנושאים החשובים לטיפול, לפני שהם הופכים לבוערים, בין השאר באמצעות הרשתות החברתיות. מוצע לפתח ערוץ שמתמקד בניטור השיח הציבורי והקהילתי, בוחן אותו ומגיב אליו. במסגרת ערוץ זה, מוצע לגבש תהליכים שיאפשרו לרשות לפתח מעין "מוניטור קהילתי" המזהה מגמות לפני שהן גדלות ומאפשר לרשות לחזק אותן או לטפל בהן קרוב למועד היווצרותן. מהלך מעין זה מחייב נכונות לעבוד עם תוכניות שאינן מתוכננות מראש, ועם גורמים שלעיתים אינם פורמאליים (כמו קהילה ותושבים פעילים). מוצעים מספר כלים שיוכלו לעזור לנטר את השיח הציבורי ברשות.

לסיכום, הקהילה עשויה להוות מנוף חזק מאוד לקידום אורח חיים מקיים בעיר. מעבר להמלצות הפעולה הפרטניות ניתן לומר שיש חשיבות באיתור וחיזוק מנהיגות מקומית, יש לזהות את המאפיינים התרבותיים של קהילות ולהתאים את הפעולות אליהם, יש לתת נראות ופומביות לפעולות מקדמות קיימות ויש לאפשר חיבורים בין השחקנים השונים בקהילה ובעיר ובינם לבין הרשות.

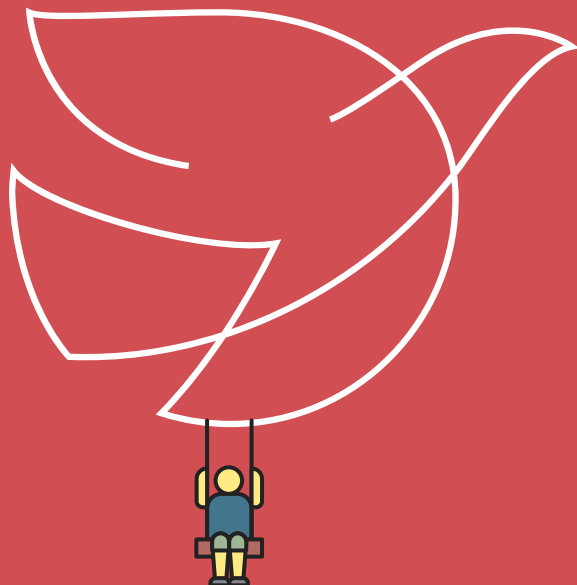
המוסדות השכונתיים יכולים לתפקד כגורם מתכלל תוך הפנמת גישת הקיימות לאורך שדרת המנהיגות על-ידי הכשרות ויצירת שפה משותפת. כל זה יכול להיעשות ללא השקעת תקציבים יעודיים גדולים, אלא בעיקר מתוך משאבים קיימים, ניצולם ואיגומם.

מערכת מדדים לאמידת קיימות עירונית

בניית מערכת מדדים לבחינת קיימות עירונית לוותה את הפרויקט. לאחר סקירה עולמית של מדדי קיימות, ולאור גיבוש החזון לקידום אורח חיים מקיים ועקרונותיו, גובשה מערכת של 42 מדדים לאמידת מצב העיר/האזור ביחס לעקרונות של אורח חיים מקיים, כמפורט במסמך זה. מערכת מדדים זאת עשויה להיות מותאמת להרצה בעיר או בתת אזור בעיר, בהתאם למטרות ולצרכים המקומיים. החשיבות של מערכת כזאת היא ביכולת להריצה באופן עיתי ולקבל תמונה לגבי התקדמות העיר ביחס לעצמה וביחס לערים אחרות, וכך לקבל החלטות מושכלות ביחס למדיניות העירונית הרצויה.

לסיכום, פרויקט קיימות עירונית של מכון ירושלים למחקרי מדיניות פותח פתח להסתכלות על המרחב העירוני במשקפיים של שינויי אורח חיים, בדגש על: צמצום בצריכה, שיתופיות וחסכון במשאבים, שינוי באופני ניידות בעיר, חיזוק הקהילתיות העירונית ואימוץ אורח חיים עירוני המנצל מרחבים ציבוריים באופן אחר. כל אלה, בניהול והובלת הרשות המקומית תחת אסטרטגיה של קיימות, יביאו לשיפור באיכות החיים בעיר, להקטנת פערים ולחיים מאושרים וטובים יותר לתושבי הערים בישראל.

אנו תקווה שהמעוניינים בקידום חיים עירוניים מקימים בישראל ימצאו במסמך זה השראה, ידע וכלים לעשות זאת ולהצטרף ליצירת השינוי.



מבוא – מהי קיימות עירונית?

המושג 'קיימות' זוכה להגדרות רבות ומודלים לעירוניות מתפתחים כל הזמן. פרויקט "קיימות עירונית" עסק בניסיון להגדיר מהו אורח חיים מקיים, אשר יכול להבטיח איכות חיים גבוהה במרחב העירוני, תוך כדי הפחתת הפגיעה במשאבי כדור הארץ והתנתקות מהתלות בצריכת מוצרים ואנרגיה.

לחיפוש אחר אורח חיים עירוני מקיים שלוש הנחות מוצא:

1. אנו נמצאים בתקופה קריטית, מבלי להפנים זאת. אנו פוגעים, ללא הרף, במערכות האקולוגיות שמקיימות אותנו, מתוך מחשבה שנוכל להמשיך כך לאורך זמן. אולם, קצב ההתדרדרות של המערכות תומכות החיים של כדור הארץ עצום, ואנו רחוקים מאוד מהשגת היעדים שיאפשרו את שימור הסביבה הגלובלית לדורות הבאים, כיוון שאנחנו ממשיכים לפעול בתוך הדפוסים ההרסניים הקיימים. גם מודעות גוברת לצורך בשימוש נכון יותר במשאבים לא הביאה לשינוי בהתנהגות והתדרדרות במדרון בו נענו בעשרות השנים האחרונות נמשכת. לפתחנו ניצב משבר עמוק והאמצעים שננקטו עד כה כדי לטפל בו לא הביאו לפתרון.

2. נדרש שינוי מהותי של הדרך בה אנו חיים. כמאמרו של אלברט איינשטיין: "לא נוכל לפתור בעיות באמצעות אותה צורת חשיבה בה השתמשנו כשיצרנו אותן". עלינו לשנות את חוקי המשחק ולייצר מציאות חדשה. ההתייחסות לשינוי דורשת מאיתנו להבין שקיימות עירונית היא לא עניין סביבתי בלבד וכי המוטיבציה לקדם אותה קשורה בקשר חזק להיבטים חברתיים וכלכליים.

3. אנו נמצאים בעיצומו של העידן העירוני. למעלה ממחצית מתושבי העולם חיים, כבר כיום, בישובים עירוניים, תהליך אשר, ככל הנראה, עתיד להימשך. במדינת ישראל למעלה מ-90% מהאוכלוסייה כיום היא עירונית. סגנון החיים העירוני והעובדה שחלק משמעותי מפעולות היצור התעשייתי והפעילות המסחרית מתרחשים בערים, גורמים לכך שהערים הן מוקדים עיקריים לצריכת משאבים וליצירת מזהמים. יחד עם זאת, דווקא הסביבה העירונית טומנת בחובה יתרונות פוטנציאליים לצמצום ההשפעה, תוך שיפור איכות חיי התושבים וקידום הקיימות, זאת בשל יתרון הגודל והריכוז הגבוה של אוכלוסייה ופעילות אנושית. מרכיבים אלו, אשר לעיתים קרובות מוצגים כחלק מהבעיה, מהווים גם פוטנציאל והזדמנות לפתרון, באמצעות ניצול יעיל של משאבים, שטחים וכישורים והתמודדות טובה יותר עם בעיות סביבתיות, חברתיות וכלכליות.

עירוניות נכונה יכולה לעזור לשנות את מגמת ההרס בה אנו צועדים:

נושא מרכזי עמו יש להתמודד בחיפוש אחר אורח חיים מקיים הוא נושא הצריכה, שהינה מרכיב משמעותי באורח החיים המודרני בכלל והעירוני בפרט. צריכה מתבצעת כתחליף שנועד למלא מאוויים עמוקים של בני אדם, כגון הצורך להשתייך ולהיאהב. אינדיקטורים בינלאומיים מראים שצריכה מוגברת היא דרך לפצות על חיים שאינם מספקים וכי מִעֵבֵר לרמה מסוימת של חיים, הכנסה נוספת והיכולת לרכוש מוצרים נוספים לא מספקות לפרט אושר נוסף.



השאירה להתנתק מהתלות בצריכה לצורך קידום אורחות חיים מקיימים מבקשת לעודד חיפוש אחר הישגים אישיים ותגמולים שאינם חומריים. אחד המפתחות העיקריים לשינוי התנהגותי וחברתי לקידום קיימות, אם כן, הוא רמת המעורבות הקהילתית והחיבוריות. אמידה של שביעות רצון ואינדיקטורים של אושר ושל חוסן חברתי, מחוברים באופן מתמיד לקשרים משפחתיים, אינטראקציות חברתיות, הכללה ומעורבות בפעילויות משותפות. העיר מהווה כר לחיפוש זה לאור המגוון העצום שמתאפשר בה, של אנשים, קהילות וחוויות.

עיר מקיימת היא כזו הבנויה בצפיפות, מאפשרת שימוש יעיל במרחב, רמות נגישות גבוהות ותשתיות חכמות, מעצימה קהילתיות וחיבוריות דיגיטליות, מעודדת שיתופי פעולה, קשובה ליוזמות מהשטח ומאפשרת להן לרקום עור וגידים. יישום אפשרי של עקרונות אלו, בו יתמקד גם מסמך זה, נשען על שימוש בחדשנות שהביאה עמה כלכלת השיתוף, ומציע שיתוף בחללים, רכוש, ציוד, תחבורה ועוד. זאת כאשר כל חלק מהזמן, המרחב והכישורים דורש צורת חשיבה שונה מזו המקדשת בעלות פרטית, הפרדת משתמשים ואחריות פרטית על הניהול. שיתוף דורש בניית אמון בין הספקים, המפעילים והמשתמשים, ביזור סמכויות וקיומן של רשתות קישוריות ותקשורת מורכבות. שיתוף מאתגר את המערכות ההיררכיות הקיימות, המבוססות על מודלים מיושנים של סמכות ורגולציה. הגבולות בין פרטי וציבורי וקטגוריות של שימושי קרקע הופכות מעורפלות וחופפות בזמן ובמרחב. בעוד שהכרחי להגן על אינטרסים ציבוריים חיוניים, כגון ביטחון ומניעת סיכונים ונזקים, מסגרות מוסדיות ורגולטוריות יצטרכו להתאים עצמן להתמודד עם עלייה במורכבות, בדינאמיות ובפיזור של מערכות הניהול הקיימות.

ברחבי העולם קיימות דוגמאות של ערים אשר מחפשות נתיבים לניהול העיר בדרכים מקיימות: סיאול, בירת דרום קוריאה, היתה הראשונה לקדם שיתוף

תהליך העבודה



ברמה העירונית; בולוניה שבאיטליה מקדמת מעורבות קהילתית גבוהה בניהול "נחלות הכלל" העירוניות; אמסטרדם ופריז מייצרות שותפויות עם חברות עסקיות, ועוד.

לעיתים קרובות מאמצות ערים חלק מן האג'נדה לעיר מקיימת, כגון: עיר ירוקה, חכמה, בעלת חוסן, או חדשנית, אולם עיר מקיימת באמת זקוקה לגישה הוליסטית ואינטגרטיבית לניהול עירוני.

מסמך זה יציע דרך להשיג ולבנות גישה זו. הפרק הראשון פורש את הרקע התיאורטי שבבסיס תפיסת הקיימות העירונית וידון בשאלה "היכן ניתן לעשות את השינוי?", תוך התמקדות ב: היבטים התנהגותיים – הרגלי צריכה ושינויים; היבטים חברתיים-קהילתיים; היבטים טכנולוגיים; היבטים כלכליים והיבטים מרחביים; הפרק השני מאגד את יסודות וחזון הקיימות העירונית וסוקר מודלים שונים בעולם לעירוניות מקיימת; הפרק השלישי מתאר את המעבדות העירוניות ומקרי הבוחן שבוצעו במסגרת הפרויקט; הפרק הרביעי מציג את עקרונות המדיניות והיישום והמלצות הפעולה הקונקרטיות לקידום קיימות עירונית; הפרק החמישי והאחרון מציג את מערכת המדדים לאמידת קיימות עירונית שנבנתה במסגרת המחקר.

עומס על כדור הארץ

העיר היא המקום לשינוי

רקע - היכן ניתן לעשות את השינוי?

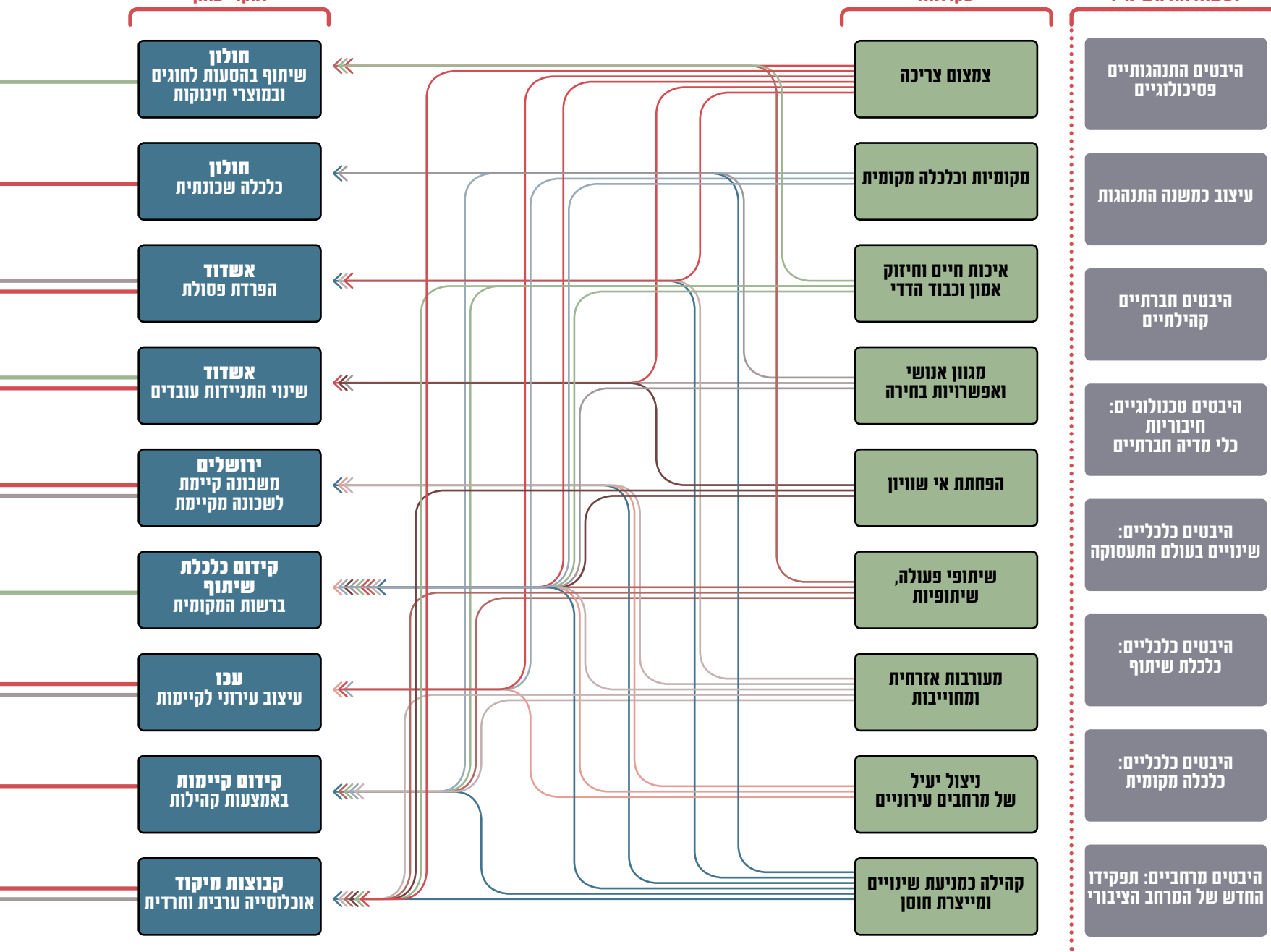
- היבטים התנהגותיים פסיכולוגיים
- עיצוב כמשנה התנהגות
- היבטים חברתיים קהילתיים
- היבטים טכנולוגיים: חיבוריות כלי מדיה חברתיים
- היבטים כלכליים: שינויים בעולם התעסוקה
- היבטים כלכליים: כלכלת שיתוף
- היבטים כלכליים: כלכלת מקומית
- היבטים מרחביים: תפקידו החדש של המרחב הציבורי

חזון העיר המקיימת - עקרונות

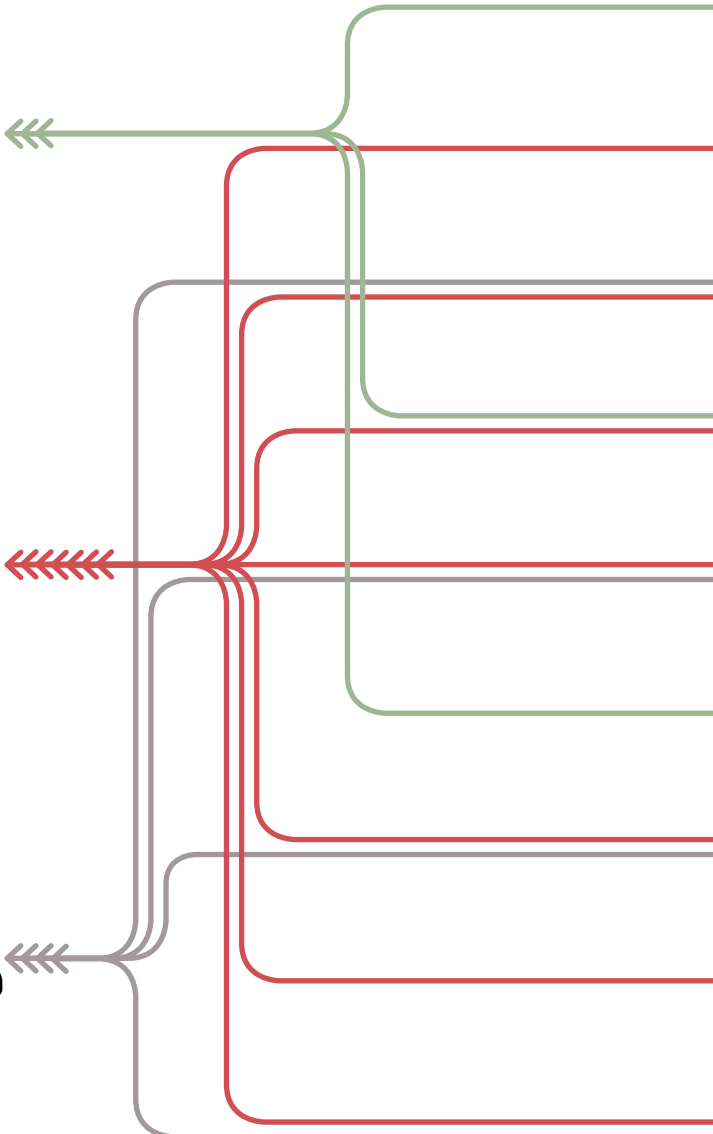
- צמצום צריכה
- מקומיות וכלכלה מקומית
- איכות חיים וחיזוק אמון וכבוד הדדי
- מגוון אנשי ואפשרויות בחירה
- הפחתת אי שוויון
- שיתופי פעולה, שיתופיות
- מעורבות אזרחית ומחויבות
- ניצול יעיל של מרחבים עירוניים
- קהילה כמניעת שינויים ומייצרת חוסן

מעבדות עירוניות ומקרי בוחן

- חולון שיתוף בהסעות לחוגים ובמוצרי תינוקות
- חולון כלכלה שכונתית
- אשדוד הפרדת פסולת
- אשדוד שינוי התניידות עובדים
- ירושלים משכונה קיימת לשכונה מקיימת
- קידום כלכלת שיתוף ברשות המקומית
- עכו עיצוב עירוני לקיימות
- קידום קיימות באמצעות קהילות
- קבוצות מיקוד אוכלוסייה ערבית וחרדית



המלצות





1

רקע - היכן ניתן לעשות את השינוי?

בחיפוש אחר דרכים לקידום קיימות עירונית, נבחנו נושאים ותחומים שונים והקשר שלהם לאורח חיים מקיים: נבחנו היבטים פסיכולוגיים והתנהגותיים הקשורים להרגלי צריכה והפוטנציאל לשינויים, מניעים לשינויי התנהגות ברמת הפרט והקבוצה, היבטים חברתיים, טכנולוגיים ותפקיד הקהילה בהבאה לשינוי. בנוסף, ניתנה התייחסות להיבטים מערכתיים המשפיעים על החיים בעיר, כגון כלכלה והמרחב העירוני הפיזי.

הסקירה שלהלן היוותה את הבסיס להבנת התחומים בהם יש לפעול על מנת לקדם שינויי התנהגות וקיימות בעיר.

1.1 היבטים התנהגותיים – הרגלי צריכה ושינויים

1.1.1 התפתחות החברה הצרכנית

את תחילת התפתחותה של החברה הצרכנית המודרנית ניתן לייחס למספר מגמות שחלו בארה"ב בעקבות מלחמת העולם השנייה:

- ילודה מוגברת ("בייבי בום") שהובילה לגידול אוכלוסין מהיר
- עליה בתעסוקה ובהכנסות, שייצרו כוח קנייה גדול יותר
- הרצון לייצר חברה חדשה, ויצירת "החלום האמריקאי" בעקבות המלחמה
- תפקידו המועצם של הרכב ככלי לחיבוריות

הממשלה האמריקאית עודדה את ה"טרנד" הצרכני כדרך להשגת צמיחה כלכלית. הצרכן נחשב לאזרח הטוב ביותר, המאפשר למדינה לנוע קדימה ומספק חיים טובים יותר לכל. החירות והיכולת לצרוך נקשרו לחופש פוליטי ולהצלחה אישית ולאומית¹. כתוצאה מכך, כיום, צריכה מהווה אבן בסיס בכלכלה המודרנית. היא נחשבת כדרך לשפר את רווחתם של כלל האנשים, באמצעות אספקת הסחורות והשרותים שאנשים צריכים ורוצים². ברמת הפרט, שלל מסרים פרסומיים מתאמצים להעביר את המסר כי רכישת מוצרים חומריים היא ערובה לאושר³. ברמה המדינית, הגישה הכלכלית הקלאסית גורסת כי הדרך הנכונה להשיג צמיחה ולהביא לשיפור ברווחה, היא על-ידי שאיפה לרמות הולכות וגדלות של צריכה. זוהי הגישה שמבטא מדד התמ"ג. נקודת המבט המקובלת כיום בקרב רוב הכלכלנים היא כי עלייה ברמת החיים נגזרת מעלייה בתוצר לנפש ובצריכה.

-
- 1 Cohen, M.J. (1997). Risk society and ecological modernization alternative visions for post-industrial nations. *Futures*, 29(2), 105-119.
 - 2 Jackson, T. (2005). *Motivating sustainable consumption: a review of evidence on consumer behavior and behavioral change: a report to the Sustainable Development Research Network*. Centre for Environmental Strategy, University of Surrey.
 - 3 Kanner, A.D. & Gomes, M.E. (1995). The all-consuming self. In Roszak, T., Gomes, M.E., & Kanner, A.D. (Eds.) *Ecopyschology, Restoring the Earth, Healing the Mind*. San Francisco: Sierra Club Books.

1.1.2 שינויי מגמות

לכל פעולה של צריכה יש השפעה על משאבי הטבע. ההשפעה יכולה לנבוע הן מתהליכי הייצור – בהם נעשה שימוש במשאבי טבע מתחדשים או מתכלים, והן מתהליכי האריזה, השיווק והשינוע, שבשלעצמם הם בעלי השפעה גדולה על משאבי הטבע, המתעצמת ככל שהמוצר מגיע ממקומות רחוקים יותר. בהצטברות סך הצריכה של סך האנשים מתקבל כי הצריכה הנוכחית בעולם המודרני היא בעלת השפעה הרסנית ובלתי הפיכה על הסביבה הטבעית ועל משאבי הטבע⁴. לאור הקשרים הללו בין צריכה חומרית למצב משאבי כדור הארץ, מתחוורת בשנים האחרונות ההבנה אודות חשיבות מציאת דרכי צריכה אחרות, בדגש על צריכה בת קיימא – צריכה אשר עונה על צורכי הדור הנוכחי מבלי לפגוע ביכולת הדורות הבאים לספק את צורכיהם⁵.

המשבר הפיננסי של שנת 2008 היווה אף הוא נקודת שבר והיה בעל השפעה דרמטית על שינוי המגמה הצרכנית בארה"ב, ויש הטוענים כי ניתן להבחין בעקבותיו בהתעוררות שינוי חברתי לעבר חברה פוסט-צרכנית:

- הצמיחה הדמוגרפית במדינות רבות יציבה ואף שלילית.
- הביטחון התעסוקתי התערער, יוקר המחיה עלה.
- מושג החיבוריות הורחב וכולל בתוכו לא רק חיבוריות פיזית (כזו שמאפשר רכב פרטי), אלא גם שימוש באמצעים דיגיטליים.
- חלק גדול מבני הדור הצעיר (דור ה-Y) לא שואפים כיום להשיג את "החלום האמריקאי" ולהיות בעלים של רכוש רב, כי אם שואפים לחיים בעלי משמעות שמעבר לצריכה חומרית.

כתוצאה מכל אלו התעצמה הגישה לפיה הכלכלה אינה יכולה להיות מבודדת מהקשרים סביבתיים וחברתיים וכי קיימות דורשת הגדרה מחדש של סדרי העדיפויות, לא רק אל מול מטרה של צמיחה כלכלית, אלא לעבר רווחה מקיימת ושגשוג⁶.

4 Jackson, *op.cit.*

5 Thøgersen, J. (2005). How may consumer policy empower consumers for sustainable lifestyles? *Journal of Consumer Policy*, 28(2), 143-177.

6 The Aspen Institute. (2015). Working in America: The Future of Work in the Sharing Economy. Retrieved from <https://www.aspeninstitute.org/events/future-work-sharing-economy/>

1.1.3 צריכה ברמת הפרט

התנהגות צרכנית מוגדרת ככל פעולה הקשורה לרכישה, חיפוש, שימוש והערכה של מוצרים או שירותים שמצופים לענות על צרכיו של האדם. שדה המחקר בתחום זה עוסק בשאלות כגון: איך מקבלים אנשים החלטות לגבי מה לקנות, באיזו תדירות וכמה, ומדוע להעדיף מוצר מסוים על אחר. החלטות כאלו או אחרות בנושאי צריכה קיימות אצל כל אדם.⁷

מחקרים מראים כי לעלייה במודעות למחיר הסביבתי, החברתי והכלכלי של צריכה מוגברת, עדיין אין השפעה משמעותית על הרגלי הצריכה של הפרט. נמצא כי לרוב הצרכנים גישה חיובית, אך עם זאת פסיבית, לצריכה מקיימת. הסברים אפשריים לכך הם שמחיר, איכות, נוחות והכרות הצרכן עם המותג הם עדיין קריטריונים חשובים ביותר בשיקול הצרכנים בעת הבחירה, בעוד גורמים מוסריים משמשים בסיס להחלטה רק בקרב מיעוט קטן.⁸

נקודת המבט הכלכלית הנפוצה מתייחסת אל הצריכה כאל בחירה אינדיבידואלית בין מספר דרכי פעולה, שתהיה אופטימלית לתועלת הפרט. אולם, הסתכלות כזו נוטה להתעלם מגורמים מבניים משמעותיים בחברה, כמו תנאי העסקה, מבנה החברה והרגלי היומיום.

צרכנים אינם תמיד שחקנים מרצון בתהליך הצריכה, והם נעולים במקרים רבים בתוך דפוסי צריכה על-ידי אילוצים מוסדיים, אינטרסים עסקיים ונורמות חברתיות. בחברה המודרנית הרגלי הצריכה מקנים לאדם דרכי ביטוי לזהותו האישית, למיקומו בחברה ולהשתייכותו לקבוצה חברתית, והם מיועדים, בין היתר, להפגין את מעמדו ולהיות בעלי נראות כלפי הקהילה המשמעותית עבורו (Conspicuous consumption). בנוסף, שיעור גדול מתוך הצריכה נעשה באופן בלתי מודע. התמקדות בצרכן מתעלמת מהאופן בו יצרנים ועסקים מעצבים את משק הצריכה כך שיתאים לאינטרסים שלהם ויעודד צריכה רבה, אשר אינה מקיימת.⁹

7 Schiffman, L. G., Kanuk, L. L. & Hansen, H., (2008). Consumer behaviour: A European outlook. Pearson Education: Harlow.

8 Vermeir, I., & Verbeke, W. (2006). Sustainable food consumption: exploring the consumer "attitude-behavioral intention" gap. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 19(2), 169-194.

9 Sanne, C. (2002). Willing consumers – or locked-in? Policies for a sustainable consumption. Ecological Economics, 42(1), 273-287.

1.1.4 שינוי התנהגות צרכנית

קידום צריכה מקיימת דורש הבנה נרחבת יותר של התנהגות צרכנים – לקבוצות שונות צרכים שונים, יחס נבדל לאינפורמציה ונטייה להיות מושפעים מכלים באופן מגוון. בדומה, המוטיבציות של אנשים לצריכה משתנות מאדם לאדם. כאשר מתכננים מדיניות יעילה יש להתייחס הן למודעות והרציונאליות של הצרכנים והן להיבטים התנהגותיים. בנוסף, על מנת ליצור שינוי התנהגותי ארוך טווח ומשמעותי, יש לספק לתושב חלופות מקיימות טובות לבחירתו. שינוי מודעות ללא יצירה של אלטרנטיבה טובה, כדו שתהווה מענה טוב לצרכים יומיומיים שוטפים, לא יביא לשינוי המיוחל. על כן, לשם קידום צריכה בת קיימא נדרשים שינויים בהרגלי הצריכה בשלוש רמות:

- הרמה הראשונה היא רמת המוצר, בה מחליפים מוצרים באלטרנטיבות ידידותיות יותר לסביבה.
- הרמה השנייה טומנת בחובה הגדרה מחודשת של צרכי הצרכן ופעילויות הצריכה. ישנם תחומים שבהם משק הבית מעוניין בשירותים ולא במוצרים, לדוגמה מים ותאורה. יש לייצר רעיונות יישומיים שיתוו כיצד ניתן לעמוד ברמת שירות תוך שימוש בפחות אנרגיה, או אילו שירותים השוק צריך לספק.
- הרמה השלישית מתמקדת בהפחתת הצריכה עצמה ולפיכך דורשת שינוי מהותי ויסודי של אורח החיים, תפיסות ונורמות הנוגעות לצריכה, כמו גם של בסיס המערכת הכלכלית הנוכחית, אשר מעודדת אורח חיים מקיים רק במידה והוא מסוגל להביא לכדי רווח פרטי¹⁰.

כבר בשנת 1992, במסמך "אג'נדה 21"¹¹, הוזכר הצורך לשנות דפוסי צריכה, אך עד לשנים האחרונות אף מדינה לא היתה מוכנה להתמודד עם סוגיה זו. במשך קרוב לעשרים שנה הוזכרה תמיד סוגיית הצריכה בהקשר לסוגיית הייצור (Sustainable production and consumption), למרות שאין בהכרח קשר ביניהן.

לפיכך, ההתמודדות הראשונית עם סוגיית הצריכה התייחסה לחינוך הצרכנים למודעות גדולה יותר למשמעויות הסביבתיות של מוצרי הצריכה, ולבחירה במוצרים ידידותיים לסביבה. אולם, כאמור, מחקרים רבים מצביעים כי **מודעות לא בהכרח מובילה לשינוי התנהגות הצרכן** וכי קיים פער בין מודעות ועמדות

10 Seyfang, G., & Smith, A. (2007). Grassroots Innovations for Sustainable Development: Towards a New Research and Policy Agenda. *Environmental Politics*, 16(4), 584–603.

11 רומקין-אחירון, ת. ופורמקין, ר. (2002) אג'נדה 21 והצהרת ריו, רקע תקציר והיבטים ישראלים. ירושלים: המשרד לאיכות הסביבה.

לבין התנהגות בפועל. סוגיה נוספת שעולה היא כי החיסכון הסביבתי והכלכלי שנגרם מעצם השימוש במוצרים ירוקים (למשל חסכון אנרגטי), הוביל צרכנים רבים להגביר את היקף השימוש בהם (כגון – הפעלתם במשך שעות ארוכות) או לצריכה מוגברת בכסף שנחסך. כך נוצר מצב בו בו התבטל היתרון היחסי של ייעול הייצור או המוצר (Rebound effect).

אם כן, מאחר ואין בהכרח קשר בין אורח חיים מקיים ובין מודעות סביבתית, על מנת להבין כיצד ניתן לייצר שינוי התנהגות לעבר התנהגות מקיימת, יש להבין את המניעים אשר תורמים או מונעים שינוי באורח החיים, ברמה אישית ו/או חברתית.

1.1.5 שיטות רכות וקשות לשינוי התנהגות

את השיטות והאמצעים לשינוי התנהגות ניתן לחלק לשיטות 'קשות' (Hard measures) ושיטות 'רכות' (Soft measures). שיטות אלו התפתחו מתוך חשיבה תיאורטית ויישומית בתחומי הכלכלה, הפסיכולוגיה, הסוציולוגיה והקרימינולוגיה ולאחרונה גם מהתחום החדש יחסית, של כלכלה התנהגותית.

השיטות ה'קשות' עושות שימוש בהתערבויות כלכליות (כמו מיסוי וסובסידיות). כמו כן, השיטות הללו מתמקדות בשינויים פיזיים בתשתיות עירוניות, בחקיקה ובאכיפה. כל אלה מביאים לשינוי אובייקטיבי בסביבה העירונית, ונתפסים כצעדים בסיסיים לעידוד התנהגות מקיימת. כך למשל, על מנת לעודד שימוש בתחבורה ציבורית, יש לדאוג כי התשתיות התחבורתיות יענו לצרכי הנוסעים, יקיימו רמת שירות טובה והיו נגישות, נוחות ובטוחות – וזאת באמצעות השקעה בפיתוח. במקביל יש לדאוג כי מערכות אלה יהיו מתומחרות בעלות סבירה עבור הנוסעים, למשל באמצעות סובסידיות ממשלתיות, עירוניות או סובסידיות הניתנות על-ידי המעסיק. גם חקיקה ואכיפה, למשל הסדרת נתיבים בלעדיים לתחבורה ציבורית, נחשבות לשיטות 'קשות'. כל אלה נמצאו כגישות אפקטיביות להפיכת התחבורה הציבורית לאטרקטיבית יותר.

במקביל ל'גזרים' אותם מקבלים משתמשי התחבורה הציבורית, ניתן להשתמש ב'מקלות' על-מנת להניא תושבים משימוש עודף ברכב פרטי. שיטות קשות כמו הפחתת קיבולת כבישים עירוניים (באמצעות הצרתם, או אף ביטולם), ביטול מקומות חנייה, מיתון תנועה, מיסוי על רכב פרטי או דלק, אגרות גודש וחקיקה ואכיפה המגבילות את השימוש ברכבים בעיר, נמצאו אף הן כגישות אפקטיביות לשינוי התנהגות. יחד עם זאת, שיטות אלו אינן בהכרח פופולריות בקרב הציבור ובקרב פוליטיקאים מאחר ששימוש נרחב ב'מקלות' נתפס כמצומצם מרחב הבחירה של התושבים, כפגיעה בחופש התנועה אליו הם הורגלו וכגזירות שהציבור אינו יכול, או אינו מוכן, לעמוד בהן. דרגת קבלה (Acceptability) נמוכה של הציבור ושל פוליטיקאים, ואף התנגדות כלפי שיטות אלה, מפנות מקום לשיטות

המשמעותיות, אך מורכבות יותר, והן **השיטות הרכות** לקידום אורח חיים מקיים בקרב תושבים. שיטות אלו כוללות באופן מסורתי: חינוך, אספקת מידע לתושבים ושיטות הסברה ושכנוע העושות שימוש בתקשורת. בשיטות אלו נעשה שימוש במגוון הקשרים ונושאים: קידום תחבורה מקיימת, בריאות הציבור, חסכון בצריכת אנרגיה, מיחזור ושמירה של ניקיון הסביבה ועוד¹².

1.1.6 עיצוב לשינוי התנהגות

לתחום העיצוב מקום מרכזי בשיטות הרכות לשינוי התנהגות – עיצוב בצורתו השונות, החל מעיצוב פיזי של מבנה של קניון עירוני והצבת הפונקציות השונות שלו במרחב, המשפיע על דפוסי הקניה בצורה לא מודעת, ועד לעיצוב מוצר המחייב את הצרכן להחלטות מודעות, הוא אחד הכלים העוצמתיים היכולים לשבש פעולות אוטומטיות לא רצויות. שלב העיצוב הוא השלב שבו בעצם נקבעות פעולות עתידיות רבות המכתיבות את תרבות הצריכה. שימוש בכלים הבסיסיים שהובילו מעצבים לייצר מוצרים נחשקים שיעודדו את הצרכן להושיט יד ולרכוש אותם (לעיתים ללא צורך אמיתי), יכול להוות כלי חשוב ביצירת מערך של צמצום צריכה ושיבוש של פעולות אוטומטיות מזיקות¹³.

עולם העיצוב עובר שינויים מהותיים ואיננו יותר רק מקצוע המספק שירותים אסתטיים למוצרים ויוצר מוצרים נחשקים, אלא מתעסק בהיבטים רחבים והופך לכלי בסיסי בכל הרמות של הפיתוח הציבורי והפרטי, כמו גם מסייע לערים להיות יעילות ואטרקטיביות יותר. תהליכי העיצוב, שבעבר כווננו בעיקר להגברת הצריכה והשימוש המוגבר, מתחילים בשנים האחרונות לנצל את כוח ההשפעה הנרחב הזה ולפתח פתרונות המכוונים לשינוי התנהגות ואורח חיים. עיצוב יכול לא רק להאט את גלגלי מכונת הצריכה המשומנת, אלא גם לייצר פתרונות חדשניים שיאפשרו צמצום צריכה ויצירה של תהליכים חדשים של צריכה מקיימת¹⁴.

בשנים האחרונות התפתח התחום של חשיבה עיצובית (Design Thinking) – דרך מיוחדת להביט על העולם ועל המציאות, תוך שימוש בכלי הניתוח והיישום של מעצבים כלפי פיתוח ועיצוב מוצרים, שירותים, סביבות ומערכות. השימוש בחשיבה עיצובית הרחיב את תחומי הפעילות של המעצבים ויצר כר שלם של פעילויות המאפשרות התערבות והשפעה באמצעות עיצוב לשינוי חברתי,

12 Bamberg, S., Fujii, S., Friman, M. & Gärling, T. (2010). Behavior theory and soft transport policy measures. *Transport Policy*, 18, 228–235.

13 Lockton, D., Harrison, D. & Stanton, N. (2008). Making the User More Efficient: Design for Sustainable Behaviour. *International Journal of Sustainable Engineering*, 1(1), 3–8.

14 Shedroff, N. (2009). *Design is the Problem: The Future of Design Must be Sustainable*. New York: Rosenfeld Media.



סן פרנסיסקו, ארה"ב

לשינוי התנהגות ועוד¹⁵. גם עיצוב עם כוונה (Design with Intent) הוא תחום חדש יחסית המתפתח בשנים האחרונות. עיצוב כזה מתכוון לשנות את התנהגות המשתמשים, בכל תחומי החיים¹⁶.

ניתן לחלק את שיטות העיצוב העומדות לרשותנו לשלוש תבניות עיצוב בסיסיות לצורך שינוי התנהגות:

איפשרו (Enabling) – יצירת מצב שבו ההתנהגות הרצויה אפשרית על-ידי הפיכתה לפשוטה יותר או נגישה יותר עבור המשתמש^{17,18}.

הגבלה (Constraining) – בתבנית זו מייצר המעצב מצב שבו התנהגות מסוימת מוגבלת, או לפחות קשה יותר להשגה.

הנעה (Motivating) – תבנית ההנעה משתמשת בחיזוקים חיוביים ומנסה להניע את המשתמש לביצוע ההתנהגות הרצויה באמצעות מתן ידע, חינוך, תמריצים ושינוי גישה. זוהי גישה המנסה להפוך את ההתנהגות הנחוצה לנורמה. זוהי תבנית שנותנת יותר כוח למשתמש, יחסית לשתיים האחרות¹⁹.

1.1.7 ארכיטקטורת הבחירה ו-Nudge

אחת הגישות הרכות לשינוי התנהגות, שעושה שימוש רב בכלי העיצוב וצוברת לאחרונה פופולריות במגוון הקשרים, היא ארכיטקטורת הבחירה, המעצבת את הקונטקסט של סביבת קבלת ההחלטות ומדגימה כיצד שינויים קונטקסטואליים קלים בעיצוב הסביבה עשויים לתמוך בשינויי התנהגות, ובכך להחליף, או לפעול במקביל, לשיטות מסורתיות לשינוי התנהגות. גישה זו נולדה מתוך ההכרה כי התנהגות אנושית איננה מאופיינית בלעדית על-ידי תהליכים לוגיים-רציונאליים של עיבוד מידע עובדתי; במהלך חיי היום-יום שלנו אנו נאלצים להתמודד עם

15 Rowe, G. P. (1987). *Design Thinking*. Cambridge: The MIT Press.

16 Lockton, D. (No date). *Design with intent: Insights, methods and patterns for designing with people, behaviour and understanding*. Retrieved from <http://designwithintent.co.uk/>

17 Gibson, J.J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin

18 Norman, D.A. (2002). *The Design of Everyday Things*. Basic Books.

19 Fogg, B.J. (2009). *A Behavior Model for Persuasive Design*. Stanford University.

מצבים רבים בהם עלינו לקבל החלטות בתוך תנאים בהם אין את משאבי הזמן והאנרגיה לשקול באופן מעמיק את כל האפשרויות העומדות בפנינו. לעתים אף אין לנו את הידע המספק בשביל לקבל החלטה מבוססת, ולכן אנו עושים מעין "קיצורי דרך", שהם למעשה תהליכים קוגניטיביים אוטומטיים ולא מודעים, שמקלים על ההתנהלות בעולמנו המורכב²⁰. בעת קבלת החלטה צרכנית, לאדם אין את כל המידע הדרוש בכדי לקבל החלטה רציונאלית ואין לו את הזמן (וגם לא את המוטיבציה והכוחות) להשיג מידע זה. ההשפעות הסביבתיות של פעולת הצריכה הן רחוקות מבחינה גיאוגרפית ומבחינת זמן, המידע אודות תהליכים חקלאיים, תעשייתיים ו/או חברתיים הכרוכים ביצור המוצר בדרך כלל לא זמין, ואין משוב ישיר להשפעה הסביבתית של פעולת הצריכה²¹. על-פי גישה זו, הנקראת גם Nudge, יש לעצב את הסביבה שבה מתקבלות החלטות שונות, ובתוכן החלטות בעלות השפעה סביבתית, באופן כזה שיקדם החלטה מסויימת (במקרה שלנו להתנהגות תורמת יותר לסביבה) מאשר אחרת. הדבר יכול להיעשות בדרכים מגוונות, כגון הגדרת ברירת המחדל באופן פרו סביבתי, העברת מסרים אודות הנורמות החברתיות המקובלות, עיצוב מוצרים וסביבות מחיה באופנים המקלים על הבחירה הסביבתית וכן מתן משוב ברור ומיידי אודות האפקט הסביבתי של התנהגות מסויימת²².

ביקורת על גישת ה-Nudge גורסת כי בכדי לייצר שינוי בצריכה לכיוון צריכה מקיימת יש להתמקד בהרגלים ובפרקטיקות חברתיות המשותפות לאנשים רבים בתוך החברה, ולא ביצירת שינוי התנהגותי אצל האדם הבודד²³. גישה זו גורסת שלכל אדם בעולם המודרני יש הרגלי חיים ופרקטיקות קבועות של התנהגות שהפכו לנורמות, בכל הקשור בהיבטי חיים כגון אכילה, ניקיון ואסתטיקה. הרגלים אלו נהיו להרגלים של צריכה שאינה מורגשת על-ידינו ואינה מודעת (Inconspicuous). בהתאם לכך, השאלה צריכה להיות לא "איך אנחנו משנים את האנשים האינדבידואלים כדי שינהגו באופנים יותר מקיימים?" אלא "איך אנחנו משנים את הפרקטיקות כדי שיהיו יותר מקיימות?". בהמשך לנקודת המוצא הזו, הדרך לשינוי היא ביצירת שינוי בתוך הפרקטיקות, או החלפת פרקטיקות פחות מקיימות בפרקטיקות יותר מקיימות. גישה זו מפחיתה מכוחה המשוער של בחירה עצמאית חופשית ומדגישה את החשיבות של דרכי התנהגות מקובלות בחברה. לכל פרקטיקה, לפי מודל זה, יש שלושה מרכיבים: חומר (תשתיות, כלים ואובייקטים), יכולת (ידע ומיומנויות), ומשמעות (קונבנציות

20 Thaler, R.H., & Sunstein, C.R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven: Yale University Press.

21 Jackson, *op.cit.*

22 Thaler & Sunstein, *op.cit.*

23 Spurling, N., McMeekin, A., Shove, E., Southerton, D., & Welch, D. (2013). *Interventions in practice: re-framing policy approaches to consumer behaviour*. Manchester: Sustainable Practices Research Group.

חברתיות, משמעויות חברתיות משותפות וציפיות חברתיות). בכדי לשנות פרקטיקה מסויימת צריך לשנות את האלמנטים המרכיבים אותה ולפעול במספר ערוצים מקבילים. לכן צריך לשנות הן את התשתיות, הן את הידע והיכולות, והן את המשמעויות המשותפות בהקשר של אותה פרקטיקה.

1.1.8 רגעים של שינוי

המחקר העולמי מזהה כי רגעים שמאופיינים בערעור ושבירה של השגרה (Moments of change), יכולים להביא לשינוי של הרגלים שהתקבעו, לדוגמא: שינוי מקום מגורים, לידת ילד ראשון ויציאה לפנסיה. רגעים אלו הם שמאפשרים שינוי של אורח החיים האוטומטי ועלינו לראות בהם הזדמנות²⁴. בכדי למנף את ההזדמנויות הללו יש לקחת בחשבון את השפעתם של מרכיבים פסיכולוגיים רבים שפועלים על האדם בעת שהוא מבצע בחירה או פעולה. מרכיבים כאלו יכולים להיות: נוחות, אסוציאציות, הימנעות מהפסד ורצון לשמר את המוכר והידוע. ברור אם כן, שבאשר מבקשים להוביל לשינוי, יש חשיבות לעיתוי. עיתוי נכון עשוי להעלות את הסיכוי לשנות הרגלים אוטומטיים של אנשים ולעודד אותם לאמץ הרגלים חדשים, מקיימים יותר. האתגר הוא לזהות את המרכיבים הרלוונטיים לשינויי אורח חיים ולרתום אותם לטובת המעבר לחיים עירוניים מקיימים.

1.2 היבטים חברתיים-קהילתיים

1.2.1 מהי קהילה?

קהילה היא "דפוס חברתי ובו מגוון התארגנויות, זיקה משותפת לערכים ולמשאבים, יחסים אישיים ומתמשכים בין אנשים וקבוצות, המהווה מוקד להזדהות ומשמעות"²⁵. קיומן של קהילות עונה על צרכים אנושיים כגון: צורך להשתייך – עלידי יצירת עוגנים של זהות²⁶; אפשרות לקיים קשרים חברתיים משמעותיים ולבנות הון חברתי עלידי סיפוק כר פורה לפיתוח וחיזוק קשרים אישיים²⁷; יכולת התארגנות והשפעה על איכות ואורח החיים בנושאים כגון חינוך

24 Simms, A. (2011). «Moments of change as opportunities for influencing behaviour: A report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. London: Defra.

25 בן יוסף, ש. (2010). יש פתרון לכל מתיישב - היבטים קהילתיים של שיקום מפוני גוש קטיף. חיבור לשר קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בר אילן.

26 Gordon, M. (1998). Dictionary of sociology. Oxford: Oxford university press.

27 Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J.G. Richardson (ed.), The handbook of theory and research of the sociology of education (Pp. 241-258). NY: Greenwood press.

הילדים, דמות המרחב הציבורי, מערכות השירותים, או הקצאת משאבים^{28,29}; בניית בטחון בסביבה של אי ודאות גוברת המתייחסת למרחב העירוני כמרחב של סיכונים³⁰ ועוד. בנוסף לכל אלה, קהילה מאפשרת בניית חוסן קהילתי, המוגדר הן ביכולת להקטין את הפגיעה בתפקוד לאחר פגיעה חיצונית והן ביכולת לחזור בזמן קצר ביותר לתפקוד מלא, ואף משופר, לאחר פגיעה³¹.

למרות היתרונות הברורים, בראשית המאה ה־21 גובר הקושי של אנשים רבים להרגיש חלק מקהילה משמעותית, המקיימת איכות חיים ואורח חיים ראויים לאורך זמן. בק³² מדבר על 'חברת סיכון': לטענתו החברה האנושית, העירונית בעיקרה, צועדת לקראת עידן בו הסיכון החברתי, הכלכלי והסביבתי יהיו גורמים נוכחים ומשפיעים על חיינו. ברוח דומה מתאר באומן את אי הוודאות החברתית והסביבתית הגוברת כמצב שדוחף קבוצות חברתיות שלמות להתמקד בכאן ועכשיו, ולבנות מרחב בטוח המתנכר לסביבה ולעתיד³³, ומתבטא, בין היתר, בצריכה מוגברת.

1.2.2 מקומן של קהילות במרחב העירוני

במערכת העירונית, הקהילה היא 'מרחב אמצע' חברתי. ארגונים קהילתיים משמשים כשחקני אמצע – סוכני שינוי שאינם מצויים 'למעלה' כדוגמת גופי שלטון, ואינם מצויים 'למטה' כדוגמת תושבים – אלא בתווך שביניהם. בגלל מיקומם בין השחקנים המצויים 'למעלה' ו'למטה', ובגלל פרמטרים הקשורים לנכונות וליכולת הייחודיים להם, שחקני אמצע מצויים בעמדה טובה להסיר חסמים הקשורים לנכונות ויכולת של שחקנים אחרים, וכן יכולים לחבר בין שחקנים שונים בצורה המאפשרת פעולה ושינוי. הקהילה משמשת כמקום קרוב דיו ורחב מספיק על מנת לאפשר לאזרחים להתארגן ולממש את אחריותם לסביבה³⁴.

בנוסף הקהילה מהווה אמצעי מועיל בידי הרשות העירונית לקידום עשייתה, כמו גם מטרה בפני עצמה^{35,36}. התארגנות קהילתית נמצאה כתורמת להפחתת

28 סדן, א. (2009). עבודה קהילתית - שיטות לשינוי חברתי. תל אביב: סדרת קו אדום - הוצאת הקיבוץ המאוחד.

29 Putnam, R. D., Feldstein, L. M., & Cohen, D. (2003). Better together: Restoring the American community. Simon & Schuster.

30 באומן, ז. (2007). מודרניות נזילה. ירושלים: מאגנס.

31 Adger, N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? Progress in Human Geography, 24(3), 347-364.

32 Beck, U. (1992). Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage.

33 באומן, שם

34 Dobson, A. & Bell, D. (2006). Environmental Citizenship. Boston: MIT press.

35 Putnam et al. op.cit.

36 Girardet, H. (2006). Creating Sustainable Cities. Totnes: Green books.

פשיעה, לשיפור החינוך, הבריאות, לחיזוק עסקים מקומיים ולשיפור איכות החיים במרחבים עירוניים^{37,38}.

לבסוף, קהילות אובחנו כזירות בעלות השפעה ניכרת על היכולת לפתח ערים מקיימות. בשנת 1992 הגדירה אג'נדה 21 פיתוח קהילות מקומיות כמפתח לקידום סביבה איכותית³⁹. לאור כל זאת גוברת המגמה בקרב גורמי ממשל, מחקר וחברה אזרחית לעודד עשייה קהילתית כמנוף לאיכות חיים עירונית, לנו ולדורות הבאים^{40,41}.

1.2.3 כוחן של קהילות ביצירת שינוי

חברה אנושית מקיימת היא קודם כל סוגיה חברתית. **קהילה היא הזירה המתאימה ביותר לאימוץ נורמות התנהגות חדשות**, משום שקל הרבה יותר לאמץ הרגלים חדשים של אורח חיים מקיים במסגרת קבוצתית.

השינויים החברתיים, הטכנולוגיים והכלכליים שמאפיינים את העשורים האחרונים מהווים פוטנציאל לצמיחתן מחדש של קהילות עירוניות. המערכת החברתית החדשה מתאפיינת בניידות רבה, מבטלת מחיצות תרבותיות, מדלגת על גבולות לאומיים או מדיניים, מכילה שונות ופתוחה לשינויים. לפי באומן ואחרים⁴², אחת התופעות החברתיות המשמעותיות המתהוות במצב זה הוא תחיה מחודשת של המרחב הקהילתי.

בנוסף, התפתחות אמצעי התקשורת וכלי המדיה החדשים מאפשרת לאזרחים להשיג מידע, להתארגן ולהשפיע בהיקף ובדרכים שלא היו מעולם ומהווה מאיץ משמעותי לפיתוח הון חברתי מגשר ומלכד. שימוש חכם בניו-מדיה יכול להוות זרז להתהוות קהילות מקיימות במרחב העירוני ולהגברת האפקטיביות שלהן.

לפי סייפנג וסמית⁴³, יוזמות מהשטח הנותנות מענה לצרכים המקומיים הן מקור משמעותי לחידושים, ומקור בעל פוטנציאל לתרומה לקיימות, פוטנציאל שאינו מוערך ולא נחקר דיו. החוקרים מביאים דוגמאות לכך שקהילות ברמה המקומית מצליחות לייצר מרחבים לרעיונות חדשים, המאפשרים התפתחות של חידושים חברתיים, ואלו לעתים מאפשרים התפתחות טכנולוגית המקדמת

37 Putnam et al. *op.cit.*

38 Hesselbein, F., Goldsmith, M., Beckhard, R., & Schubert, R.E. (1998). TheDrucker Foundation: The Community of the Future. San Francisco: Jossey Bass.

39 פרומקין-אחירון ועמיתים, שם

40 Roseland, M. (2005). Toward Sustainable Communities: Resources for Citizens and Their Governments (3rd Edition). New Society Publishers, Gabriola Island BC.

41 UNESCO. (1997) Educating for a Sustainable Future: A Transdisciplinary Vision for Concerted Action. Paris: UNSECO.

42 באומן, שם

43 Seyfang, & Smith, *op.cit.*

קיימות. לטענתם, קיים קשר אמיץ בין חידושים חברתיים ואימוץ של חידושים טכנולוגיים.

לפעילות ברמה השכונתית/קהילתית יכולה להיות השפעה על הזהות האישית והיא יכולה אפילו להביא לבחינה מחודשת של הנחות היסוד החברתיות ולשנות את השקפת העולם. דוגמא לכך ניתן למצוא במעבר שחל בשנים האחרונות מחברת 'קוד סגור' לחברת 'קוד פתוח', אשר יוצאת מתוך הנחה כי השתתפות רחבה ופעילה יוצרת ערך משותף, המועיל גם לפרט. זהו ההיגיון המוביל מיזמים מוצלחים כמו לינוקס, ויקיפדיה, Waze, חברת Gore ותכנת אנדרואיד. אימוץ גישה הקוד הפתוח במרחב הציבורי מוליד מיזמים רבים של דמוקרטיה השתתפותית ותנועה רחבה של אזרחים הלוקחים אחריות על מרחב החיים שלהם.^{46,45,44}

קהילות הפעילות במרחב העירוני יכולות להשפיע גם על תהליכי תכנון. עידוד של רשויות התכנון ושל מתכננים לאמץ גישות התומכות ביצירת קהילה מקיימת הוא מנוף חיוני לקידום קיימות. תכנון המקדם קיימות נוגע לכלל המעורבים ולכל שלבי התכנון והיישום: החל מקביעת מטרות, ניסוח הפרוגרמה, התכנון הכללי והמפורט ועד המעקב אחר הביצוע. מעורבות אזרחית אמיתית בתהליכי תכנון יכולה להתקיים בתנאי שיש קהילה מעורבת ויוזמת.

1.2.4 סוכני השינוי הקהילתיים

כאמור, יכולות קהילתיות הן המפתח לתהליכי שינוי קהילתיים, והן בנויות על מעורבותם של תושבים והנעתם לפעולה. מודל הפעופע של רוג'רס⁴⁷ (איור 1) מציע דגם להתפשטות של חידושים. המודל נבדק גם בהקשרים חברתיים ובהתפשטות של שינויים קהילתיים ונמצא אותו דפוס גם לתחומים אלה. על-פי המודל, ניתן להסתכל על הקהילה כמחולקת לפלחים, כאשר כל פלח ממלא תפקיד אחר בקידום השינוי:

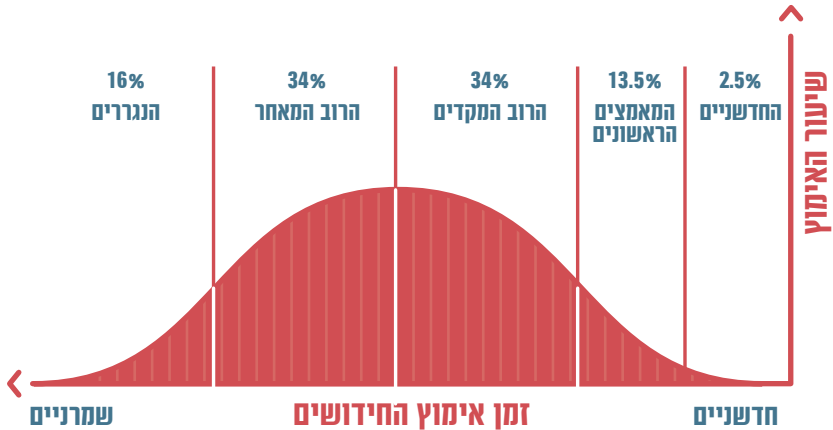
44. סדן, שם.

45. צ'רצ'מן, א. וסדן, א. (2003). השתתפות: הדרך שלך להשפיע. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

46. Holman, P., Devane, T., & Cady, S. (2006). The Change Handbook. SF: Berret & Koheler.

47. Rogers, E. M., & Shoemaker, F.F. (1971). Communication of Innovations: A Cross-Cultural Approach. New York: Free Press.

איור 1: מודל הפעפוע של רוג'רס



תפקיד חשוב במיוחד יש לקבוצה או פלח המכונה המאמצים הראשונים (Early adopters). אוטאווי⁴⁸, שעוסק בהרחבה בניית תכונות ומאפיינים של מנהיגים וסוכני שינוי, טוען שלכל סוכן שינוי יש דמות מקדמת, או מנהיגה, שמספקת השראה. למעשה, גם הוא מבחין בין שלב ההשראה וההנעה, לבין שלב השינוי, או, במונחים של רוג'רס, בין החדשניים לבין המאמצים הראשונים. בתחום הסביבתי, הגורם האנושי המחויב זוהה כגורם מפתח בקידום שינוי, בין אם מלמעלה למטה ובין אם מלמטה למעלה. בדרך כלל מתמקדים בזיהוי המנהיג הטרונספורמטיבי, אותו "משוגע לדבר" שמביא את השינוי ומתחיל את התהליך⁴⁹. אולם, לא רק חדשניים פורצי הדרך יש תפקיד בשינוי, אלא גם לקבוצה הגדולה יותר שבאה אחריהם – המאמצים הראשונים, אשר הם הראשונים לאמץ רעיונות ודרכי התנהגות חדשים. לקבוצה זו תפקיד קריטי בפעפוע השינוי לכלל האוכלוסייה, כלומר, בהפצת השינוי ובהגעה למסה קריטית. תפקיד זה פעמים רבות אינו מוערך דיו.

1.2.5 שותפים ליצירת השינוי בקהילה עירונית

הרשות המקומית היא הגורם המרכזי שיכול לקדם יצירתן של קהילות מקיימות בעיר. 'ארגוני עוגן' מקומיים, עשויים להיות המנוף לפעילות, למשל: יחידה לפיתוח קהילתי, מרכזים קהילתיים, ארגוני סביבה, ועדי שכונות.

48 Ottaway, R. N. (1983). The change agent: A taxonomy in relation to the change process. *Human relations*, 36(4). 361-392.

49 Rogers & Shoemaker, *op.cit.*

מוסדות ממשלתיים המשפיעים ישירות על השלטון המקומי עשויים לתת גיבוי לקידום התארגנות קהילתית. כאלה הם, לדוגמא: המפעם, השרות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה ועוד.

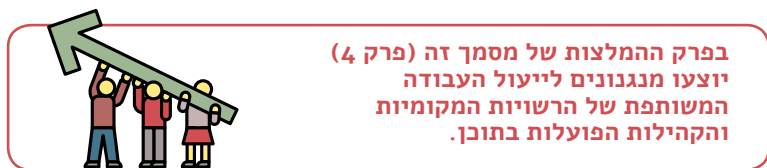
ארגוני חברה אזרחית, בפרט אלה בעלי גישה רחבה והרמונית⁵⁰, עשויים לאמץ גישות ושיטות המאפשרות למנף התארגנות קהילתית לקיימות בטווח הארוך.

התארגנות לפיתוח קהילות מקיימות במרחב העירוני, אולי באמצעות קרן ייעודית לפיתוח יוזמות.

התארגנות רשתות היא כלי לפיתוח קהילות בתחומים שונים, כגון התחדשות עירונית. ניתן לייצר רשת קהילות המחזקת את ההתארגנויות המקומיות. למדיניות ממשלית (עירונית ולאומית) לפיתוח יכולות קהילתיות יכולה להיות השפעה משמעותית על איכות החיים בכלל, ועל קידום קיימות בפרט. מדיניות זו ראוי שתציב לעצמה את המטרות הבאות:

- פיתוח מנהיגות, אזרחות פעילה ואזרחות סביבתית בקהילה.
- פיתוח ארגונים והתארגנויות מבוססי קהילה.
- פיתוח הון חברתי וחוסן קהילתי.
- שימוש ביכולות הקהילתיות לקידום תחומי התכנון והבניה, הבריאות, החינוך, בטחון אישי, השירותים החברתיים, התעסוקה, הפנאי ועוד.
- פיתוח מנגנונים קהילתיים לתמיכה הדדית ולהתמודדות משותפת במצבי סיכון.

בניית מערכת יחסים בין מוסדות הממשל לקהילות מחייבת מנגנונים קבועים בהם יכול להתנהל דיאלוג וכמובן רצון ואמונה שסוג כזה של התנהלות הוא כדאי ואף חיוני לשגשוג העיר.



50 פירסט, ב' (2014). צמיחתה של תרבות ירוקה: מאבקים סביבתיים בישראל והשפעתם על המרחב. מחקרי פלורסהיימר. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.

1.3 היבטים טכנולוגיים

כידוע, הטכנולוגיה היא תחום המשתנה תדיר. העולם הדיגיטלי המתפתח בעשורים האחרונים מייצר שינויי עומק בחברה האנושית ובהתנהלותה, בקצב שהינו חסר תקדים בהיסטוריה האנושית. לטכנולוגיות התקשורת החדשות השפעות חברתיות רבות, ושינויי האוריינות בעולם בעשורים הללו בולטים יותר משינויי הדמוגרפיה. העולם הדיגיטלי מנגיש וחושף מידע לכל משתמשיו ומאפשר תקשורת ישירה בין אנשים, ארגונים וקבוצות. בתוך עולם האינטרנט קיימים כלי המדיה החברתיים, שהינם מגוון רחב של אפליקציות רשת ומובייל, הממוקדות בגולש ובעולמו החברתי. הטכנולוגיות שיצר תחום זה, לצד התפתחויות טכנולוגיות נוספות, הובילו לשינוי מעמיק באופן בו האנושות מתנהלת בחייה היומיומיים: האופן בו אנשים צורכים, אוגרים ומחליפים מידע, מוצרים ושירותים – השתנה מהיסוד, כמו גם התקשורת של הציבור עם מוסדות כלכליים, תרבותיים וממשלתיים⁵¹. לצד זאת, עולם העבודה עובר טלטלה, ואופן התנהלותו המסורתי משתנה. בנוסף, טכנולוגיות התקשורת החדשות מאפשרות התפתחותה של גלוקליזציה – הגבולות בין המקומי לעולמי מיטשטשים, ולכך השפעה על כלל מרכיבי חיינו, ממוצרי הצריכה שאנו קונים ועד אבני הזהות המגדירות אותנו.

השפעה נוספת של העולם הדיגיטלי היא על אופן ההתארגנות האנושית. נהוג לטעון כי עד היום התארגנו אנשים מלמעלה למטה, במבנה ארגוני דמוי קתדרלה, וכי היום, בזכות כניסת הרשתות החברתיות, מאופיינת ההתארגנות האנושית במבנים היררכיים פחות, דמויי בזאר – הרשת מאפשרת התארגנות שטוחה, אותה ניתן למנף, בין השאר, לעבר קיימות עירונית. השינוי החשוב ביותר בהתפתחות הרשתות הוא פיתוח ה"אגרציה", היכולת להביא ולתת ביטוי לרצונותיהם ויכולותיהם של אנשים רבים. בעידן האינטרנט החיבוריות מהווה, אם כן, מרכיב משמעותי באורח החיים האנושי.

דור ה-Y, דהיינו ילידי שנות ה-80 וה-90 של המאה הקודמת, התבררו לתוך עידן הרשתות החברתיות, ולפיכך הם מכונים "ילידים דיגיטלים"⁵². על-פי הסבר זה קל להבין את היותם המאמצים הראשונים של הרשתות החברתיות. בעקבותיהם נפוץ השימוש ברשתות החברתיות לכל עבר. כיום יש בעולם הרבה "פּטפּטנים" בכתב ובדילוג מרחקים". בהתאם, ניתן לתאר את המעבר לעולם התנהלות ברשת באמצעות דימוי הביט אשר דוחק את האטום, כלומר – הייצוג אשר דוחק את המוחשי. בדחיקה זו של המוחשי נוצרות גם הזדמנויות, ובהן נסיגה

51 Jenkins H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NY: New York University Press.

52 Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On The Horizon*, 9(5), 1-6.

אילוסטרציה: Martin Grandjean



משימוש במטריאלי, במשאבים עצמם, ומעבר לשימוש בייצוג המטריאלי בלבד, המתבטא גם בהפחתת הצריכה החומרית.

רשתות חברתיות וכלי מדיה יכולים ומשמשים בפועל כסוכנים לשינוי חברתי. בהקשר של אג'נדת הקיימות, ניתן להשתמש בכלים אלו על מנת לעודד אימוץ של התנהגות

מקיימת בקרב קהלים שונים, כאשר המחקר מוצא שדור ה-Y הוא 'שער הכניסה' בו ניתן להיעזר על מנת ליצור השפעה חברתית באמצעים דיגיטליים. מלבד קלות השימוש באמצעים הדיגיטליים המאפיינת אותם, ילידי דור זה זהו בבעלי נכונות גבוהה לקחת בחשבון שיקולים סביבתיים וחברתיים ברכישותיהם, כבעלי יכולת גבוהה לקבל שינויים ולהפיצם ונכונות לשנות את הרגלי הצריכה שלהם.⁵³

מנגד, יש לתת את הדעת על כך שהעולם הדיגיטלי מייצר פערים חברתיים מסוג חדש, בין קהילות בעלות אוריינות דיגיטלית לקהילות שאינן.⁵⁴ בישראל, המגזרים החרדי והערבי סובלים עדיין מאוריינות נמוכה ביחס לשאר הקהילות. לפיכך, השימוש בכלי המדיה החברתיים כסוכני שינוי הוא בעל פוטנציאל משמעותי, אך גם מעלה דילמות וביקורות מגוונות על הכשלים שעולים מהשענות בלעדית עליהם.

מחקרים מהעשור האחרון בתחום השינוי החברתי מראים כי צרכנות פוליטית הולכת ונתפסת כאמצעי נוכח בפעילותו של היחיד. צרכן פוליטי תופס את עצמו כמי שיש לו נקודת מבט גלובלית והוא מביע סולידריות עם סוגיות גלובליות, המנותקות מההקשר הכלכלי הנקודתי. האינטרנט וכלי המדיה החברתיים נתפסים על-פי מחקרים אלו כאמצעי מגשר בין הצרכן למקורות מידע המכוונים את פעולתו הפוליטית, ומסוגלים להניע תהליכי עומק בתפיסות הקהל.⁵⁵ כלי מדיה חברתיים הפכו לכלים מרכזיים לתיאום פעילות. לכלים אלו השפעה ארוכת טווח, המחזקת את החברה האזרחית. סקרים מצאו כי פעילים

53 גלובס. (2008). מחקר Life & Style אוחד מחוך http://smile.globes.co.il/globes/Treport_Life_Style.pdf

54 Stilwell, F & Primrose, D. (2010). Economic Stimulus and Restructuring: Infrastructure, Green Jobs and Spatial Impacts. *Urban Policy and Research* 2(11), 5-25.

55 Rosenkrands, J. (2005). Politicizing Homo Economics – Analysis of Anti-Corporate Websites. In W. Van De Donk, B. Loader, P. Nixon & D. Rucht (Eds.), *Cyber Protest – New Media, Citizens and Social Movements* (pp. 50). NY: Routledge.

העושים שימוש בכלי מדיה חברתיים מחויבים הרבה יותר למטרות אותן הם לוקחים על עצמם, וכי הם מגיעים פיזית ליותר פעילויות שטח מאשר פעילים שאינם פעילים ברשתות החברתיות⁵⁶. זאת בניגוד לביקורת המתייחסת לתופעת הפעילות הפוליטית ברשתות חברתיות כ-Slacktivism או Clicktivism, פעילות אינטרנטית לשינוי חברתי, אותה ניתן לבצע באמצעות קליק בלבד, ללא מחויבות אמיתית.

הצלחתה של פעילות דיגיטלית לשינוי חברתי תלויה במידת השקיפות והפתיחות של המערכת הפוליטית והשלטונית. ככל שחברה פתוחה והמוסדות השלטוניים מבינים את האפשרות הגלומה בפעילות חברתית דיגיטלית ובסט הכלים שהיא מציעה, כך גם לקמפיין חברתי דיגיטלי יש אפשרות אמיתית להוביל לשינוי. בחברה כזו ישלבו מוסדות השלטון את הכלים שמציעות הזירות הדיגיטליות בפעילותם ויחפשו שיתופי פעולה, תוך הכרה בפעילות אופוזיציונית דיגיטלית כלגיטימית⁵⁷.

כיצד מובילים לשינוי באמצעים דיגיטליים? מודל DEFRA מונה ארבע רגליים עליהן צריך קמפיין להישען: אפשר (Enable), עידוד (Encourage), יצירת מעורבות (Engage), והדגמה אישית (Exemplify). פעילות משולבת הנשענת על ארבע רגליים אלו יכולה להניע את הקהל בכיוון המדיניות הרצוי (Catalyze)⁵⁸. כלי מדיה חברתיים, לאור המרכזיות שלהם בחייהם של הקהלים העושים בהם שימוש, ולאור האופן בו הם חובקים את אורח חייו של המשתמש ומציעים אופני פרסום והתנהלות המוטמעים בשגרת חייו, מהווים מצע אידיאלי לפעילות משולבת מעין זו. כל אחת מהרגליים יכולה לפעול במסגרת ערוצים דיגיטליים, תוך התאמות קלות.

1.4 היבטים כלכליים

הרקע להבנת ההיבטים הכלכליים של החיים העירוניים קשור בהכרות עם התהליכים העולמיים שמתרחשים בעשורים האחרונים: משברים כלכליים, התפתחויות טכנולוגיות ותמורות חברתיות אשר הביאו לשינויים מרחיקי לכת בעולמנו. השינויים הללו משפיעים על כלל היבטי החיים – עבודה, צריכה, פנאי

56 Georgetown University. (2011). Dynamics of cause engagement. Retrieved From <http://csic.georgetown.edu/research/digital-persuasion/dynamics-of-cause-engagement>

57 Glasísyer T. (2010). Political Factors: Digital Activism in Closed and Open Societies. In M., Joyce (Ed.). *Digital Activism Decoded*, International Debate Association (pp. 95). NY.

58 Reeves, K. (2011). Defra's approach to understanding and influencing behaviour – sustainable lifestyles. UK: DEFRA.

ועוד. המערכת הכלכלית הקיימת והמשתנה, מייצרת בשילוב עם גורמים אחרים את הקונטקסט לפיו אנשים מגדירים את סגנון החיים שלהם. בנוסף, משפיעה המערכת הכלכלית על המגמות המשתנות של עולם התעסוקה, על הכלכלה המקומית ועל העסקים הגדולים. מסגרת כלכלית מקיימת תעודד סגנון חיים עם צריכה חומרית ואנרגטית נמוכה ותאפשר את ייעול השימוש בחללים, נכסים, טובין ושירותים, בין השאר על-ידי שיתוף, חיבוריות ושימוש בכלים דיגיטליים.

1.4.1 עולם התעסוקה המשתנה

מקומות עבודה משפיעים על אנשים במישורים רבים: הם מובילים לשינויים במקום המגורים, יוצרים עומס אדיר על מערכות תחבורה (שמוביל לזיהום ושימוש רב באנרגיה), קובעים מה תהיה חלוקת המשאבים בחברה, מעודדים התמחות במקצועות ספציפיים וקובעים באילו תנאים יבלו אנשים שעות רבות מדי יום. כל אחד מהאספקטים הללו קשור ישירות לקיימות, לכן כל חזון של עיר מקיימת חייב להתייחס אל עולם העבודה כמרכיב עיקרי.

חברה וכלכלה בנות-קיימא טומנות בחובן לא רק ירידה ברמות הזיהום ושיפור בבריאות הציבור, אלא גם שיפור ברמת ואיכות התעסוקה וההשתכרות של הפרטים, במערכת כלכלית שתהיה שוויונית ומנוהלת כהלכה⁵⁹. תעסוקה בת קיימא כוללת הזדמנויות מתאימות ומגוונות לתעסוקה, בטחון תעסוקתי ושמירה על כוח הקנייה של הפרטים. נוסף על כך ניתן לכלול בהגדרה גם מתן תעסוקה מתגמלת, משמעותית ובטוחה^{61,60}.

עולם העבודה עובר בעשור האחרון שינויים מרחיקי לכת, אשר יימשכו ואף יתעצמו בשנים הבאות. סביבת העבודה המשתנה, המושפעת רבות מן האפשרויות שמספקים כלי המדיה דיגיטליים, מציעה אפשרויות חדשות לעובדים ולעסקים:

- גמישות רבה יותר בשעות העבודה – עבודה מהבית, שילוב זמן פנאי וזמן עבודה.
- יכולת לשלב בין עבודות במקומות שונים ועבודות חלקיות.
- תלות נמוכה יותר במקום עבודה פיזי.
- הורדת הצורך בתיווך – החיבור הפשוט והמהיר בין מעסיקים ומועסקים, באמצעות חיפוש עבודה באינטרנט.

59 Ashford, N. A., Hall, R. P. & Ashford, R. H. (2012). The crisis in employment and consumer demand: Reconciliation with environmental sustainability. Environmental Innovation and Societal Transitions, 2(1), 1-22.

60 שם.

61 Jackson, T. (2009). Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy. London: Sustainable Development Commission.

- הפחתת אי השוויון על-ידי הרחבת אפשרויות התעסוקה.
- תלות פחותה ברכב פרטי לשם הגעה לעבודה.
- עידוד יצירת עסקים קטנים בשל הפחתת עלויות אחסון וציוד.

אולם, השינויים הללו מייצרים גם סיכונים רבים:

- זכויות העובדים נופלות בין הכיסאות.
- שעות העבודה מתארכות.
- האיזון בין עבודה ופנאי מתערער.
- הביטחון התעסוקתי יורד – בשל משרות שאינן מלאות ואינן קבועות.
- אי השוויון גדל בשל הפער הטכנולוגי שנוצר.
- חלה ירידה במספר המשרות הדורשות כישורים בינוניים.

השינויים הללו משפיעים גם על סגנון החיים והצרכים של התושבים העובדים בעיר: בין אם מדובר בצורך ביותר מקומות ציבוריים בהם יוכלו לשבת ולעבוד עם גישה רחבה לאינטרנט אלחוטי ובין אם מדובר בצורך באמצעי תחבורה נוחים על מנת להתנייד ממקום עבודה אחד לאחר במשך היום. צרכים אלו מתכתבים, במידה מסוימת, עם גישות מקיימות כגון תכנון לעירוב שימושים, טשטוש הגבולות בין פרטי לציבורי והצורך בפיתוח תחבורה ציבורית יעילה שתחליף את הרכב הפרטי.⁶²

1.4.2 כלכלה מקומית

כלכלה המקומית תפקיד משמעותי בקידום הקיימות העירונית – היא מחזקת את הזיקה בין התושבים והעסקים הפועלים בעיר, ובכך מבטיחה מעורבות ואחריות גדולה יותר של כולם על המרחב בו הם חיים; מצמצמת את הצורך בשימוש ברכב לצורך שינוע מוצרים; מאפשרת תעסוקה לתושבי האזור; מקדמת את המגוון וההון התרבותי המקומי; מספקת לעיר משאבים פנימיים לפיתוח; מחזקת את הקהילתיות ועוד. למרות יתרונות אלו, מרבית העסקים הקטנים והמקומיים מתקשים לעמוד בתחרות מול החברות הגדולות והתאגידים.

62 Rifkin, J. (2011). *The Third Industrial Revolution; How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World*. New York: Palgrave Macmillan.

כאשר מדברים על כלכלה מקומית מקיימת, מדברים על מודל כלכלי-חברתי-סביבתי שבבסיסו יצירת רווחה המבוססת על שוויון, רב-גוניות ויציבות כלכלית, תוך דגש על פיתוח מקומי ואזורי. פיתוח מודל זה החל ב-1986 על-ידי עמותת New Economics Foundation (NEF). מודל הכלכלה המקומית המקיימת (כמ"מ) שואף לעצב מערכת כלכלית וחברתית המבוססת על משאבים מקומיים (אנשים, עסקים, תשתיות אנושיות ופיזיות, תרבות), ומציב את האוכלוסייה המקומית בראש סדר העדיפויות⁶³. לפי מודל זה, שלושת המעגלים – כלכלה, חברה וסביבה – שלובים זה בזה. יש לוודא שפיתוח תורם לרווחת האוכלוסייה המקומית, שהוא נעשה באופן מקיים (יועיל גם לדורות הבאים ותהיה לו המשכיות) ושהוא מתחשב במשאבים העומדים לרשותנו, גם לאור משברי הסביבה והכלכלה הגלובליים⁶⁴.

המודל נעזר בדימויי ה"מטריות ומשפכים" ו"הדלי הדולף"⁶⁵, אשר מסבירים את הכשלים בגישות הרגילות לפיתוח כלכלי, אשר מניחות, בין היתר, שעל מנת לפתח אזור מסוים יש להשקיע בו משאבים שמקורם מחוץ לאזור. המציאות מראה שבמקרים רבים הכסף החיצוני לא מגיע לתושבים המקומיים, אלא לחברות חיצוניות הזוכות במכרזים, דבר היוצר מעין מטרייה מעל האזור, והתושבים זוכים רק ברסיסים מהמשאבים החיצוניים (איור 2). הכמ"מ שואפת להפוך את המטרייה למשפך, כדי שמירב ההשקעות יגיעו לאוכלוסייה והעסקים המקומיים, שהינם למעשה המוטבים המוצהרים של תכניות הפיתוח. זאת ניתן להשיג למשל על-ידי עידוד של רכש מקומי, חיוב הכשרת והעסקת עובדים מקומיים וכד'⁶⁶.

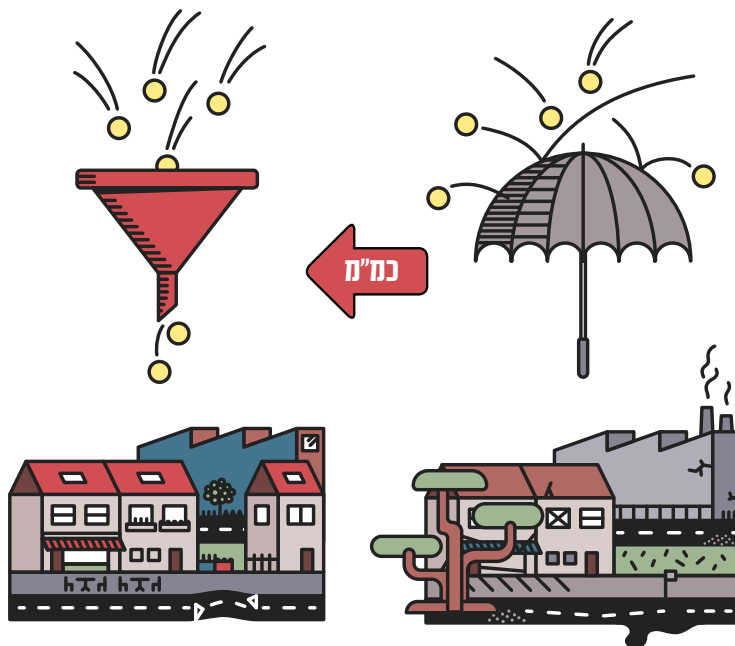
63 שתי"ל. (30.6.2013). כלכלה מקומית מקיימת, או בקיצור כמ"מ. אוחדר מתוך <http://www.kamam.org.il/cgi-webaxy/item?g6=>

64 ברוך, ג., וכולצב, ע., גולן, מ., פינטו, א., עברון, ת., גולדמן, ר., דורון, ע., פיט, ג. (2011). כלכלה מקומית מקיימת – אסטרטגיה לשינוי חברתי. שתיל, מרכז השל לקיימות, המרכז לקיימות מקומית וצינונות 2000.

65 Ward, B. & Lewis, J. (2002). Plugging the Leaks. New Economics Foundation.

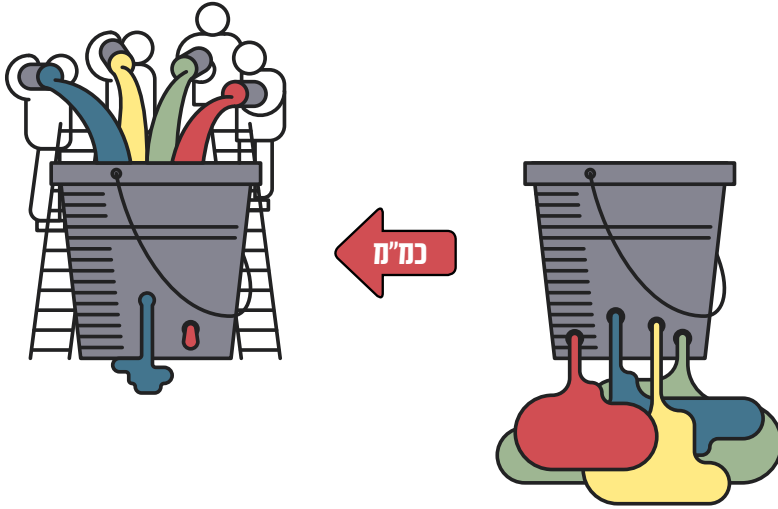
66 ברוך ועמיתים, שם.

איור 2: דימוי המטריות והמשפכים



במציאות הקיימת, לרוב גם הכסף שכן מגיע לאזור מסוים זולג במהרה החוצה, בדומה לדלי מלא חורים אשר מנסים למלאו במים (איור 3), כאשר המקומיים (צרכנים, עסקים ומגזר ציבורי) בוחרים להוציאו על שירותים ומוצרים מחוץ לאזור. המשאבים לא מחלחלים מטה, אלא עוזבים את האזור מבלי שתושביו נהנים מהם. מטרת הכמ"ם היא לסתום את הדליפות שבכלכלה המקומית כדי להשאיר באזור מסוים כמה שיותר כסף למשך מחזורי שימוש רבים, בכדי להכפיל, ואף לשלש, את תרומתו למקום (למשל: קבלן מקומי שזכה במכרז ציבורי מעסיק עובדים מקומיים, אשר רוכשים במשכורתם מוצרים ושירותים מעסקים מקומיים וכך הלאה).

איור 3: דימוי הדלי הדולף



כאמור, עסקים קטנים ומקומיים נמצאים בתחרות גדולה אל מול רשתות הענק, והיכולת שלהם להתחרות בהן מזערית. הרשתות הגדולות מצויידות בתקציבים, בכוח ובמשאבים אשר מאפשרים להן להציע לצרכן מחירים אטרקטיביים, שפע ונוחות שאין באפשרות העסקים הקטנים להציע.



בשוק חופשי אין לעסקים קטנים ובינוניים יכולת לשרוד לאורך זמן, ולכן יש צורך במדיניות, מקומית או ממשלתית, אשר תבחר לתמוך ולעודד עסקים קטנים ומקומיים. העסקים המקומיים עצמם צריכים להשתחרר מהניסיון להתחרות בשפע שיכולות החברות הגדולות להציע, ולהתמקד דווקא בהתבדלות – מרכזים עירוניים יכולים להוות כר פורה לקמעונאים ויזמים שבמקום מחירים זולים, מבחר וכמות, מתמקדים בנישה צרה, באיכות או בחדשנות.

פעולה משותפת ברמה המקומית יכולה ליצור מעין ליבה עסקית המושכת יוזמות נוספות. בעולם דוגמאות רבות לפעולות כאלו, וגם בארץ מתפתחות בשנים האחרונות יוזמות עירוניות אשר שמות את הזרקור על העסקים המקומיים.

1.4.3 שיתוף העסקים הגדולים בכלכלה העירונית המקיימת

לצד העסקים הקטנים והבינוניים הפועלים בעיר, קיימים גם סניפים מקומיים רבים של רשתות גדולות (רשתות מזון, ביגוד וכו'). בראיה של קיימות עירונית, סניפים אלו צריכים גם הם להוות חלק מהמערכת המקומית המקיימת ועליהם לקחת חלק בתהליך של חשיבה ופיתוח התחום. סקר שנערך על-ידי בית הספר לכלכלה בלונדון (LSE) בשנת 2013 בערים מובילות הראה כי 60% מהמרואיינים טענו שיש חשיבות מכרעת לפעילותם של עסקים בערים כגורם מוביל לשינוי האופי המקיים של העיר⁶⁷.

המפתח לשילוב העסקים הגדולים בקידום אורח חיים עירוני מקיים נמצא בשני צירים:

- זיהוי אינטרסים הרלוונטיים לעסקים הגדולים שמתחברים לתפיסות ולערכים שעיר מקיימת מבקשת לקדם.
- חיבור יכולות ופתרונות של עסקים לאתגרים ספציפיים של העיר בתחום הקיימות.

לעסקים הגדולים תפקיד משמעותי בעידוד אורח חיים עירוני מקיים:

- שימוש כשחקני אמצע לקידום אורח חיים עירוני מקיים – הן בקרב עובדיהם והן במעגלים רחבים יותר (סיפוק מודל להתייעלות אנרגטית, תחבורתית ועוד).
- השקעה בקהילה ובכלכלה המקומית על-ידי תוכניות הכשרה, יצירת חיבורים, סיפוק מרחבים לפעילות ועוד.
- מתן פתרונות מקיימים לעובדיהם כתגובה לעולם העבודה המשתנה (מרחבי עבודה חכמים שמאפשרים גמישות לעובדים, פתרונות הסעה משותפת ועוד).
- פיתוח פתרונות טכנולוגיים ואחרים להתמודדות עם אתגריה של העיר.

67 Forum for the Future. (8.3.15). Sustainable Urban Enterprise: Creating the right Business Environment in Cities. Retrieved from <https://www.forumforthefuture.org/project/sustainable-urban-enterprise-creating-right-business-environment-cities/overview>

- סיפוק שירותי מחקר ופיתוח לרשות המקומית.
- יצירת שיתופי פעולה עם העירייה ועם כלל המגזרים הפועלים בעיר.
- תמיכה בכלכלה המקומית על-ידי עידוד שימוש ברכש ובעובדים מקומיים.
- עידוד תעסוקה של אוכלוסיות חלשות.
- פתיחת סניפים במרכזי הערים ולא בשוליהן בכדי להגדיל את הנגישות לתעסוקה ולהפחית את שיעורי היוממות.

בשנת 2014 הוציא ארגון WBCSD את דו"ח The Urban Infrastructure Initiative (UII)⁶⁸. הדו"ח מסכם את ניסיוןן של 14 חברות ידועות בעולם העסקים להוביל, בשיתוף פעולה עם עשר ערים ברחבי העולם, תוכנית לקידום התנהלות עסקית אורבנית מקיימת, תוך הטמעת פתרונות מקומיים ועירוניים. בין החברות שלקחו חלק ביוזמה ניתן למצוא את: CEMEX, סימנס, הונדה, פיליפס, ניסאן ועוד. בין הערים שלקחו חלק ביוזמה היו פילדלפיה (ארה"ב), גואדלחארה (מקסיקו), טילבורג (הולנד), קובה (יפן) ועוד. בכל עיר חיברה היוזמה בין קבוצה של יועצים מומחים מטעם החברות לבין נציגי העיר, אשר זיהו ביחד את האתגרים שעומדים בפני העיר בתחום הקיימות וגיבשו שורה של פעילויות חוצות סקטורים שיענו עליהם.

1.4.4 כלכלת שיתוף

המושג כלכלת שיתוף (או כלכלה משתפת) הוא שם כולל למגוון דרכים בהן נשברת הפרקטיקה המסורתית של צרכן יחיד הרוכש מוצר לצורך שימוש הבלעדי. בתוך כך ניתן לכלול שיתוף בסוגים שונים של מוצרים, בשירותים, בחללים, בתחבורה, בכסף ועוד⁶⁹. כלכלת השיתוף היא מערכת חברתית-כלכלית המתבססת על שיתוף קהילתי של משאבים אנושיים ופיזיים, המורכבת מפלטפורמות המאפשרות למשתמשיהן לייצר, להפיץ, לקיים מסחר, לצרוך מוצרים ושירותים ולקיים פעילויות ציבוריות שונות באמצעות מערך פתוח ומגוון רחב של עמיתים (ובכלל זה אנשים וארגונים). מערכות אלה לרוב ממנפות טכנולוגיות, מערכות מידע ותכנים רלוונטיים, ועל-ידי כך מאפשרות העצמה של אנשים, חברות, תאגידיים, עמותות ורשויות ממשלתיות. ברוב המקרים פלטפורמות אלה ממנפות משאבים, יכולות ושירותים יקרים יחסית הנמצאים בתת שימוש על-ידי בעליהם הפרטיים והציבוריים (כאשר שתי הדוגמאות

68 Wbcsd. (No date). Urban Infrastructure. Retrieved from <http://wbcsdpublications.org/project/uii-final-report>

69 Owyang, J. (30.10.14). The three reasons why Collaborative Consumption is happening right now. Retrieved from <http://www.web-strategist.com/blog/2014/10/30/the-three-reasons-the-collaborative-economy-is-happening/>

המפורסמות הן נדל"ן למגורים – השכרת דירות ובתים לטווח קצר, וכלי רכב פרטיים – השכרת כלי רכב ושירותי הסעות משתפים).

על-פי בלק⁷⁰, בעוד ששיתוף הינו תופעה שתחילתה בשחר האנושות, הרי שכלכלת שיתוף וצריכה משתפת הן תופעות הייחודית לעידן האינטרנט. התפתחות הטכנולוגיה ובעיקר תחום הרשתות החברתיות, אפשרו לפתח שיטות כגון פרופילים חברתיים ומעקב אחרי מוניטין, המאפשרים יצירת אמון בין זרים. על-פי בוצמן ורוג'רס⁷¹, **אמון הוא אחד מעקרונות היסוד הנדרשים לתפקודה של מערכת המתבססת על צריכה משתפת**. כך למשל, על מנת שאנשים יכניסו אל ביתם או מכוניתם אנשים אחרים, יש הכרח ביחסי אמון ותחושת ביטחון בין המשתמשים.

בין המודלים הרבים הלוקחים חלק בכלכלת השיתוף ניתן למצוא מודלים של שירותיות (Servicizing), קואופרטיבים, מערכות מימון המוניים, מערכות מטבע משלימות ועוד.

המניעים ללקיחת חלק בפרקטיקות של שיתוף מגוונים וכוללים, בין השאר^{72,73,74}:

- מניעים כלכליים-צרכניים: התגברות הפערים בין המעמדות, יוקר המחיה המתעצם והמודעות הצרכנית הגדלה דוחפים לשימוש בבלטפורמות משתפות המאפשרות ניצול של משאבים שלרוב לא נעשה בהם שימוש לשם יצירת הכנסות. בנוסף, פלטפורמות אלה מאפשרות גישה זמינה וזולה למשאבים ומפחיתות את עלויות השימוש.
- מניעים חברתיים-קהילתיים: בשנים האחרונות ניכרת מגמה של התחזקות הפרט על חשבון כוחה של הקבוצה או הקהילה, בעיקר במטרופולינים ובערים גדולות. כתגובה להתחזקות זו מתפתחות קהילות המבקשות להחזיר משמעות לקבוצות על-ידי שיתוף וחבירה סביב עניין מסוים.
- מניעים אידיאולוגיים: כלכלת השיתוף כוללת לעיתים קרובות תחושה של אחריות משותפת לשיפור הקהילה והסביבה ואף מאפשרת אלטרואיזם. בין הפועלים ממניעים אלו צומח המושג "נחלת הכלל" (The commons)

70 Belk, R. (2014). You are what you can access: Sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research*, 67(8), 1595–1600.

71 Botsman, R., & Rogers, R. (2010). *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. New York: Harper Collins Publishers.

72 Botsman, R., & Rogers, R. (2011). *What's mine is yours: how collaborative consumption is changing the way we live*. London: Collins.

73 Cooper, R., Timmer, V., Ardis, L., Appleby, D., Hallsforth, C., Tallack, A., & Rohrlack, M. (2015). Local Governments and the Sharing Economy. Retrieved from <https://ccednet-rcdec.ca/en/toolbox/local-governments-and-sharing-economy>

74 Gansky, L. (2012). *The Mesh: Why the future of business is sharing*. New York: Penguin Group.

המתייחס לסוגייה של שיתוף במשאבים ציבוריים ולאגור סוגיית הבעלות הפרטית.

- **מניעים סביבתיים:** כלכלת השיתוף נחשבת בעלת פוטנציאל גבוה לתרום לקידום קיימות בהיבטים סביבתיים, מאחר שככל שאנשים שונים יעשו שימוש חוזר באותם מוצרים ובאותם חללים, כך יתרום הדבר להפחתת ייצור מוצרים ומבנים חדשים, ולהפחתה בהכבדה הקיימת כיום על משאבי הטבע.
- **מניעים טכנולוגיים:** תפוצה רחבה של טלפונים חכמים מאפשרת, בין היתר, שיתוף בנתונים ותקשורת זמינה. בנוסף, התפשטות הרשתות החברתיות ופלטפורמות P2P שונות הביאו למהפך ביכולות השיתוף.
- **מניעים פיננסיים:** פלטפורמות פיננסיות מסוגלות לתת מענה לאוכלוסיות ולסיטואציות עדכניות, החל מפלטפורמות תשלום משותפות, המשך במימון יעיל יותר (כדוגמת מימון המונים, או הלוואות P2P) וכלה בפלטפורמות השקעה משותפת.
- **מניעים עסקיים:** כלכלת השיתוף מספקת ליזמים ולעסקים רבים אפשרות להצטרף לטרנד ולהרחיב את המודלים העסקיים שלהם בעלות ובסיכון נמוכים.

צריכה משותפת טומנת בחובה פוטנציאל רב לצמצום בזבז, לחסכון כספי, ליצירת קהילות ולחשיבה חדשה בנוגע לקניין. פלטפורמות משתפות מציעות גישה (ולא בעלות) למשאבים ושירותים, מאפשרות צמיחה ויראלית, מגבירות את היעילות, מבוססות על אמון בין קהל המשתמשים ולא רק אמון לספק השירות/ מותג. בנוסף, לעיתים קרובות פלטפורמות משתפות מייצרות הזדמנויות לכל אחד להפוך ליזם/ ליצרן-צרכן (Prosumer), כלומר, לייצר ערך לעצמו ולאחרים מהמשאבים והיכולות שלו. מהות השינוי במושג Prosumer רחבה מכלכלת השיתוף וכוללת חשיבה מחדש על תפקיד האזרח במרחב הציבורי ומעבר מתפיסה של סיפוק צרכי הציבור לתפיסה של השתתפות הציבור מתוך הרגשת שייכות ואכפתיות לקהילה ולמרחב.

חברות עסקיות רבות הבינו אף הן את הפוטנציאל הקיים בכלכלת השיתוף כאמצעי להגברת התחרותיות והרחבת פעילותן והחלו לתת מענה לאותה מגמה⁷⁵: חברת B&Q השיקה יוזמה לשיתוף בכלי העבודה השונים בבית (מקדחה, מסור וכד'), במקום לקנות כלי עבודה למטרה חד פעמית. בנוסף, החברה עומדת בראש יוזמה חברתית בשם Street club, שהיא מעין רשת חברתית המאפשרת לתושבים לחפש ולמכור לאנשים באזור מגוריהם מוצרים שיש ברשותם. רשת

75 B&Q. (No date). STREETBANK. Retrieved from <http://www.diy.com/corporate/community/streetbank/>

וולמארט מאפשרת להשכיר מוצרי אלקטרוניקה לתקופה מוגבלת; בנוסף, בשנים האחרונות נוצרים מודלים חדשים של תיירות, כדוגמת אתרי שיתוף כמו Airbnb, Couchsurfing ועוד⁷⁶.

מכאן שלפלטפורמות משתפות היכולת לשנות תעשיות ושווקים מן היסוד (לדוגמה Airbnb והשינוי שהיא כופה על תעשיית המלונאות בעולם) ובראייה ממוקדת יותר, היכולת לתרום לקיימות בכלל ולקיימות העירונית בפרט.

כיום נערכים בעולם, וגם בישראל, דיונים נרחבים על היבטים כלכליים, חברתיים ורגולטוריים של יוזמות חדשות אלו. לכלכלת השיתוף יתרונות רבים: הפוטנציאל לתרום ללכידות חברתית, מעורבות תושבים, העצמה, הנגשת משאבים וחיזוק החיבוריות והקישוריות. בנוסף, לכלכלת שיתוף המופעלת על ידי גורמים מקומיים מחזקת את הקהילה ומשפרת את החוסן הקהילתי, על ידי טוויט קשרים ויחסים ויש ביכולתה לתרום לחיזוק הכלכלה המקומית ולחלוקת עושר שווה יותר.

שיתוף מאפשר את צמצום ההשקעה הבסיסית במוצרים ובנכסים, וכתוצאה, את הגדלת ההכנסה הפנויה. בחיבור לעולם התעסוקה המשתנה, מציעה לכלכלת השיתוף דרכים גמישות ודינאמיות יותר לייצר הכנסה.

האדם הפרטי, כצרכן, זוכה למגוון גדול יותר של אפשרויות, במחירים גמישים ותוך ביצוע עסקה "שקופה" יחסית לעסקאות הרגילות. בנוסף, אין הוא נדרש לתחזק מוצרים שבבעלותו כל העת, אלא לשכור את שירותיהם בעת הצורך. מלבד זאת, כל אדם יכול לייצר ערך מדברים שכבר נמצאים ברשותו ומכשורים שיש לו.

העיר היא כר פורה לצמיחתן של פלטפורמות שיתוף: יש בה משאבים ויכולות רבים הנמצאים בתת-שימוש בהם ניתן לעשות שימוש נוסף לרווחת הציבור; הריבוד הרב מאפשר ליישם לכלכלת שיתוף אפקטיבית יותר; הצפיפות מאפשרת מרחבים קטנים יותר למגורים, ובכך מונעת אחזקה ובעלות על מוצרים מיותרים ומעודדת שימוש במוצרים לפי הצורך; עלות השכירות הגבוהה במרכזי ערים מעודדת גם מקומות עבודה רבים לוותר על אחזקת חללים קבועים ולשכור חללי עבודה לפי הצורך.

נדבך עמוק יותר של שיתוף ברמה העירונית קשור באימוץ התפיסה של העיר כנחלת הכלל ("City as a Common")⁷⁷, כלומר, עיר כמרחב ציבורי משותף⁷⁸,

76 Forbes. (10.3.15). AirBnB, Snaggoods and 12 more Pioneers of the 'shared Economy'. Retrieved from <http://www.forbes.com/pictures/eeji45emgkh/airbnb-snapgoods-and-12-more-pioneers-of-the-share-economy/>

77 Foster, S., & Iaione, C. (29.8.2015). The City as a Commons. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2653084

78 Sharp, D. (2016). Sharing Cities: Why Ownership, Governance and The Commons Matter More Than Ever. Retrieved from <http://www.shareable.net/blog/sharing-cities-why-ownership-governance-and-the-commons-matter-more-than-ever>

מרחב שבו כל אדם וקהילה מקבלים נגישות מירבית למשאבים הציבוריים על מנת לקחת חלק פעיל ביצירת הערכים והשיגשוג של העיר. תפיסה זו הינה תפיסה משילוטית אשר מאפשרת מודל משילות בלתי־היררכי ומשותף בין האזרח לרשויות. מודל זה מתבסס על מספר עקרונות מרכזיים: אמון הדדי בין תושבים ובין תושבים לבין הפקידות, שקיפות וקיימות. ממשל עירוני מסוג זה מתאפיין בהתאמה למצבים משתנים ובחיפוש דרכים ליצירת שיתופי פעולה שונים: ממשלה, כוחות השוק וה־Commons (הכלל), שילוב של הכוח המקומי עם השלטון המרכזי, שילוב בין דורי ובין שכבות סוציו־אקונומיות על מנת להשיג חוסן, יעילות, ומאזן כוחות החותר לשוויוניות.

אולם, לצד היתרונות הרבים, כלכלת השיתוף טומנת בחובה גם סיכונים רבים, כגון: פגיעה בזכויות העובדים, יצירת תחרות לא הוגנת בין פלטפורמות השיתוף לבין התעשיות הותיקות, עידוד צריכת יתר, הגברת אי שוויון בין משתמשי הפלטפורמות למיניהן (צעירים ברובם) לבין מי שאין לו נגישות לפלטפורמות אלה, הגברת המגמה הניאו־קפיטליסטית לפיה לכל דבר יש מחיר, עליה במחירי דיור, פגיעה בפרטיות בשל המידע הרב הקיים בידי מחזיקי הפלטפורמות השונות, עלייה בהעדפה גזענית, מונופוליות של החברות הגדולות בתחום ועוד.

כל עוד כלכלת השיתוף תמשיך ותתפתח בצורה מבוזרת על־ידי יזמים פרטיים, לא יינתן מענה מסודר לסיכונים אלו. ההתפתחות הטבעית שלה אינה בהכרח עומדת בקנה אחד עם ערכי הקיימות **ויש להסדיר את התחום בכדי להבטיח צמצום מקסימלי של הסיכונים שהיא מביאה עימה.**

לשם כך יש לייצר מדיניות ציבורית מתאימה, אשר תרתום לטובת העניין הן טכנולוגיות והן קהילות של Prosumers. יש לתת לתושבי העיר נגישות גבוהה למשאבי העיר, בעיקר בזמן שאינם נמצאים בשימוש, וכן למצוא דרכים בהן אנשים פרטיים יכולים להעמיד לרשות הציבור יכולות ומשאבים שנמצאים ברשותם. שימוש בכלי כלכלת השיתוף ברמה העירונית יכול לתרום להגדלת המשאבים הציבוריים והפרטיים, לפיתוח כלכלי מואץ תוך השקעה שולית יחסית של משאבים חדשים והשפעה אקולוגית נמוכה, לפיתוח כלכלה מקומית, לפיתוח קהילתי ועוד.

האם השימוש בכלכלת השיתוף אכן ימשיך להתרחב ויהפוך לנורמה חברתית מקובלת לצריכה?

כאמור, בני דור ה־Y נמצאו כמובילים את מגמת השיתוף בערים, הן בשל ערכיהם, הכוללים אכפתיות גדולה יותר לסביבה וחשיבות פחותה לבעלות על מוצרים לעומת חוויות, והן בשל שליטתם בטכנולוגיות הרלוונטיות. השיתופיות תואמת את הלך הרוח שלהם, המורגל לשתף קבצים ותוכנה, ודוחפת אותם עוד

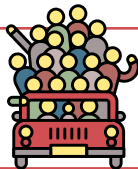
לכיוון החומר. מחקרים מראים כי הם משנים לא רק את הרגלי הצריכה של עצמם, אלא גם את אלו של הוריהם⁷⁹.

אולם, קיימות מספר אוכלוסיות אשר יכולות להרוויח רבות מכניסה לעולם כלכלת השיתוף, אך טרם עשו זאת – ביניהן אוכלוסיית האזרחים הותיקים, אשר לא עובדים, הכנסתם והמוביליות שלהם פחתה, והם מחפשים להצטרף לפעילויות ולקהילות, וכן אוכלוסיות בעלות הכנסה נמוכה, אשר יכולות ליהנות מהפחתת יוקר המחיה שמציעה כלכלת השיתוף.

נמצא כי דווקא בקרב אוכלוסיות אלו קיימת פעמים רבות סטיגמה שלילית הגורסת כי שיתוף ושימוש חוזר הינם מנת חלקם של נזקקים. מנגד, מחקרים מראים כי מי שהתנסה בשיתוף בתחום מסויים יצליח בקלות רבה יותר להצטרף למעגלי שיתוף אחרים.

הערכת ההשפעה של כלכלת השיתוף על הסביבה, הכלכלה והחברה באמצעות מחקרים כמעט ואינה קיימת, בשל העובדה הפשוטה שהתחום ברובו המכריע עדיין נמצא בחיתוליו. אולם, סביר להניח ששימוש יעיל יותר בכלי תחבורה, כבישים ונדל"ן (תחומים שמייצרים אחוז ניכר מהבעיות הסביבתיות) יהיה בעל השפעה חיובית משמעותית על הסביבה. הסתכלות על פלטפורמות של כלכלת שיתוף בעולם ובישראל מציירת תמונה של תחום שהולך וצומח בצורה אקספוננציאלית ונכנס כמעט לכל תחומי החיים. יחד עם זאת, יש לשים לב שתחום זה עדיין בראשית דרכו, מבחינת כמות המשתמשים, מספר הארגונים והחברות הקיימים, המדיניות והרגולציה.

על פניה, יש לכלכלת השיתוף פוטנציאל עצום לקידום קיימות עירונית על שלל רבדיה. עם זאת, קשה עדיין לקבוע באופן חד משמעי אילו תהליכים שנובעים מכלכלת השיתוף מקדמים קיימות עירונית ואילו פוגעים בה. **אנו נמצאים בנקודת זמן קריטית של חלון הזדמנויות – הן לאזרחים, הן לרשויות והן ליזמים עסקיים, שבמסגרתו ניתן וכדאי לעצב את "מגרש המשחקים" של כלכלת השיתוף, כך שהיא תעבוד לטובת כלל הציבור.**



**פרק המלצות של מסמך זה (פרק 4)
יוצעו דרכים להסדרת השימוש בכלי
כלכלת השיתוף על-ידי הרשות המקומית.**

79 Morgan, B. (2015). NOwnership, No Problem: Why Millennials Value Experiences Over Owning Things. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2015/06/01/nownershipnoproblem-nowners-millennials-value-experiences-over-ownership/#1ce307211759>

1.5 היבטים מרחביים

לעיר יש פוטנציאל להוות מיקום מרכזי לקידום וליצירת אפשרויות לאורח חיים מקיים, בין השאר בשל ריכוז האוכלוסייה והצפיפות הגבוהה. אולם, התנאים המרחביים והעיצוב הפיזי הנהוגים כיום בערים רבות, אינם מעודדים לרוב אורח חיים מקיים.

1.5.1 המבנה העירוני – פרספקטיבה היסטורית ומקומית

הערים בעולם כולו מתפשטות במהירות גדולה יותר מגידול האוכלוסייה שלהן⁸⁰: צפיפותן ירדה בקצב ממוצע של 2% לשנה במאה השנים שבין 1900 לשנת 2000. הגידול העירוני איננו עקבי ורציף, אלא מאופיין על-ידי שלבים ראשוניים של פרגמנטציה, שלאחריהם שלבים של גיבוש ומילוי המרחב. אולם, ההתפשטות והביזור העירוני ממשיכים לאפיין גם אזורים אשר חדלו זה מכבר לגדול מבחינה דמוגרפית, תוך יצירת תופעות של התרוקנות מרכזי ערים ושקיעה עירונית^{81,82}. התכנון העירוני המודרני, עם התנגדותו הבסיסית לעירוניות ולצפיפות עירונית והתבססותו במידה רבה על המכונית ככלי תחבורה עיקרי, תרם ללא ספק לשקיעה העירונית בארצות המערב.

לקראת המאה ה-21 נדמה שחל שינוי ברוח התכנון והמדיניות העירונית. התנועה לפיתוח מושכל והעירוניות החדשה בארה"ב⁸³, הרנסנס העירוני באנגליה ובאירופה^{84,85}, והבנת מרכזיותה של העיר כמנוע לכלכלי וחברתי וכמפתח לפתרון בעיות סביבתיות, גרמו לשינוי בהתייחסות לעיר: מתפיסתה כבעיה, לתפיסתה כבסיס לפתרון שלל הבעיות הקשורות בחיים האנושיים על פני כוכב לכת מוגבל במשאבים⁸⁶. אולם, לא כל מבנה עירוני מאפשר לתושבים להגשים אורח חיים מקיים. לעיצוב העיר, הן מבחינת המבנה העירוני והן מבחינת התהליכים שיוצרים את העיר ותושביה, השפעה על היכולת ליצור מסגרת שבה

80 Angel, S. (2012). *Planet of Cities*. Lincoln Institute of Land Policy.

81 Rieniets, T. (2009). *Shrinking Cities: Causes and Effects of Urban Population Losses in the Twentieth Century*. *Nature and Culture*, 4(3), 54–231.

82 Psarra, S., Kickert, C. & Pluviano A. (2013). *Paradigm Lost: Industrial and Post-Industrial Detroit – An Analysis of the Street Network and Its Social and Economic Dimensions from 1796 to the Present*. *Urban Design International*, 18(4), 81–257.

83 Barnett, J., and American Planning Association. (2007). *Smart Growth in a Changing World*. Ann Arbor, MI: Planners Press, American Planning Association.

84 Beatley, T. (2012). *Green Cities of Europe: Global Lessons on Green Urbanism*. Washington, DC: Island Press.

85 Punter, J. (2011). *Urban Design and the English Urban Renaissance 1999–2009: A Review and Preliminary Evaluation*. *Journal of Urban Design*, 16(1), 1–41.

86 UNEP. (2005). *Towards Sustainable Urban Development*. Retrieved from http://www.unep.org/urban_environment/PDFs/UNEP_HABITAT_Flyer.pdf



ניו יורק, ארנה'ב



ירושלים



בנגקוק, תאילנד



תל אביב

תושבים יכולים לממש את חייהם בצורה המשפיעה פחות לרעה על הסביבה, ואפילו יותר מכך, להפוך לגורמים היוצרים מרחב מיטיב לבני אדם ולסביבה בעת ובעונה אחת.

לא ניתן להגזים בחשיבות רעיונותיה של ג'יין ג'ייקובס⁸⁷ לתפיסת העירוניות החדשה. ג'ייקובס הציגה את העיר לא כמקום צפוף ומזוהם שיש לפתוח ולאוויר, או כמקום של ניכור חברתי, אלא כמרחב אנושי של הזדמנויות, ובראש ובראשונה הזדמנויות חברתיות – מקום שבו יכול אדם לשלוט ברמת האינטימיות של הקשרים האנושיים שלו. כתיבתה של ג'ייקובס, המשלבת התבוננות אמפירית וביקורתית, והבנתה המוקדמת את ההרס שמביא הניסיון להתאים את העיר למכוניות, הם שעושים את ספרה "מותן וחייהן של ערים אמריקאיות גדולות", אשר נכתב בשנת 1961, לרלוונטי עד היום. גישתה לעיר היתה פרגמטית, בנושאים כמו השכונה העירונית, תרומתם של גנים עירוניים, או חשיבות הגבלת חופש התנועה של כלי רכב בעיר. בנוסף היא ניסחה ארבעה תנאים מבניים למרחב העירוני, המאפשרים את הרב־גוניות שהיא, לדעתה, תמצית העירוניות: רשת צפופה של רחובות, צפיפות עירונית גבוהה, עירוב שימושים עיקריים ונוכחות של בניינים ישנים.

87 Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.

וויליאם ויט, אשר היה אחד החוקרים הראשונים שבחנו בצורה שיטתית את התנהגותם של אנשים במרחב הציבורי בעיר, מדגיש בספרו⁸⁸ את החשיבות של פעילות אנושית במקור משיכה, ועל כן את החשיבות של מגוון מקומות ישיבה במרחב הציבורי ליצירה של חיים חברתיים במרחב העירוני. ווייט היה גם הראשון שהשתמש בצילום מואט (Time lapse) כדי לחקור את דפוסי התנועה האנושיים במרחב הציבורי, ועשה שימוש בסרטים אלה לשם הדגמה מוחשית של העקרונות שאליהם הגיע בעבודתו.

רבים מנמקים את השאיפה למעבר למגורים בפרברים או באזורים כפריים ברצון ליהנות מאוויר נקי, שקט וחיי קהילה עשירים יותר – אולם זהו מצב אבסורדי, שכן המחקר מראה כי הביזור העירוני עצמו אחראי היום לזיהום האויר יותר ממקורות תעשייתיים⁸⁹, משום שהוא מחייב נסיעות מרובות וארוכות יותר. פיתוח פרברי מעודד נסיעות והנזק המצטבר גדול מן התועלת שב"אויר נקי" באזור המגורים. ברור, אם כן, שמבנה מרחבי מקיים צריך לעודד הליכה ברגל ולהעדיפה על פני נסיעה ברכב. יתר על כן, מחקרים מוצאים כי לקישוריות האזורית ולמבנה המרחבי יש השפעה על רמת הניידות באמצעים חלופיים במקום המגורים^{90,91}. כלומר, עיצוב המרחב משפיע ישירות על ההתנהגות של התושבים.

מחקרים העוסקים בקשר בין המרחב העירוני ותנועה, עוסקים לרב בנסיעות הכרחיות לעבודה וללימודים. זאת למרות שהיום הולך ועולה משקלן של הנסיעות שאינן הכרחיות אלא נעשות מבחירה: לפעילות חברתית, לקניות או למטרות אחרות⁹². דווקא בהקשר הזה עולה חשיבותו של המרחב העירוני המאפשר להגיע ליעדים שונים בהליכה ברגל. מחקרים רבים אכן מראים שסביבה עירונית הבנויה עם רשת צפופה של רחובות ותנאים טובים להליכה, מגדילה את הסיכויים לקיומם של יעדים להליכה בקרבה למגורים, ואת ההליכה ברגל למטרות שונות^{93,94,95}.

88 Whyte, W. H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. New York: Project for Public Spaces Inc.

89 Frumkin, H., Frank, L. & Jackson, R.J. (2004). *Urban Sprawl and Public Health: Designing, Planning, and Building for Healthy Communities*. Island Press.

90 Cao, X. J., Mokhtarian, P.L., & Handy, S.L. (2009). The Relationship between the Built Environment and Nonwork Travel: A Case Study of Northern California. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 43(5), 548–559.

91 Chatman, D. G. (2009). Residential Choice, the Built Environment, and Nonwork Travel: Evidence Using New Data and Methods. *Environment and Planning*, 41, 1072–1089.

92 Cao et al. *op.cit.*

93 Yingling, F., Khattak, A., & Rodríguez, D. (2011). Household Excess Travel and Neighbourhood Characteristics. *Urban Studies*, 48(6), 1235–1253.

94 Greenwald, M. & Marlon B. (2001). Built Environment as Determinant of Walking Behavior: Analyzing Nonwork Pedestrian Travel in Portland, Oregon. *Transportation Research Record* 1780, (1), 33–41.

95 Manaugh, K., & El-Geneidy, A. (2011). Validating Walkability Indices: How Do Different Households Respond to the Walkability of Their Neighborhood? *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 16(4), 15–309.

הרחובות הראשיים בהם יש תנועת הולכי רגל רבה, הם הרחובות שבהם מתקיימים רוב החיים הכלכליים והחברתיים בעיר. צפיפות רשת הרחובות והמבנה של הרשת ישפיעו על כך, ולכן ברחובות אלו יש להגיע לאיזון נכון בין המרחב הניתן לתנועה עוברת, ובין המרחב הניתן להליכה ברגל, שהייה ומפגש. המחקר מראה כי הגדלה של מרחב הולכי הרגל ושיפורו יביאו לעלייה בכמות ההולכים, וכן לעלייה בכמות האנשים העוסקים בפעילות פנאי ובפעילות חברתית במרחב הציבורי. לשינוי זה באורחות החיים יש השלכות רחבות על בריאות הציבור: הפחתה ברמת ההשמנה ובמחלות הנלוות אליה, ירידה בתאונות הדרכים, שיפור ברמת הקשרים החברתיים ועל כן ירידה בתחלואה ובסימפטומים של מתח, חרדה ודיכאון ושיפור ברור ברמת הרווחה האישית. השיפורים במדדים אלה תורמים להיבטים הכלכליים והחברתיים של קיימות.

ברמה המקומית, ישראל מאופיינת מצד אחד על-ידי עלייה בתוצר וברמת החיים לרמות מערביות, ומצד שני על-ידי גידול דמוגרפי מהיר יחסית לעולם המפותח. שילוב זה יוצר צורך בגידול ריאלי של המרחב הבנוי, כדי לספק מגורים לאוכלוסייה גדלה. עיקר התפתחותה הכלכלית והאורבנית של ישראל התבצע עד כה תחת השפעת העקרונות של תכנון הערים המודרני, עם הטייה כנגד צפיפות עירונית, ותשומת לב רבה ומרחב רב הניתנים לתנועה בכלי רכב מוטוריים. יתר על כן, למרות שישראל היא אחת המדינות המעויירות ביותר בעולם, העיור שלה מאופיין על-ידי פיצול מוניציפלי רב וצפיפות עירונית נמוכה יחסית.

1.5.2 חשיבותם של המרחבים הציבוריים בעיר

הפער בין חשיבות המרחב הציבורי בעיר לבין תפקודו בפועל – אי מיצוי הפוטנציאל המקיים

המרחב הציבורי הוא אחד המרכיבים המרכזיים והמשמעותיים ביותר של השלד העירוני: הכיכר, הרחוב והפארק נתפסים כהתגלמות הפיסית של ערכי הקיימות בעיר כמו נגישות, מגוון, קישוריות והכלה (Inclusiveness). יחד עם זאת, תפיסת מרכזיותו של המרחב הציבורי לא באה בהכרח לידי ביטוי בתהליכים שקורים במרחבים אלו ביישובים שונים במציאות. כיום, מרחבים ציבוריים רבים משקפים, במידה רבה, את התהליכים שעוברת החברה העירונית (ואף הלאומית), כאשר מערכת הקשרים החברתית מורכבת מחדש (או פשוט נפרמת), ובמקביל, החלוקה הבלתי שוויונית של עוצמה ומשאבים הופכת את המרחב הציבורי הפתוח, שהיה מוטמע במרקם החיים העירוני, לחלק מסביבה עירונית מבוזרת ומובדלת.⁹⁶

96 Low, S. & Smith, N. (2006). *The Politics of Public Space*. New York: Routledge.



(cc) David Berkowitz www.marketersstudio.com צילום: ניו יורק, ארה"ב, High Line

קרמונה⁹⁷ מחלק את המבט הביקורתי על המציאות של המרחב הציבורי לשתי קבוצות: מחד, ביקורת על-Under management, המתמקדת בהזנחה, בהשתלטות של צרכי תחבורה (וצרכים פרטיים אחרים) על המרחב הציבורי, ולנסיגה של הציבור מהמרחב הציבורי לטובת מרחבים פרטיים, חצי-פרטיים, ו/או וירטואלים. מאידך, ה-Over management של המרחב הציבורי שמובילה להפרטתו, להפיכתו למרחב שמועד לצריכה, להעמסתו באלמנטים בידוריים, ולפיקוח הדוק שנועד למנוע בו פשיעה או התנהגות לא-נאותה.

המכנה המשותף לקטגוריות ניהול היתר וניהול החסר, הוא ששתיהן מביטות על מרכיב ההיצע – על פיתוח, ניהול ואירגון המרחב הציבורי. במסגרת העיסוק במרכיבים המקיימים של המרחב הציבורי, הפרויקט מבקש לשים דגש על הביקוש אליו. תיבחן התנהגות המשתמשים והשפעתה על אופי המרחב הציבורי, תכניו ומשקלו בחיי היום-יום במסגרת זאת, ומוצע להוסיף לקטגוריות המוזכרות אבחנות אפשריות המסבירות את תמונת הביקוש. לדוגמה, שאלות הנוגעות ל'תתי-שימוש' (Underuse) ו'רידוד' (Flattening) מחד, או גיוון/ עירוב ועצמאות/ ספונטניות מאידך.

ההזדמנות: צרכים חדשים, משתמשים חדשים

למרות כל התהליכים שפגעו במרחב הציבורי, הצורך החברתי במרחבים ציבוריים לא נעלם. הדיון על המרחב הציבורי צריך להתקדם אל מעבר לתפיסות המסורתיות ולבחון את השימושים של קבוצות שונות של משתמשים במרחבים שונים, בהתאם להתפתחות של צרכים כלכליים, חברתיים ותרבותיים חדשים. שינויים אלו באופי המרחב הציבורי מגדירים את ערכו לא על-ידי הבעלות עליו

97 Carmona, M. (2010). Contemporary public space, part two: classification. *Journal of Urban Design*, 15(2), 157-173.

או העיצוב שלו, אלא על-ידי ההזדמנויות שהוא מספק לפעילות משותפת⁹⁸. הסתכלות שכזו צריכה להתמקד בכמה מאפיינים של שינוי התפיסה בין מרחב ציבורי "מסורתי" ל"מודרני", כגון:

א. הגיוון החברתי והתרבותי שמאפיין את החברה העירונית צריך להוביל לתפיסה שמתרחקת מהחיפוש אחר תוכנית אידיאלית למרחב ציבורי מושלם שמתאים לכל סוגי המשתמשים, לטובת הבנה שהמשתמשים שונים זה מזה, ומחפשים לקבל דברים שונים מהמרחב, ולכן (בעיקר בערים גדולות ומגוונות תרבותית וחברתית) צריך לקדם גם מרחבים ציבוריים שלא בהכרח פונים לקהל הרחב ביותר.

ב. השינוי ביחסים בין הפרטי והציבורי: בניגוד לתפיסה דיכוטומית של מרחב פרטי מול מרחב ציבורי, הבאים זה על חשבון זה, מתפתחות היום הגדרות שונות של ציבוריות במרחב העירוני, כשיותר ויותר ארגונים פרטיים ופרטיים-ציבוריים רואים במרחב הציבורי מרכיב בעל ערך מוסף, החיוני להצלחת תהליכים כלכליים, תשתיתיים, חברתיים ותרבותיים. השינוי צריך להיות ממונף לטובת שיתופי פעולה, תוך שימוש באפשרויות החדשנות שמצויה תחת פיתוח בסקטור הפרטי, לצד התאמות רגולטיביות וניהוליות בסקטור הציבורי.

ג. נגישות רחבה למידע הופכת להיות מרכיב מרכזי בחיי היום-יום. הנוכחות הטכנולוגית במרחב, הן ברמת התשתית והן ברמת מכשירי הקצה, מחייבת הטמעה של יכולות טכנולוגיות לתוך המרחב הציבורי, בכדי לאפשר את הקישוריות האינטראקטיבית ואת האינטראקציות המתפתחות ממנה. בכדי להפוך את העיר לעיר חכמה אין זה מספיק לרשת אותה ברשת של מחשוב זמין בכל עת, אלא יש צורך לבסס את התפקיד של האנשים ביצירת המידע של העיר החכמה, בשימוש במידע ליצירת מרחבים ציבוריים חדשים, ובהתאמה של המידע למימוש הצרכים של אוכלוסיות שונות במרחבים הציבוריים (למשל איפה בזמן נתון יש גינה עם יותר או פחות ילדים).

ד. תיעול וזמינות המידע במסגרת הרשתות החברתיות הוירטואליות מאפשר ארגון פעילויות ציבוריות ללא הסתמכות על הכרות מוקדמת, או על 'המפגש הספונטני'. פעילויות מחאה/ תרבות/ פנאי/ לימוד/ חיברות ועוד מתארגנות במרחב הוירטואלי (כמו בפייסבוק) ומתממשות באכסניה מרחבית נבחרת. מגוון המרחבים שבעיר (ציבוריים או פרטיים) הופכים לקטלוג דומם של אפשרויות הממתנות שיבחרו אותן ויממשו את הפוטנציאל הציבורי שלהן. כך, במקרים רבים, ראשיתו של המימוש הציבורי של המרחב הפיזי, בלידה וירטואלית.

98 Banerjee, T. (2001). The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Reinvented Places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1),9-24.

ה. הזמינות והזמניות המאפיינים את הפעילות הדיגיטלית מחזקים את המגמה של מעבר פעילויות מתוך מסגרות מוגדרות (כמו בתי ספר, מקומות עבודה, מוזיאונים) אל מרחבים חדשים שלא תוכננו מראש למטרות אלו. פעילויות שכאלו מייצרות הזדמנויות והקשרים מעבר לאלו שהיו אפשריים במסגרת מבני העוצמה החברתיים-כלכליים-פוליטיים השבועיים במרחב הממוסד שבהם מתקיימות פעילויות אלו באופן מסורתי.

ו. תהליכים אלו מאתגרים גם את המבנים הכלכליים המסורתיים המפעילים את המרחב העירוני ותומכים בהיווצרותן של אלטרנטיבות מסחריות וכלכליות, כמו, לדוגמא, כלכלת שיתוף, מעבר לכלכלת שירותים במקום כלכלת מוצרים, בעלות זמנית, או חקלאות מקומית.

ז. התפתחויות אלו מייצרות הגדרות מורכבות יותר של "קהילה", שאינן מתבססות עוד באופן בלעדי על מרכיבים מוגדרים וקבועים של קירבה מרחבית (שכונות) או חברתית (דתית, גזעית, מעמדית), אלא על מגוון משתנה תדיר של קבוצות משתמשים שונות, המייצרות סוגים שונים של קהילות הפועלות, בו־זמנית, במרחב הציבורי, לדוגמא: קהילה מרחבית מקומית, קהילה נושאת, קהילות גילאיות ורב־גילאיות, קהילות כלכליות, קהילות רשת ועוד.

אפשרויות חדשות לחיים במרחב הציבורי



ובקוברה, קנדה. צילום: Paul Krueger

מרחב ציבורי שהשימוש בו מקיים הינו מפתח לקידום אורח חיים מקיים בעיר כולה. המרחב הציבורי המקיים הוא כזה המהווה חלק משמעותי בבניית היום־יום של המשתמשים ובה בעת משמש כמרחב של הלא־שגרת, החוויתי, המיוחד והמפתיע. אל מול אופני התכנון, העיצוב, והארגון של מרחבים ציבוריים קיימים, החשיבה

על תהליכי היצירה של המרחב הציבורי המקיים צריכה להתפתח לא רק מתוך תפיסת שימושיות קבועה ו'נצחית' (בין אם בתכנון "מלמעלה" או המשגה מרחבית של צרכי משתמשים כפי שעולים מראיונות או סקרים מקומיים). מרחבים ציבוריים מקיימים צרכים לצמוח מתוך הסתכלות על תהליכי העיצוב, הבניה והשימוש שלהם כנאלה המכילים מרכיב משמעותי של חוסר־וודאות וזמניות, ומחייבים להתייחס, כבר בראשית התהליך העיצובי, לאפשרויות עכשוויות ועתידיות של קונפיגורציות מרחביות⁹⁹.

99 Haas, T., & Olsson, K. (2013). Transmutation and Reinvention of Public Spaces through Ideals of Urban Planning and Design. *Space and Culture*, 17(1), 59-68.

לכן, מוצע להעריך את המרחב הציבורי מתוך מחשבה על אפיון המשתמשים הפוטנציאליים בו והגדרת תפקידו במסגרת חיי היום-יום של אותם משתמשים, בהתייחס למגמות המשתנות של דפוסי החיים שלהם. אנו רוצים לבחון:

- כיצד השינוי בדפוסי החיים נוגע למרחבים ציבוריים?
- כיצד המרחב הציבורי צריך להשתנות כדי להתאים את עצמו לפרקטיקות החיים המשתנות?
- מהם האופנים החדשים בהם המרחב הציבורי יכול לסייע ליצור פרקטיקות חדשות, ואף מקיימות?

ברוח זו, האפשרות של נדידה, או לכל הפחות של הרחבה של פרקטיקות בסיסיות של היום-יום אל המרחב הציבורי היא אחד המסמנים העיקריים של פוטנציאל חדש לשימוש מקיים במרחב הציבורי¹⁰⁰. האפשרויות להרחבת הפרקטיקות המשתנות של היום-יום רבות מאוד. כך למשל, מרחבים מסורתיים יעודיים/ מוסדיים יכולים להוות מרחבים ציבוריים, ומרחבים אחרים הופכים שימושיים באופן ציבורי, כמו מרחבי אירוח פרטיים (לדוגמא בית קפה) ומרחבי מעבר (כמו תחנת האוטובוס).

איך ועל איזה רקע נפתחת האפשרות להרחבה המרחבית של פעילויות מהיום-יום אל המסגרת המקיימת של המרחב הציבורי? הטבלה הבאה (טבלה 1) סוקרת מגמות משתנות בדפוסי החיים, את הקבוצות העיקריות החוות את השינוי, את היווצרותם של צרכים חדשים במרחב ואת האפשרויות למענה מקיים לצרכים אלו באמצעות המרחב הציבורי.

100 Worpole, K., & Knox, K. (2008). The social value of public spaces. Joseph Rowntree Foundation.



צפון קולומביה, ארה"ב

מיהן הקבוצות העיקריות החוות את השינוי?	מהן המגמות המשתנות בדפוסי החיים?	תחום
<ul style="list-style-type: none"> • דור ה־Y • בני הדור השלישי • בעלי מקצועות חופשיים • קהילה מקומית • משתמשים אקראיים 	<ul style="list-style-type: none"> • יותר עבודה כפריילנס, פחות במשרה קבועה ומלאה • עבודה לא קבועה בזמנים משתנים, במקטעי זמן לאורך היום • עבודה מרחוק • עבודה מול מחשב באמצעות הרשת • עבודה שיתופית 	עבודה
<ul style="list-style-type: none"> • פעוטות, ילדים ונוער • קהילה מקומית 	<ul style="list-style-type: none"> • צורך גובר בזמינות של מידע בעיתוי ובהקשר מתאימים • שינוי במסורות פדגוגיות - חיזוק המימד החוויתי בלימוד • פתיחות ללימוד תלוי מקום 	מידע, לימוד וחינוך
<ul style="list-style-type: none"> • דור ה־Y • משפחות (בעיקר צעירות) • קהילה מקומית • בני מעמד כלכלי נמוך 	<ul style="list-style-type: none"> • עליה של כלכלת השיתוף • ירידה בערך הבעלות • ירידה בהון של משקי בית צעירים יחד עם עליה במחירי שירותים • העדפה לגמישות בשימוש במוצרים 	צרכנות (כלכלת שיתוף)
<ul style="list-style-type: none"> • דור ה־Y • משפחות • קהילה מקומית 	<ul style="list-style-type: none"> • הנרטיב האקולוגי ובצידו סגנון החיים הבריא כמושא תשוקה וכמושא לעבודה. 	עבודת ערכים

מהן כמה מהאפשרויות למענה מקיים לצרכים באמצעות המרחב הציבורי?

- חללים ציבוריים או פרטיים, בחוץ או בפנים, מותאמים לעבודה: נגישות לרשת, תנאים ארגונומטריים, תנאים אקלימיים, אוכל, שתיה, סאונד...
- גמישות מרחבית – רב שימושיות.
- העדפת רצף מרחבים קטנים על-פני נקודות גדולות ומרכזיות.

מהם כמה מהצרכים החדשים במרחב?

- תנאים מתאימים לעבודה – נגישות, זמינות, זמניות, רב-מקומיות.
- סביבה המאפשרת רצפים של תנאים לעבודה יחד עם תנאים לפעולות אחרות (פנאי, תרבות, בילוי, אכילה...)

- מרחב ציבורי במרחב לימודי חווייתי. ללמוד את התופעות (בעיר) באופן בלתי אמצעי. המרחב הציבורי כטקסט בוק.
- הנגשה והרבה של מידע דינאמי על גבי המרחב וביחד עם ההקשרים של המרחב.
- מרחב ציבורי כזירה המאפשרת קשר מידי, דינמי ודו-סטרי בין החברה (על מרכיביה ההטרוגניים) והמדינה (לפחות ברמה המקומית).

- יכולת ההבין/ ללמוד על צרכים/תהליכים/ אירועים משתנים בטווחי זמן קצרים ובמקום המתאים
- התמודדות עם פערי מידע מחד והצפת מידע מאידך, תוך כדי תנועה במרחב
- חיפוש אחר אפשרויות למידה חדשות באמצעים חווייתיים

- מיקום השוקים לכלכלת שיתוף במרחבים פתוחים לכולם ונגישים (ציבוריים).
- יצירת זירות מסחר פיזיות.
- ייצוג פיזי וסימבולי של כלכלת השיתוף במרחב.

- מסגרת מרחבית למפעילי וצרכני כלכלת השיתוף
- גישה (פיזית) למוצרים שיתופיים ובזול.
- מיקום למסגרות לבעלות חלקית-משותפת, השכרה וכו'.

- קלאות אורגנית וקהילתית כאירוע תרבותי, כמייצרת זהות, כמענה לצרכים ערכיים, ואפשרות לצריכת מזון.
- אפשרויות לייצוג של הנרטיב האקולוגי במרחב הציבורי ואפשרות להשתתפות פעילה (כולל טקסית) בהפעלת אופני הייצוג.

- ביקוש להון סימבולי של מערכת הערכים האקולוגית
- ביקוש למזון אורגני
- ביקוש לחיבור בין תרבות אקולוגית לקהילתיות ולבריאות
- אפשרויות לייצוג, ביטוי והחצנה של העצמי באמצעות הזדהות עם ערכים אקולוגיים ועם ערכים של סגנון חיים בריא

הלא שגרתי

- חיפוש מתמיד אחר חוויות תרבותיות- חברתיות חדשות ומפתיעות
- שאיפה לסגנון יחודי ולהבדלות
- עליית חשיבות הקריאטיביות
- הכרה גוברת במשחקיות ובחלקה ביום-יום
- דור ה-Y
- קהילות 'נושאות' שאינן בהכרח מקומיות
- משתמשים אקראיים

זמן מקיים

- נדירות הזמן, הצורך להוציא יותר כסף מתוך זמן, מסחור של הזמן - זמן כמצרך, דחיסה של הפרקטיקות של היום-יום בפחות זמן
- תחרות על הזמן בין המרחב הפיזי לוירטואלי
- מקומיות - הרצון להפחית את זמני התנועה במרחב
- החלשות המרכזיות של המכונית כאמצעי תחבורה מרכזי בסביבה העירונית
- עובדים ומעסיקים (זמן הוא עבודה הוא כסף)
- משתמשי הרשתות החברתיות (הצורך לדחוס את הזמנים של המציאות הפיזית והוירטואלית יחד)
- קהילה מקומית - זמן קהילה משפחות - תחרות על זמן איכות במשפחה

החיפוש אחר קהילה וזהות

- שינויים במבנים המשפחתיים והחברתיים המסורתיים
- גידול באפשרויות ההגירה והמעבר
- חיפוש אחר מקורות תמיכה אלטרנטיביים
- צמיחת אלטרנטיבות וירטואליות
- צעירים - דור ה-Y
- משפחות
- קהילה מקומית

מהן כמה מהאפשרויות למענה מקיים לצרכים באמצעות המרחב הציבורי?

- אפשרות להתאמה אישית של דימויים במרחב
- אפשרות רחבה קבועה/ משתנה לייצור אומנות (ולא רק להצגתה)
- מרחב משחקי
- המרחב כזירה לאירועים משתנים ומפתיעים כולל ספונטניים

- הרבדה של חללים וירטואליים בחללים פיזיים
- השמשה של חללי מעבר לביצוע פרקטיקות של היום-יום.
- העדפת רצף מרחבים קטנים וורסטיליים, וזמינים לניצול על-פני אתרים גדולים, מרכזיים וחד ערכיים

- גמישות מרחבית – רב שימושיות
- הנגשה כלכלית של האפשרויות השונות במרחב
- הזמנה ליצירת קשרים בין קבוצות/ יחידים (שגרירות)

מהם כמה מהצרכים החדשים במרחב?

- חיפוש אפשרויות לביטוי אישי
- חיפוש אפשרויות להזדהות עם ייצוגים במרחב של ערכים/ סגנונות... התאמה 'אישית' מתוך תפריט רחב של ייצוגים
- מסגרות מרחביות להתאגדויות קהילתיות ייחודיות ולהצננת זהותן

- איחוד מרחבי פעילות
- יעילות מקסימלית בניצול הזמן-מרחב

- מימוש מקומי של קשרים וירטואליים
- מרחב המאפשר בחינה של מספר מודלים קהילתיים ומעבר בין זהויות משתנות

לסיכום, המרחב העירוני, על כל רבדיו, עשוי לשמש שחקן מרכזי בהשפעה על אורח החיים של תושבי העיר. התכנון המרחבי הכולל, רשת הדרכים, חיבוריות וקישוריות, עירוב השימושים ברמה העירונית, אופן השימוש במרחב וכן העיצוב העירוני, המשפיע על אופן התפקוד של האדם במרחב. כל אלה, בתכנון מוטה קיימות, מהווים מסגרת המשפיעה על תפקודו והתנהגותו של האדם במרחב ויכולים לתרום לאורח חיים מקיים יותר.



**בפרק ההמלצות של מסמך זה (פרק 4)
יוצעו מנגנונים להתאמת המרחבים
הציבוריים לצרכים המשתנים של
תושבי הערים.**

לסיכום, היכן ניתן לעשות את השינוי?

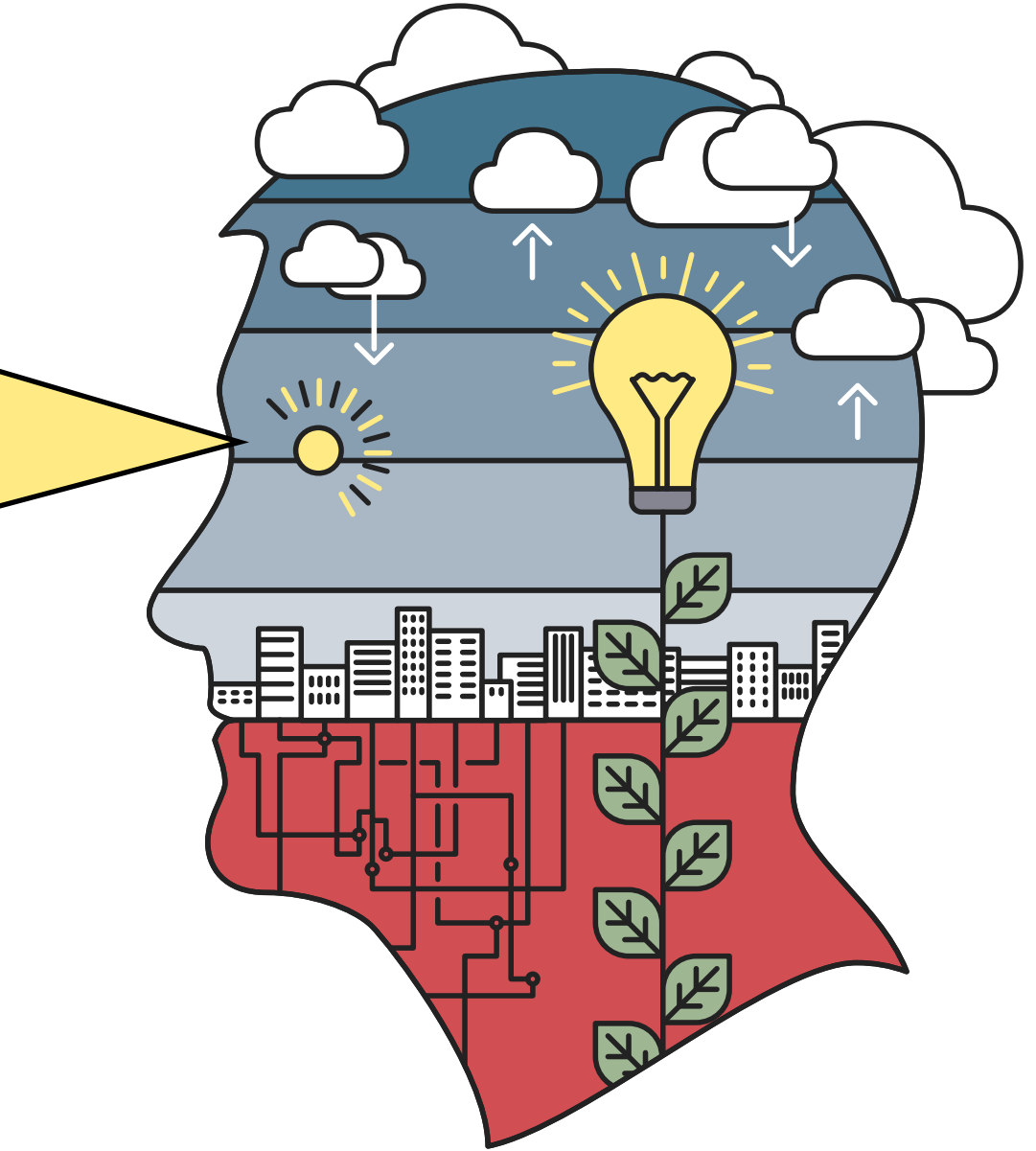
בפרק זה נסקרו היבטים שונים המאפיינים את אורח החיים העירוני וירכיבו כל הצעה לשינויו, לטובת קידום קיימות עירונית.

נסקרו היבטים התנהגותיים, בדגש על סוגיות היווצרותה של החברה הצרכנית המודרנית והאופן בו נוצרים הרגלי צריכה, וכן הצעות לעיתויים ולשיטות שיכולים להביא לשינויים. הושם דגש על שיטות רכות לשינוי התנהגות, כגון Nudge ושימוש בכלי עיצוב בכדי להביא אנשים לבחור בחירות סביבתיות וחברתיות יותר. בהמשך נסקרו היבטים חברתיים וקהילתיים. במסגרת סקירה זו הוצגו גם קהילות כמרחבים המאפשרים ומזמינים אנשים לשנות את התנהגותם ולאמץ התנהגויות מקיימות יותר. כמו־כן, נבחנו השחקנים הקהילתיים המשמעותיים והודגש כוחן של קהילות עירוניות למלא צרכים חברתיים, שעשויים לייתר את הצורך בצריכת יתר ראוותנית. לאחר מכן נסקרו היבטים טכנולוגיים, והשינויים אשר מייצרים כלי המדיה החדשים באורח החיים המודרני. הודגש כוחם בהגדלת החיבוריות והשיתוף בין אנשים, בהגדלת מעורבותם של אנשים במתרחש סביבם ובחיזוק הנגישות שלהם לידע רלוונטי ולקשרים משמעותיים.

בבחינת היבטים הכלכליים של אורח החיים העירוני נסקרו אופני כלכלה ייחודיים המתפתחים כיום, שיכולים להביא לשינוי משמעותי ורחב בדרך בה צורכים אנשים, וכתוצאה מכך, להפחית את ההשפעה ההרסנית של הצריכה על הסביבה. נותחו המשמעויות של עולם התעסוקה המשתנה עבור תושבי הערים, על ההזדמנויות החדשות שהוא מייצר וכן על הסיכונים השינוי מביא עימו. לאחר מכן נסקר עולם הכלכלה המקומית, הממוקדת בעסקים קטנים, ולצידו תפקידם של העסקים הגדולים בעיר בחיזוק הקיימות העירונית. בהמשך נסקר עולם כלכלת השיתוף, החולש כיום על שלל תחומי חיים ומציע לאנשים מגוון אפשרויות לסחור במוצרים שבידיהם ובמוצרים שהם צריכים ולוקח גם הוא חלק משמעותי בשינוי הגדול שעובר עולם התעסוקה.

לסיום נסקרו היבטים מרחביים של השינוי הנדרש – האופן בו משתנים הצרכים של תושבי העיר ובהתאמה משתנה גם תפקידו של המרחב הציבורי העירוני. הודגשה חשיבות אופן העיצוב של המרחב להתנהגותם של אנשים וכוחו של העיצוב להביא לאורח חיים עירוני מקיים, או למנוע אותו.

הרקע התיאורטי היווה את הבסיס להגדרת יסודות מרכזיים וחזון לקיימות עירונית, כפי שיוצגו בפרק הבא.





עיר מקיימת – יסודות, חזון ומודלים

מתוך הרקע התיאורטי שנסקר בפרק הקודם הוגדרו מרכיבים מרכזיים בחיים העירוניים שמהווים, לתפיסת הפרויקט, את היסודות לעיר המקיימת, וכן הוגדר חזון לעיר מקיימת. לאחר־מכן נסקרו מודלים שונים של ערים בעולם, אשר להם מרכיבים שעולים בקנה אחד עם חזון העיר המקיימת. היסודות, החזון והמודלים יוצגו בפרק זה.

2.1 יסודות לעיר מקיימת

1. מערכת הוליסטית – תפיסת העיר כמערכת שלמה עומדת בבסיס הקיימות העירונית. כאשר בוחנים כך את העיר, ברור כי קיימת השפעה הדדית של המרכיבים השונים אלו על אלו. שינוי של אחד ממרכיבי החיים העירוניים משפיע על מרכיבים אחרים, גם אם באופן עקיף. יסוד זה מחייב גישה מערכתית לשינויים, בניגוד לגישה נקודתית. אולם, ברור כי העיר עצמה היא תת-מערכת שלא פועלת במרחב סטרילי ומנותק, אלא בהדדיות עם מערכות אחרות בסביבה ולכן מתקיימת הדדיות גם בין העיר לסביבתה.



2. התהוות והשתנות / דינאמיות – עיר מקיימת אמורה להגיב למגמות שינוי. עיר מקיימת שומרת על התחדשות וחדשנות, הנובעים מן המגוון והרשתות שבה. הדינאמיות בעיר מתבטאת בדרכים שונות, כמו: תנועה, תנועת מידע, החלפה של רכוש ושל רעיונות, תחלופה במקומות עבודה, מרקם חברתי דינאמי ועוד.



3. רשת וחיבוריות – ההסתכלות על העיר המקיימת כרשת משמעותה התייחסות לקישורים וחיבורים בין אנשים מסוגים שונים, בין מגזרים שונים שפועלים בעיר (עסקי, אזרחי ועוד) ובין כלל הפעילויות שמרכיבות את חיי היומיום של התושב (תשתיות, עבודה, פנאי, צריכה ועוד). רשת היא אמצעי שמאפשר שיתוף וחלוקה. בתפיסה כזו ברור כי כל חלק ברשת הוא בעל כוח, כל נקודת התחלה ברשת אפשרית וכל תושב משפיע ומושפע. ההתייחסות לעיר כרשת עוזרת גם לנתח את חוסנה על בסיס ניתוח כמות, סוג ומגוון הקשרים.



בעידן האינטרנט ניתן לסווג רשתות שונות המתקיימות בעיר המקיימת: רשת אנושית, רשתות מידע, טכנולוגיות רשת מתקדמות, רשת תחבורה ציבורית, רשתות תעסוקה ועוד.

4. מגוון – המילה מגוון מכילה בתוכה את הבנת מורכבותה של העיר כמקום הטרורגני המכיל שלל טיפוסים, שימושים, קבוצות ואוכלוסיות, רמות הכנסה, פתרונות דיור, תרבויות, שחקנים, מרחבים ומקומות תעסוקה. עיר מקיימת היא עיר שמשתמשת במגוון זה כדי להעצים את כוחה בקרקע פורייה לחדשנות ויצירתיות, ולא רואה בו מכשול.



המגוון מבהיר גם את הייחודיות: כל עיר שונה, כל הרכב עירוני הוא מיוחד, דורש טיפול ייחודי. לפיכך, גם הפעולות שיש לנקוט לקידום אורח חיים מקיים, צריכות להיות מגוונות ולהתאים למגוון העירוני ולעיר כמרחב אפשרויות.

5. מקומיות – כל עיר מייצרת את דמותה באמצעות המשאבים המקומיים שלה – עסקיה, תושביה ומאפייניה הפיזיים והטבעיים. בשל ייחודיות זו, חשוב להתאים את תהליכי המעבר לאורח חיים מקיים להקשר ולמאפיינים המקומיים. למעשה, ההתייחסות למקומיות עוסקת בחיפוש אחר קנה המידה הנכון. מקומיות מתייחסת גם ליצרנות: על עיר לא רק להשתמש במשאבים שבתוכה, כי אם גם לייצר משאבים חדשים – רעיונות, תרבות, אנרגיה, מזון, ולקיים את עצמה במידה רבה. חשוב להדגיש כי מקומיות אינה אוטרקיות ואינה ניסיון לייצר את כל משאבי העיר בגבולותיה.



יסודות אלו שזורים האחד בשני: המגוון מאפשר ריבוי קשרים ויצירת רשת רחבה ומורכבת. המגוון והקישוריות מאפשרים יותר דינמיות, תהוות ויכולת להתמודד עם שינויים. מערכתיות, מגוון, רשת, דינאמיות ומקומיות הם מעמודי היסוד של עיר בעלת חוסן גבוה. עיר כזו תצליח להתמודד עם שינויים ומשברים ותגייס את כלל מרכיביה בכדי להתקדם ולצמוח, בעיתות שיגרה וכן בעיתות משבר.

2.2 חזון העיר המקיימת

החזון לעיר מקיימת מבוסס על הרקע התיאורטי שנסקר, על ניתוח וחיודוד הערכים, היסודות והרבדים העירוניים שיוצרים יחדיו קיימות עירונית, ונוסח בסדנא שהתקיימה בשיתוף מומחים מתחומים שונים:

”עיר מקיימת מאפשרת חיים באושר וקיום בכבוד לכל, בתוכה ומחוצה לה. היא משתמשת בתבונה ובהוגנות בתשתיות ובמשאבים החומריים, הטבעיים, האנושיים והחברתיים שברשותה, תוך לקיחת אחריות על חלקה בניהול מערכות אקולוגיות גלובליות, ומתוך אחריות למורשתה הפיזית והתרבותית ולדורות הבאים.”

עיר שחותרת להשגת קיימות היא עיר שנוקטת מאמצים להשגת חזון זה, ובתוך כך מעודדת ומאפשרת את העקרונות הבאים:

- צמצום צריכה/ שינוי תרבות הצריכה
- מקומיות וכלכלה מקומית
- איכות חיים (Wellbeing) ותרבות של אמון, כבוד הדדי, יצירה, חדשנות, תמיכה הדדית ושיתוף
- מגוון אנושי ואפשרויות בחירה
- הפחתת אי שיוויון וחלוקה צודקת של משאבי העיר, תוך מתן הזדמנויות שוות בחינוך, בתעסוקה, בשירותים ובפנאי
- שיתופי פעולה. שיתופיות. חיבוריות בין תושביה וכלל בעלי העניין – הממשלתיים, העסקיים והאזרחיים
- מעורבות אזרחית ומחויבות לקיימות
- ניצול יעיל של חללים ומרחבים עירוניים
- קהילה כמניעת שינויים ומייצרת חוסן חברתי, סביבתי וכלכלי

2.3 "רואים עולם" אסטרטגיות עירוניות לקיימות

אין מודל אחד מקובל לעיר מקיימת ונראה כי גם לא יהיה מודל כזה, אך ניתן לזהות קבוצות מאפיינים של ערים מקיימות החוזרות בספרות – מאפיינים סביבתיים, מאפיינים חברתיים ומאפיינים כלכליים.

הטבלה שלהלן (טבלה 2) מסכמת סקירה של מודלים שונים של ערים, אשר ככולם מרכיבים התואמים את חזון העיר המקיימת כפי שהוצג בסעיף 2.2. מרכיבים אחרים (**המסומנים באדום בטבלה**) דווקא אינם תומכים בחזון.

טבלה 2: מודלים לעירוניות

מאפיינים סביבתיים	מאפיינים חברתיים	מאפיינים כלכליים	עיר ירוקה
<ul style="list-style-type: none"> • טביעת רגל חיצונית גבוהה • פארקים וצמחיה • שימור טבע עירוני ומורשת 	<ul style="list-style-type: none"> • נכונות תושבים להפריד פסולת, לחסוך במים וחשמל • מודעות סביבתית גבוהה 	<ul style="list-style-type: none"> • תמריצים וקנסות סביבתיים • טיפוח עסקים ירוקים • בניה ירוקה 	
<ul style="list-style-type: none"> • מוכנות התשתיות לאירועי שיא של שינויי אקלים • מימונת תושבים למצבי חירום 	<ul style="list-style-type: none"> • הכלה משפחתית וקהילתית • רשת תמיכה למתן גיבוי לאוכלוסיות חלשות • טיפוח עזרה הדדית • נכונות לקבל תרבויות שונות • רמת התארגנות מוסדית ואזרחית גבוהה 	<ul style="list-style-type: none"> • מוכנות להתמודד עם משבר פיננסי • השקעה בתשתיות להפחתת נזקים אפשריים • תכנון עודפים כדי לאפשר תפקוד במשבר • קידום אספקה מקומית 	עיר בעלת חוסן
<ul style="list-style-type: none"> • שימוש מוגבר בשירותים הניתנים לשינוי והעתקה לעומת רכישת מוצרים • העדר שייכות למקום גיאוגרפי או מורשת • סיכונים סביבתיים 	<ul style="list-style-type: none"> • העדר יציבות, קביעות ובטחון תעסוקתי • יכולת להתמודד עם הכנסה משתנה ללא יכולת החזר • חובות לטווח ארוך • גמישות במקום מגורים ותנאי מגורים • אין מחויבות ארוכת טווח 	<ul style="list-style-type: none"> • יצירת הזדמנויות להחלפת מידע ורעיונות בין עסקים ובין בעלי מקצוע שונים • טיפוח עננים open source • מתן גיבוי לסיכוני כישלון 	עיר חדשנית ויצירתית
<ul style="list-style-type: none"> • הפחתת עומס על משאבי טבע, מרחב ואנרגיה • סיכון סביבתי מהעדר בעלות אישית על מקור דיהום או גרימת נזק 	<ul style="list-style-type: none"> • הכללה לצורכי שותפות • דרכים חדשות לבניית אמון בין אישי • חיבוריות גבוהה ללא היכרות אישית 	<ul style="list-style-type: none"> • פיזור וערוב בין פרטי לציבורי, בין עסקים למגורים • התייעלות השימוש במרחבים, ציוד ורכוש בכל שעות היממה • ריבוי עננים open source • איום לעסקים מסורתיים 	עיר מחוברת ומשתפת

עיר חכמה

מאפיינים כלכליים

- השקעה גבוהה במערכות תשתית יעילות למידע ולאספקת שירותים ציבוריים ואחזקתם
- נגישות לכולם להגעה לעבודה ולקבלת שירותים
- תלות העיר בתפקוד יעיל של התשתיות ללא תקלות

מאפיינים חברתיים

- הזדמנויות רבות וטובות למי שיכול להשתמש בהן
- **סיכון גבוה למשברים אישיים וציבוריים**

מאפיינים סביבתיים

- יעילות אקולוגית
- יכולת גבוהה לזיהוי מוקדם של תקלות ולטיפול בהן

עיר בריא

- הגבלות קפדניות נגד מקורות זיהום בעיר ובסביבתה ללא סיכונים
- עידוד הגעה לעבודה ברגל ובאופניים
- הגבלות על שעות עבודה
- רגולציה קפדנית על תנאי עבודה

- נגישות גבוהה לשרותי בריאות ציבוריים
- עידוד אורח חיים בריא
- יצירת נורמה של חיים בריאים

- ריבוי פארקים נגישים ומסלולי הליכה, מתקני ספורט במרחבים ציבוריים
- **טביעת רגל אקולוגית חיצונית**

עיר בעלת אושר

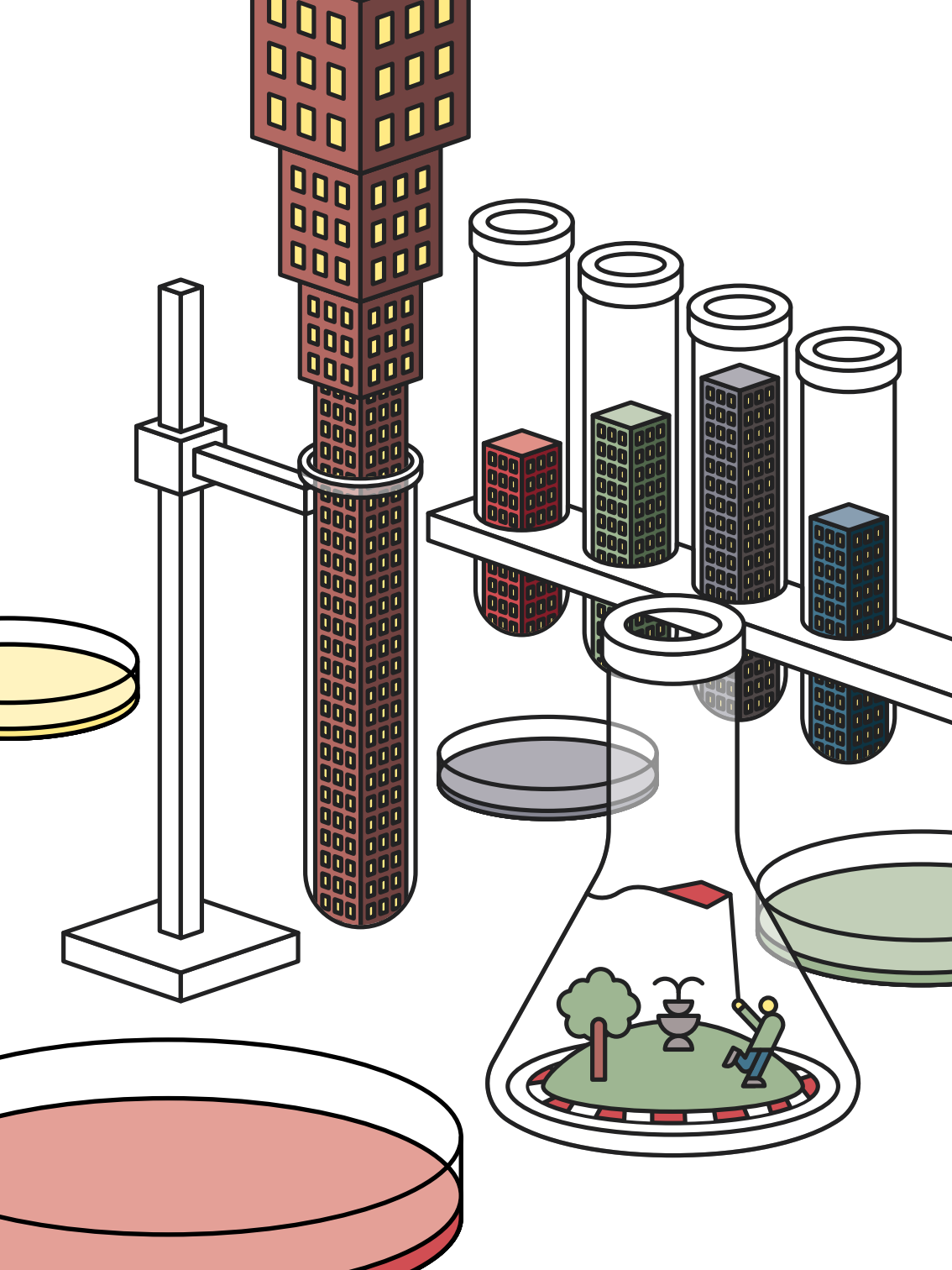
- שעות עבודה מקוצרות
- תעסוקה גבוהה למרות הכנסה נמוכה יותר
- קרבת מקום המגורים למקום התעסוקה

- זמן איכות עם המשפחה, הקהילה וכל פורום אחר
- שייכות ונכונות להשתתף באופן פעיל
- רמת אמון בין אישי גבוהה
- חזיתות הרחובות מושכות קהל

- ריבוי גינות קהילתיות
- הורדת אמצעי הפרדה, קירות וגדרות
- נגישות גבוהה לפעילויות בפארקים ובמרחבים ציבוריים

במודלים המוזכרים מעלה ניתן לראות כי ערים שונות בוחרות להדגיש היבטים שונים בחתירתן לקיימות עירונית. אין מודל אחד "מנצח" אשר כדאי ליישם בכל עיר באשר היא, בכדי להוביל לקיימות עירונית. ברור כי על הפיתרון להיות מקומי ומתאם לצרכי התושבים והעיריות הרלוונטיות.

בכדי לבחון את היתכנות יישומם של עקרונות החזון, נערכו בשלב הבא של הפרויקט "מעבדות עירוניות". המעבדות בחנו את יישום עקרונות החזון במצבים אמיתיים בסיטואציות עירוניות מגוונות, כפי שיפורט בפרק הבא.





מקרי הבוחן – מעבדות עירוניות

על מנת לבחון את החזון והעקרונות שיישומם מרכזי לקידום אורח חיים מקיים בעיר, נערכו במסגרת הפרויקט מספר מעבדות עירוניות. "מעבדה עירונית" היא ניסוי ממוקד לבחינת פוטנציאל להטמעת שינוי. הנושאים שנבדקו והמתודולוגיות שיושמו בכל מעבדה היו מגוונים, אך כולם נגזרו מן הרקע התיאורטי ומעקרונות החזון לעיר מקיימת. מטרת המעבדות היתה בחינת הפוטנציאל, ההזדמנויות והחסמים שבמעבר לאורח חיים מקיים במציאות הישראלית ותרגומם לכלים והמלצות אופרטיביות. המעבדות העירוניות נערכו בשיתוף עם מספר רשויות מקומיות ועסקו בנושאים המעניינים את מובילי המדיניות בכל רשות. בחלק מן המעבדות נבחנו תהליכים שכבר התרחשו בעיר, וברוב המעבדות נבנו, יחד עם נציגי העיריות, מקרי בוחן ייחודיים, אשר הבליטו היבטים שונים של אורח החיים העירוני. מעבדות ומקרי בוחן נערכו בערים ירושלים, חולון, אשדוד, עכו ותל אביב. כמו כן, נערכו שתי קבוצות מיקוד שביקשו לבדוק גישות ותפיסות בקרב אוכלוסיות ספציפיות.

להלן יתוארו ההתנסויות השונות, מטרותיהן, שאלות המחקר ועיקרי התובנות שעלו מהן.

3.1 חולון כלכלה שכונתית – שכונת בן גוריון

מטרת המעבדה היתה לבחון כיצד ניתן לחזק כלכלה מקומית שכונתית ולסייע בכך לחיזוק קיימות. המעבדה התמקדה בשתי קבוצות שחקנים: בעלי עסקים במרכז "סאדאב" בשכונת בן גוריון, ותושבי השכונה, המהווים צרכנים, מבלים וצרכני פעילות פנאי באזור. המרכז הקהילתי של "רשת קהילה ופנאי" בשכונה זוהה כשחקן מפתח בעל תפקיד מרכזי בהוצאה לפועל של המעבדה.

"סאדאב" הוא מרכז מסחרי ותיק (נבנה בשנות ה-80) ומרכזי בשכונת בן גוריון בחולון, שכונה המאופיינת בתושבים מרקע סוציו־אקונומי בינוני-גבוה. 104 העסקים במרכז נמצאים בבעלות פרטית, חלקם מופעלים על־ידי בעלי החנות וחלקם בשכירות. ניהול המרכז נעשה על־ידי ועד סוחרים, המונה שלושה חברים ושוכר חברת אחזקה. המרכז מכיל מגוון עסקים רחב ובהם עוגנים מרכזיים (דואר, בנק, קופ"ח) ומלבדם, כל העסקים במרכז הם עסקים פרטיים-מקומיים (ולא רשתות, כמקובל בקניונים ובמרכזים מסחריים חדשים). במחקר מקדים נמצא שמרכז זה הינו המרכז המסחרי השכונתי הגדול והתוסס ביותר באזור, המהווה מעין 'אייקון' שכונתי אשר מזוהה עם השכונה, ולכן נמצא כמתאים ביותר לקיום המעבדה.

הנחת העבודה מבוססת על המודל הכלכלי של כלכלה מקומית מקיימת (כפי שפורט בסעיף 1.4.2), לפיו, על־ידי העצמת הכלכלה הפנים שכונתית, תיווצר ערבות כלכלית הדדית אשר תשאיר יותר מהכסף של התושבים בתוך השכונה, תעודד ותתמוך בתעסוקה ותסייע ליצור מרקם קהילתי מפותח. בנוסף, לתחושת השייכות והקהילתיות תפקיד מכריע בבניית החוסן הכלכלי של קהילה ולקהילה חשיבות רבה בהשפעה על דפוסי הצריכה של אנשים. לפיכך, קהילה וכלכלה מקומית מהוות מפתח לקידום אורח חיים מקיים.

חוקרים

יואב אגוזי

שרון בנד-חברוני

חגי קוט

המחקר נערך בשיתוף עם עיריית חולון והמרכז הקהילתי בשכונת בן גוריון

שאלות המחקר

- מה החשיבות של מרכז מסחרי בעיני התושבים במרכז לכלכלה מקומית וכעוגן קהילתי?
- מהי מידת המודעות וההתנסות בפועל (כולל סיפורי הצלחה וכישלונות) של נציגי הרשות המקומית, רשת קהילה ופנאי, בעלי עסקים מקומיים ותושבי השכונה בפיתוח ויישום כלים ואסטרטגיות לקידום התנהגות מקיימת בקרב האוכלוסייה העירונית?
- מהם המניעים והחסמים החברתיים/ תרבותיים בקרב בעלי העסקים ותושבי השכונה בקידום שינויי התנהגות להעצמת כלכלה מקומית?
- מהם הצרכים הכלכליים המשותפים של בעלי העניין?
- כיצד ניתן לתת מענה טוב יותר לצרכים על-ידי העצמה של כלכלה מקומית בשכונה?
- כיצד ליישם את המסקנות שיעלו מהמעבדה?
- נערכו סיורי שטח ללימוד והתרשמות ישירים של המרקם השכונתי, נשלח שאלון לתושבי השכונה כהכנה לסדנת תושבים, וגם כמקור מידע אודות הפעילות הכלכלית והעדפות התושבים.

מתודולוגיה

- נערכו שתי סדנאות: הראשונה, עם תושבי השכונה (צד הביקוש), בדקה שלושה נושאים מרכזיים: בנייה וחיזוק קהילתיות, שיפור הפעילות הכלכלית של מרכז סאדאב והגברת האינטראקציה הכלכלית של עסקים קטנים הפועלים בשכונה (ראו נספח 1). הסדנא השנייה נערכה עם 20 סוחרים במרכז סאדאב (צד הייצע) בצורה של שיחה פתוחה. בשתי הסדנאות לקחו חלק נציגי המרכז הקהילתי.



הזמנה לסדנת תושבים בחולון

- התושבים והסוחרים הביעו זיקה וקשר לשכונה ולמרכז המסחרי. התושבים רואים במרכז כחשוב לתפקוד השכונה והסוחרים מבינים את חשיבות הקהילה והקשר איתה לפעילות המרכז.
- עבור התושבים, השיקול החשוב ביותר לגבי בחירת המקום בו ירכשו שירותים ומוצרים הוא נוחות (קירבה לבית, תחבורה, חניה), והשיקול השני בחשיבותו הוא אדיבות השירות. שיקולי מגוון ומבחר וכן שיקול המחיר באים יחדיו במקום השלישי, בפער משמעותי מהשניים הראשונים.
- הסוחרים במרכז סאדאב אכן חשים את הסטגנציה בה נמצא המרכז ומודאגים ממנה. בתחילת המפגש עלו הפתרונות הקובבנציונליים שעסקו בשיפוץ מאסיבי של המרכז, קירוי והגברת מאמצי הפרסום. ניתוח מקיף יותר של המצב הבהיר כי מלבד צעדים ארוכי טווח ובעלי משמעות כלכלית כבדה (כגון שיפוץ וקירוי) קיימות בעיות נוספות הניתנות לפיתרון, הנובעות בעיקר מחוסר לכידות בין בעלי העסקים ומחייבות ארגון מחדש של התנהלותם.
- נמצא שהתושבים לא מתחברים לערכים של קיימות וסביבה ולכן השינוי ההתנהגותי יקדים את התודעתי דרך התערבות קהילתית ויצירת שיתופי פעולה במרכז המסחרי השכונתי. בשלב מתקדם מעט יותר מומלץ לקיים פעילויות מעוררות שיח במרחב הציבורי הזה, ולהושיב שחקנים מגוונים כדי לדון בכלל הסוגיות של קהילה, שכונתיות, כלכלה מקומית ונחלת הכלל.
- **שחקן אמצע בין העירייה לתושבים ולסוחרים (כדוגמת המרכז הקהילתי) נמצא כבעל חשיבות מרכזית בקידום פעילות קהילתית וכלכלה מקומית ומתן תמיכה מקצועית ואירגונית לסוחרים.** למרכז הקהילתי תפקיד חשוב בקידום פעילות קהילתית כאשר הוא יוצא מחוץ למרחב הפיזי של המרכז עצמו אל תוך הקהילה, על מנת לייצר פעילות עירונית במוקדים נוספים בשכונה. במסגרת הפעילות יש לספק לעובדי המרכז תמיכה והרתמות של אגפי העירייה השונים וכן הנחייה מקצועית לפעילות. לדוגמא, כתוצאה מהמפגש עם הסוחרים, התקיימה פגישה עם אגף רישוי עסקים בעיריית חולון בתיווך מנהלת המרכז הקהילתי. מטרת הפגישה הייתה ללמוד כיצד ניתן לקדם רעיונות שונים להעצמת מרכז סאדאב כמרכז כלכלי קהילתי שכונתי, כיצד ניתן להסיר חסמים המפריעים כיום לפעילותו של המרכז, ובעיקר כדי לבנות את הקשר הישיר בין מנהלת המרכז הקהילתי לאגף ולהסביר את חשיבות התגייסות האגף על מנת לאפשר ליצור שינוי מרחבי ושינוי בשימושים במרכז סאדאב. תוצאה נוספת של המעבדה הייתה התחלת תהליך ניסוח של אמנת סוחרים במרכז סאדאב, בשיתופה ובניהולה של מנהלת המרכז הקהילתי.

3.2 חולון – כלכלת שיתוף – שיתוף בהסעות לחוגים ושיתוף במוצרים לפעוטות

במעבדות אלו נבחנה האפשרות לקידום תפיסת העיר כעיר משתפת, תוך שימוש באמצעים מגוונים שמציעות הטכנולוגיה ורשת האינטרנט, וביניהן אפליקציות ורשתות חברתיות.

מטרת המעבדות היתה זיהוי תחומים מחיי היום-יום של תושבי הערים אשר יוכלו להוות "שערי כניסה" קלים לעולם הצריכה המשתפת, ללמוד על החסמים והמניעים של כלכלת השיתוף בנושאים שנבחרו, ולהציע מתווה רעיוני הכולל איפיון של פלטפורמת השיתוף ואופן הטמעתה.

חוקרים

פרופ' אראל אבינרי

יואב אגוזי

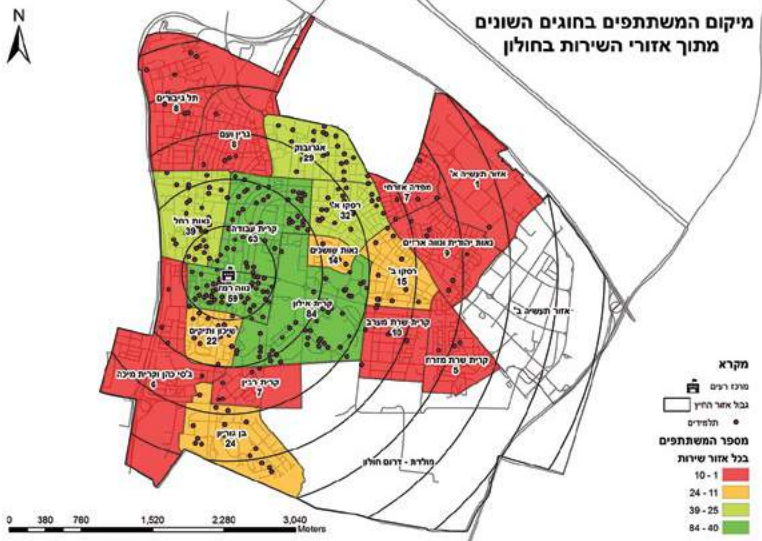
שרון בנד-חברוני

המחקר נערך בשיתוף עם עיריית חולון, מרכז המחול "רעים" ומרכז טיף וטף

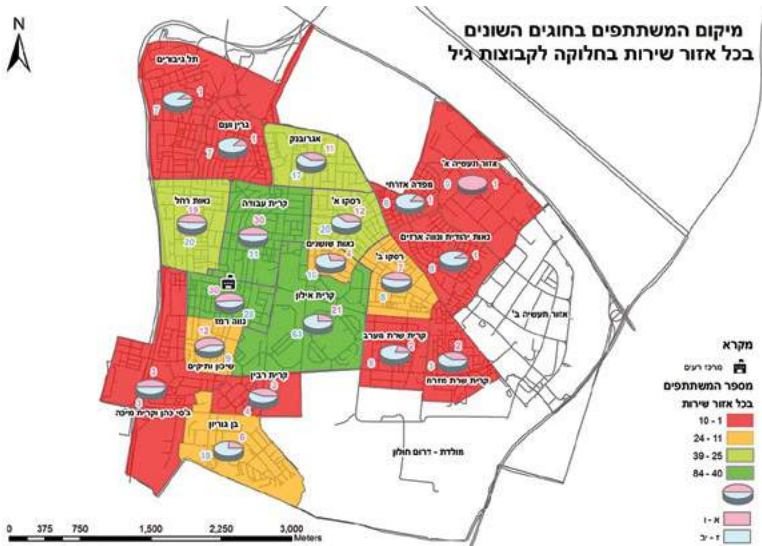
מקרה המבחן של שיתוף הסעות למרכז חוגים עירוני

במרכז המחול והחוגים העירוני "רעים" לומדים כ־730 תלמידים בגילאים 3-18. אחד החסמים להרשמה הינו אפשרויות ההגעה למרכז: התחבורה הציבורית אליו לא טובה, יש מעט מאוד חנייה ונטל ההסעות נופל על ההורים. הורים לילדים בגילאים הצעירים מסייעים את ילדיהם ומחכים במרכז לסיום השיעור. ככל שהילדים גדלים תדירות השיעורים עולה, נטל ההסעות גובר והדבר מהווה מחסום להמשך ההשתתפות בשיעורים. איורים 4 ו-5 מדגימים שככל שגיל הילדים 1/או מרחק המגורים מן המרכז עולים, כך משתתפים פחות ילדים בפעילויות המרכז.

איור 4: הגעה למרכז לפי מרחק מגורים



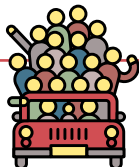
איור 5: הגעה למרכז לפי גיל



מקרה המבחן של שיתוף במוצרי פעוטות

תחום הילדים נחרט על דגלה של עיריית חולון, המוכרת ב"עיר הילדים". לאחרונה הוקם גם אגף העוסק בצעירים (גילאי 20-35), המהווים כרבע מאוכלוסיית העיר. אוכלוסיית היעד של מקרה מבחן זה משלבת את שתי האוכלוסיות הללו – פעוטות וצעירים, מתוך הנחה שרבים מההורים לפעוטות נכנסים לקבוצת הגיל המוגדרת בעירייה כצעירים. מרכז טיפ-טפ, בו התקיימו הראיונות עם הורי הפעוטות, פועל בחולון כשנה. קהל היעד שלו הם ילדים בגילאי 0-3 ומגיעים אליו כ-80 הורים עם ילדיהם מדי יום. המרכז מתמחה במתן כלים לתקשורת איכותית בין הורה לילד, הנאה וביטחון. המרכז מציע פעילות פתוחה עם ליווי מקצועי, חוגים קבועים, הרצאות להורים, סדנאות וייעוץ פרטי.

הנחות העבודה מתבססות על ההבנה כי כלכלת שיתוף עשויה לעזור לצמצם את היקפי הצריכה, משום שבמקום רכישת מוצרים רבים מאותו סוג, מוצר בודד הופך לשירות הנצרך על-ידי מספר משתמשים רב. בכך יכולה כלכלת השיתוף להגשים את השאיפה הסביבתית לצמצום הצריכה החומרית, והעיר, בשל גודלה וצפיפות האוכלוסייה בה, מהווה מרחב אפקטיבי ליישומה. בנוסף, שיתופיות מציעה הרחבה של הרווחה הכלכלית ואפשרויות התעסוקה וצמצום ההשקעה הכספית האישית עבור התושבים, שרלוונטיים היום עוד יותר בשל העלייה המתמדת ביוקר המחיה. לסיום, בבוחה של כלכלת שיתוף המופעלת על-ידי גורמים מקומיים לחזק את הקהילה (על-ידי טווית קשרים ויחסים והנגשת משאבים) ואת הכלכלה המקומית. תפקידן של הפלטפורמות הדיגיטליות הוא להקל על מערכי שיתוף על-ידי הנגשה.



**הרחבה על תחום כלכלת השיתוף
ניתן למצוא בסעיף 1.4.4 במסמך זה.**

שאלות המחקר

- אילו תפישות מוקדמות יש לגבי כלכלת שיתוף (אם בכלל)?
- מהם הנושאים שיניעו אנשים לשנות את דפוסי ההתנהגות/ צריכה סביבם?
- מהם החסמים והמניעים סביב הנושא?
- מה עשוי לסייע בהפחתת החסמים הללו?
- מיהם סוכני השינוי הרלוונטיים להטמעת תוכנית כלכלת שיתוף?
- איזו פלטפורמה מתאימה להטמעת שינוי שכזה?

מתודולוגיה

- זהו מוצרים ושירותים בעלי פוטנציאל שיתוף שדפוס הצריכה שלהם מוגבלים בזמן או בתדירות ובהתאם אותרו אוכלוסיית היעד ותחומי עיסוק. בעקבות שלב זה נבחרו "רעים" ומרכז "טיף וטף".
- נערך מיפוי עמדות: במקרה המבחן של שיתוף הנסיעות נערכה סדנה ללמידה על הרגלי שימוש, על מניעים וחסמים להתנהגות, על עמדות ונכונות לקבלת שינוי ועל האמצעים להוביל הטמעה של שינוי כזה, ובמסגרתה הועבר גם שאלון למשתתפים.
- במקרה המבחן של מוצרי הפעוטות נערכו ראיונות חצי מובנים עם עשר אמהות, המהוות את קהל היעד במרכז טיף טף. מטרת הראיונות היתה להבין את הנכונות של אמהות להשתתף במיזם שיתוף במוצרי תינוקות ולהבין מהם החסמים ומהם הגורמים שיעודדו שיתוף.
- נערך אפיון ראשוני של הפתרונות הנדרשים בכדי לעזור לייצר שינויי התנהגות ולענות על הצרכים שעלו.

מצאים ומסקנות

מצאים למקרה המבחן של מרכז רעים וההסעה השיתופית

- סוגיית האמון והביטחון – איך אוכל לסמוך על המסיע? זוהי סוגיה בסיסית בתחום השיתופיות.
- צוות מרכז רעים הביע חשש שמערך ההסעות ייצור עבודה נוספת עבורו, ויגביר את העומס.
- נושא השיתופיות איננו מוכר בקרב המשתתפות ופלטפורמת השיתוף המוכרת ביותר היא Yad2.
- חלוקת הנטל בהשתתפות בהסעות לא יכולה להיות שוויונית לגמרי – לדוגמה, לחלק מן ההורים אין רכב.
- הבדלי הגילאים בין ילדים צעירים ובוגרים יותר הינו גורם המשפיע על הליווי וההסעה. הורים לילדים מאוד צעירים (עד כיתה א' בערך) יחששו לשלוח את ילדיהם לבד.
- חשיבות לקשר משולש דרך אפליקציה – הורה הילד, הורה מסיע, המרכז. קשר זה יאפשר בקרה על-ידי צוות המרכז ויעזור לפגג חששות מצד ההורים.

- חלוקה מרחבית: חלוקת ההסעות לאשכולות על בסיס שעות החוגים (ניתן לשלב ילדים מחוגים שונים וגילאים שונים) עם עדיפות לילדים שגרים סמוך אחד לשני, או על נתיב נסיעה סביר. שירותים כמו של חברת Moovex יכולים לעזור למצוא את הפתרון האופטימלי לכך. לאשכולות הקרובים למרכז המחול ניתן גם ליצור מערך הליכה ברגל בליווי מבוגר, בדומה ל"אוטובוס הליכה".
- שיתוף אוכלוסייה לא ממונעת: חשוב מאוד לאפשר לכל משפחה להצטרף, גם אם אין לה רכב או יכולת להסיע באופן סדיר. חוסר איזון כזה עלול לעורר אי נוחות אצל המשפחות שנעזרות בשירותי ההסעה של שאר האשכול. כדי ליצור איזון, המשפחות שלא מסיעות יכולות לשכור שירותי הסעה (למשל בעזרת מוניות, או להיעזר בקרובי משפחה אחרים). גם אם תרומתן לא זהה לזו של הורים אחרים באשכול, חשוב לקיים אותה וליצור מערך מאוזן. תרומתם יכולה גם לבוא לידי ביטוי בדברים אחרים, כמו תרומה להפעלת מערך ההסעות כולו, ארגון של כיבוד ומזון באירועים משותפים וכו'.
- פתרון טכנולוגי: מבחינת איפיון הממשק, יש כמה מאפיינים שעשויים לעזור להתגבר על החסמים שצוינו: אפשרות למעקב תוך כדי תנועה אחר מקום הימצאו של הרכב המסיע (פונקציה הקיימת למשל בשירות Gett), יאפשר גם להיות מוכנים בזמן לאיסוף וגם לדעת שהילדים הגיעו למרכז המחול בזמן. אפשרות נוספת היא שליחת תמונה של הילדים בכניסה למרכז המחול בתוך האפליקציה או בקבוצת שיחה כדי לאשר את ההגעה. שילוב מסלול הנסיעה עם אפליקציה כמו Waze יוכל לעזור לתכנן את משך הנסיעה עם כל העצירות שלה ולאפשר להגיע בזמן לחוג. ישנם אמצעים קיימים ומשיקים בישראל לשירות מסוג זה, כגון מספר אפליקציות שעוסקות בהתאמה בין טרמפיסטים.
- הנושא הביטוחי: יש לייצר מסמך עם תוקף משפטי ובו כל משתתף במערך צריך להצהיר שהנהגים שסיעו בשמו (הוא עצמו או מישהו מטעמו) הם בעלי רישיון בתוקף, והרכב בעל רישיון וביטוח בתוקף. כל עיסוק מעבר לכך עשוי להגביר את מידת חוסר האמון.

ממצאים למקרה המבחן של מרכז טיפ-טף ושיתוף מוצרי הפעוטות

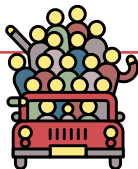
- רוב המוצרים (85%) שבשימוש המשפחות הם ממקור חדש (קנו בעצמם או קיבלו במתנה). המוצרים שבשימוש חוזר התקבלו ברובם מאנשים מוכרים.
- רוב האמהות לא היו קונות מוצרים מיד שנייה, למרות שהן מכירות פלטפורמות מכירה של יד שנייה וגם מנוסות בשיתוף קבצים.

- לפחות ברמה המוצהרת, נראה שאין חסם של לגיטימציה חברתית לשיתוף – המשתתפות השיבו שהאנשים סביבם לא יתנגדו להצטרפותן למערך שיתוף בחפצים. אולם, הזיהוי של השימוש במוצרים משומשים עם אוכלוסיות נזקקות נתפס כחסם בקרב המשתתפות.
- המשיבות זיהו את היתרון הכלכלי שבשיתוף מוצרים, ומגד הדגישו את החשש מחוסר היגיינה, הנתפס כאחד מהחסמים המשמעותיים. נגישות, נוחות וזמינות של השירות הסתמנו כגורמים בעלי השפעה רבה.
- טיפול בחסמים תרבותיים ותפיסתיים: סוגיית ההיגיינה נמצאה כגלגול ספציפי של חסם האמון המאפיין את הקושי במעבר לשירותיות ולשיתוף. מתוך המחקר עלה כי מוטב להמליץ על מערך שיתוף מוצרים הפועל ממקום פיזי, ולא כממשק וירטואלי. זאת משתי סיבות: ראשית – מקום פיזי אליו מגיעים הורים ייצור מפגש אנושי יותר ויעזור בבניית הקהילה סביבו. שנית – במקום מוסדר יהיה קל יותר לטפל במוצרים שמגיעים וליצור סטנדרטיזציה של ניקיון ואיכות מאשר במערך וירטואלי המקשר בין אנשים.
- טיפול אפשרי בעניין ההיגיינה:

- יצירת פרוטוקול של טיפול במוצרים המגיעים למערך (למשל בביסה בהרתחה), שיכלול גם התייחסות לתקני בטיחות.
- התמקדות בעיקר במוצרים קשיחים ומשחקים, לפחות בתקופת ההטמעה הראשונה שבה רוצים ליצור אמון מקסימלי במערך ומיתוג מוצלח.
- קביעת פרוטוקול בעזרת רופא ילדים ואולי מישהו ממכון התקנים.

לסיכום, ניתן לקבוע שהגורם האנושי של האמון הוא החסם המרכזי לשיתוף, ואילו האלמנט הטכנולוגי הוא הרובד הפשוט יותר של יצירת שיתופיות. לכן, חשוב לשלב כל פתרון טכנולוגי או לוגיסטי שיימצא במערך הטמעה שיבנה את האמון וייצור היכרות בין המשתתפים. מפגש התנעה של התהליך ואולי עוד כמה מפגשים חברתיים לאורך השנה יכולים להקל על חשדות. לעיתים גם היכרות שטחית מעלה את הנכונות לשתף.

בנוסף, על מערך השיתוף להיות נגיש, נוח ופשוט לשימוש וממותג כ"מגניב" ו"שיקי". מוצע שהחברות במערך השיתוף במוצרים תוגדר כחברות במועדון. כמו כן, מוצע לקיים כמה אירועים שנתיים גדולים עבור חברי המועדון בכדי להגביר את ההיכרות והאמון בין משתתפי המערך.



**לפירוט ההמלצות בנושא הטמעה
כלי כלכלת שיתוף כחלק מאורח החיים
העירוני ראו פרק 4 במסמך זה.**

3.3 אשדוד – טיפול בפסולת והפרדה במקור

חוקרים

עידית אלחסיד

יפעת מואס

(קומיוניטי חברה

וסביבה)

המחקר נערך

בשיתוף עם היחידה

לתכנון אסטרטגי

בעיריית אשדוד

במסגרת מעבדה זו נבדק נושא הטיפול בפסולת בעיר אשדוד כמקרה מבחן לניסיון של רשויות מקומיות להוביל מהלך לשינוי יחסם של התושבים לפסולת ולטיפול בה במסגרת פרויקט ההפרדה במקור. בפרויקט זה נבנתה תשתית מאפשרת לתושבי העיר להפריד את הפסולת לשני זרמים: רטוב-אורגני שיועבר לקומפוסטציה ולהפקת אנרגיה, ויבש – כל השאר (מלבד הפסולת למיחזור, כמו בקבוקים, אריזות ונייר).

במעבדה נבחנה יכולתו של הממסד, במקרה זה הרשות המקומית, לייצר שינוי בדפוסי ההתנהגות של התושבים באמצעות הקהילה הסובבת אותם, כלומר – להוביל מהלך שישנה את הנורמות המקובלות בקרב תושבי העיר בכל הנוגע לקיימות בכלל ולטיפול בפסולת בפרט. מחקר זה הוא למעשה מקרה מבחן ליישום החלטה שמתקבלת 'למעלה', על-ידי מקבלי ההחלטות, אך דורשת גם 'ציות' מ'למטה' של האזרחים על בסיס וולנטרי וכן לבחינת המהלכים הרצויים על מנת להניע את המהלך גם באמצעות תהליכים מ'למטה' ברמת התושב והקהילה. המעבדה בדקה גם מהם הגורמים החברתיים והתרבותיים המעודדים את התושב להטמיע התייחסות סביבתית מחד, ומהם החסמים המונעים את אימוצן של הפרקטיקות הנדרשות להפרדת הפסולת מאידך.

המעבדה התמקדה בקשר בין הפרט לקהילה בהיבטים חברתיים-תרבותיים. ניתוח הממצאים התבסס על תיאוריות מתחום מחקר התרבות, שסייעו להבנה של תהליכים סוציולוגיים הגורמים לאנשים לפעול בצורה מסוימת.

מרבית הניתוח התמקד בתיאוריה של הפרקטיקה של הסוציולוג פייר בורדייה¹⁰¹ ובמונח 'הביטוס', שמהווה בסיס לעבודתו המחקרית. באמצעות תיאוריה זו ניסינו להבין האם וכיצד ניתן להפוך את הנושא הסביבתי בכלל והטיפול בפסולת בפרט, לעניין שבא לידי ביטוי בפרקטיקות היומיומית של תושבי העיר.

שאלות המחקר

- מהם הגורמים החברתיים והתרבותיים המעודדים את התושב להטמיע התייחסות סביבתית?
- מהם החסמים המונעים את אימוצן של הפרקטיקות הנדרשות להפרדת הפסולת?
- מהו תפקיד הקהילה באיפשור ועידוד אימוץ הפרקטיקות הללו?

מתודולוגיה

נערכו 20 ראיונות עם תושבים מרובעים ג' וי"א באשדוד (אשר נבחרו על-ידי העירייה כמייצגים את מגוון אוכלוסיות העיר) וכן נערכה קבוצת מיקוד שהורכבה מתושבי העיר, עם דגש על מגוון דמוגרפי מבחינת מוצא, שיוך דתי וגיל.

ממצאים ומסקנות

ניתן לסכם את ממצאי המחקרים השונים בשלוש קטגוריות עיקריות: גורמים מצביים, גורמים חברתיים וגורמים פסיכולוגיים.

גורמים חברתיים

- ישנן תחושות של חוסר הדדיות, חוסר איכפתיות ומחסור במבנה קהילתי. אלו הם גורמי מפתח בבניית נורמות ותחושת מחויבות גם בנושאים סביבתיים.
- אלו שדואגים לסביבה נתפסים בעיני עצמם כ"פריארים".
- ישנה אכזבה מפעילות לא מספקת של העירייה באכיפה והסברה בנושאי הפסולת, וזו יכולה להוביל לחוסר שיתוף פעולה מצד תושבים.

בורדייה, פ. (2005). שאלות בסוציולוגיה. תל אביב: רסלינג 101

- לרוב יש מתאם חיובי חזק בין הסביבה והתרבות ממנה מגיע האדם, לנטייתו לשתף פעולה. אנשים שהתחנכו במסגרת המעודדת מעורבות חברתית, או נחשפו לנושא הסביבתי והשלכותיו בעבר, ייטו יותר לשתף פעולה ואף לסייע לשינוי חברתי.
- במקרים בהם אנשים החלו להפריד גם פסולת רטובה למרות שלא היתה להם זיקה לעניין הסביבתי בעבר, בתשובה לשאלה מדוע הם בחרו להפריד, ענו מרביתם כי הם עושים זאת מתוך מחויבות חברתית.
- עוד עלה מן הראיונות וקבוצת המיקוד בצורה ברורה כי תושבים שאוהבים את עירם ורואים בה בית, או מעוניינים בשיפור תדמיתה מסיבות שונות (ערך דירתם, 'גאווה מקומית' ועוד) נוטים יותר למעורבות בקהילה בכלל ולעניין הפרדת הפסולת למיחזור בפרט.

גורמים מצביים

- נראה כי לדעתם של מרבית משתתפי המחקר אין הבדל בין תושבי הרובעים השונים מבחינת הפרדת פסולת וזאת למרות ההבדלים במעמד הכלכלי בין תושבי הרובעים השונים.
- מרבית הנשאלים, בין אם אלו המפרידים ואלו המפרידים חלקית, טענו כי מספר הפחים הרב יוצר בלבול רב ומקשה על תהליך ההפרדה הן בבית התושב והן בהגיעו לעמדת פחי המיחזור הקרובה לביתו.
- עוד נטען כי אחת הבעיות המרכזיות של אלו שבחרים שלא להפריד פסולת רטובה אל הפחים החומים, היא הריח החרף שנודף מהפחים החומים בתוך הבית ובחדר האשפה או בתחנת המיחזור.
- מבחינת ידע, משתתפי קבוצת המיקוד טענו כי למרות שהתקיים מערך ההסברה מדלת לדלת ופרסום נרחב, חלק מן התושבים (לא הם, אחרים) בכלל לא מודעים לקיום המהלך.
- מבחינת חינוך, מרבית משתתפי המחקר טענו כי 'אכפתיות' לסביבה ופעולות כמו הפרדת פסולת דורשות השקעה ארוכת טווח בחינוך מהגיל הצעיר וכי ניתן לשים לב לשינוי בקרב ילדים.
- מבחינת תמריצים כספיים, נראה כי מרבית משתתפי המחקר מסכימים כי לאלמנט הכספי, בין אם תמריצים כספיים או קנסות, יש חשיבות רבה במסגרת הפעילות לעידוד שיתוף הפעולה.

○ גורמים פסיכולוגיים

יש חשיבות רבה לתפיסה של האנשים לגבי הפרשנות שתינתן למעשיהם על-ידי הסביבה ולמסוגלות שלהם לבצע את הפעולה בפועל.

חשיבותה של בעלות ויוזמה: פרויקט ההפרדה במקור גובש על-ידי המשרד להגנת הסביבה ויושם על-ידי הרשויות. בשל התלות בשיתוף הפעולה האזרחי, יש חשיבות רבה לתהליכים חברתיים ארוכי טווח שיונעו 'מלמטה' בצורה יזומה על-ידי התושבים עצמם וייצרו נורמות חברתיות פרו סביבתיות על בסיס הבנת חשיבות העניין. פעולה כזו גם תאפשר התהוות 'גופי אכיפת נורמות קהילתיים' של תושבים שמעירים ומבקרים תושבים אחרים שאינם מפרידים או זורקים פסולת ברשות הרבים, כך שפרקטיקה כמו הפרדת פסולת תוכל להפוך לנורמה שאלה שלא עומדים בה הם החריגים. מאידך, חשוב לציין כי משתתפי המחקר שהעידו כי הם כן מפרידים פסולת, רואים בה פרקטיקה שמייחדת אותם מן ה'אחרים' והופכת אותם ל'מתורבתים' יותר. בהמשך לכך, כפי שראינו במצבים בהם אנשים משתפים פעולה ואף יוזמים בעצמם – עושים קומפוסט, מפרידים את האשפה של השכנים או מעירים לאחרים, מדובר בתושבים שהפנימו את ה'הביטוס הירוק' ומגיעים מרקע חברתי בו דאגה לסביבה היא ערך בעל משמעות וחשיבות. עוד חשוב לציין כי בקרב אלו שבוחרים להפריד, החשיבות של הגורמים המצביים כמו נוחות השימוש והבנת ההוראות היא פחותה והם משיכו גם אם הפעולה דורשת מאמץ.

לסיכום, חשוב לשים לב לפערים התרבותיים בין הקהילות השונות ברחבי העיר ולנסח לכל קהילה תוכנית על בסיס מאפייני הקהילה וצרכיה:

- יש לאתר מנהיגות מקומית, במסגרת הקהילות השונות, של תושבים שמוכנים לסייע לפעילות, ודרכם להגיע ליתר תושבי העיר.
- יש לבנות קבוצה של מנהיגות מקומית שתאפשר קיום מפגש בין התושבים שבחרו לסייע ולספק להם הכשרה ותמיכה בנושא. במקביל, יש ליזום פעולות עירוניות שיתגמלו את המשתתפים.
- יש להעניק תמיכה וסמכות לחברי הקבוצה בצורה פומבית, בצורה ברורה ומכובדת, על-ידי גורמים בכירים בעירייה.
- בסיוע המנהיגות המקומית, יש לבצע הסברה במוסדות עוגן בקהילות השונות.
- רצוי לצמצם את הדעה הרווחת כי פעולת ההפרדה הופכת את המפרידים להיות מאופיינים כ"פראירים", "עושים טובה לעירייה" וכד' וזאת באמצעות פעולות הסברה וחינוך.

3.4 אשדוד – מעבר עובדי העירייה להתניידות לעבודה באמצעים מקיימים

המעבדה התמקדה בהיבט ספציפי וחשוב של קיימות עירונית – ההגעה לעבודה באמצעות תחבורה בת־קיימא, והפחתת השימוש ברכב פרטי. נושא זה נבחר לבדיקה בעיר אשדוד, בין השאר משום שהוא מתלבד עם כוונתה של העיר להביא לשינוי בהתניידות לעבודה בקרב עובדים בעיר, כאשר העירייה אמורה להוביל שינוי זה, כחלק מפרויקט תחבורה בת קיימא שאשדוד נבחרה בו לשמש כעיר מודל.

סקירות אחרונות של הספרות בנושא שינויי התנהגויות תחבורה מצביעות על כך שחלק גדול מהמחקר ההתנהגותי בתחום זה מונחה על־ידי תיאוריית ההתנהגות המוכוונת ¹⁰² Theory of Planned Behaviour (TPB). על־פי המודל הזה, התנהגותו של האדם הינה נגזרת של כוונותיו ההתנהגותיות. הכוונות ההתנהגותיות מבוססות על שלושה גורמים: עמדות, נורמות סובייקטיביות ושליטה התנהגותית נתפסת. העמדות הן הערכות חיוביות/ שליליות לגבי ביצוע ההתנהגות, הנורמות הסובייקטיביות מייצגות את הלחץ החברתי הנתפס לביצוע ההתנהגות, ושליטה התנהגותית נתפסת משקפת את מידת הקלות (או הקושי) הנתפסים ביחס לביצוע ההתנהגות. ככל שהעמדות והנורמות הסובייקטיביות חיוביות יותר והשליטה התנהגותית הנתפסת גבוהה יותר, כך עוצמת הכוונות ההתנהגותיות לביצוע התנהגות ספציפית תהיה גבוהה יותר.

ניתן לאפיין את דפוסי השימוש בתחבורה של רוב האנשים בצורה תבניתית-שגרתית, במיוחד בימי חול. המושג "יוממות" (Commuting) מתאר את הפעילות התחבורתית היומיומית של תושבי העיר המתניידים

חוקרים

פרופ' אראל אבינרי
ד"ר יודן רופא

**המחקר נערך
בשיתוף עם היחידה
לתכנון אסטרטגי
בעיריית אשדוד**

¹⁰² Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.

מביתם אל מקום העבודה או מקום הלימודים (ובחזרה). ההנחה האינטואיטיבית והרווחת (שגם זוכה בדרך-כלל לגיבוי ממחקרים) הינה שאחוז ניכר מהנסיעות באזור אורבני (במיוחד בשעות הלחץ – בבוקר ולפנות ערב) הוא של "יוממים", המשתמשים באופן תדיר באותו אמצעי נסיעה (על-פי רוב ברכב פרטי או בתחבורה ציבורית), נוסעים על (כמעט) אותן הדרכים מדי יום, ועיתוי שעות הנסיעה שלהם דומה אף הוא מיום ליום.

המעסיקים הם גורם בעל יכולת גדולה לצמצם את מספר המכוניות הפרטיות בכבישים. בכוחם להשפיע על הרגלי הנסיעה של עובדיהם, באמצעות הגברת נוחות ותועלת השימוש באמצעי תחבורה חלופיים שהם יכולים להציע (למשל על-ידי הקצאת חניות לאופניים, מקלחות, אספקת הסעות לחיבור עם תחנות תחבורה ציבורית) וכן באמצעות מימון הטבות להתניידות בחלופות לרכב הפרטי (כגון נסיעה בתחבורה ציבורית, שימוש באופניים, הגעה ברגל, שיתוף נסיעות (Carpool) או עבודה מהבית ללא צורך בהתניידות). גורמים אלה משחקים תפקיד מרכזי בבחירת אמצעי ההגעה למקום העבודה. בהקשר זה ניתן לציין גם את הסדר פדיון חנייה – הסדר וולונטרי בין העובד למעסיק, במסגרתו מוותר העובד על השימוש בחנייה במקום העבודה, בתמורה לתוספת שכר או תמריץ אחר.

בנוסף, ההגעה לעבודה ברכב פרטי היא התנהגות נורמטיבית במקומות עבודה רבים, המקובלת ומוסכמת על עובדים בכל הדרגים בארגון. התנהגות זו נשענת על תרבות מקומית: מערך של נורמות וערכים משותפים לחברי הארגון, המשפיעים על התנהגותם.

שאלות המחקר

- מהם המניעים/ חסמים התנהגותיים לקידום שינויי התנהגות במרחב העירוני: מה ניתן ללמוד מהם על מידת ההצלחה הצפויה של קידום פתרונות לשינוי התנהגותי?
- מהם החסמים וההזדמנויות בתהליכי שינוי התנהגות בהתניידות לעבודה?
- תפיסות, עמדות ונורמות לגבי שינוי התנהגות – האם הן תורמות או מגבילות את קידום של כלים ואסטרטגיות לשינוי התנהגות במתחם העירוני?

- מתודולוגיה
 - סקר מקוון בקרב עובדי עיריית אשדוד למיפוי דרכי הגעה לעבודה על מנת להבין את המצב הקיים מבחינת הרגלי הגעה למקום העבודה.
 - סדנאות דיון: נערכו שלוש פגישות בעירייה – שתי פגישות עם עובדים בכירים בעירייה ופגישה אחת עם "פורום מנכ"ל" – מנהלי כל האגפים בעירייה. במהלך הפגישות חולק שאלון בנושא התנהגויות ושינוי התנהגות (ראו נספח 2), הוצגו נתונים וניתוח הסקר המקוון ונערך דיון בנושא פתרונות המקדמים שינוי התנהגותי בהגעה לעבודה. זאת, על מנת להבין את המרכיבים המעודדים ואת החסמים לשינוי הרגלי הגעה לעבודה לעבר אמצעי תחבורה בת־קיימא.
 - ניתוח איכותני של תוצאות הדיונים בפגישות וניתוח כמותי של שאלון העמדות.



סדנא עם עובדים בכירים בעיריית אשדוד

ממצאים ומסקנות

- מניתוח השאלונים ומן הסדנאות שנערכו עלה כי המודעות לתחבורה בת־קיימא ויתרונותיה הסביבתיים והבריאותיים קיימת. מומלץ לשמר ולחזק את העמדות החיוביות של העובדים כלפי תחבורה מקיימת (רגל, אופניים, תחבורה ציבורית) – למשל באמצעות קמפיין. יחד עם זאת, פעולה של הגברת מודעות וחיזוק עמדות חיוביות כלפי תחבורה מקיימת איננה צפויה להביא לידי שינוי משמעותי, היות וחלק גדול מהעובדים כבר מחזיקים בעמדות חיוביות כלפי תחבורה מקיימת.

○ קיים פער עצום בתפיסות בין הרצוי והמצוי מבחינת השימוש באמצעי תחבורה מקיימים בהגעה לעבודה. ישנה הבנה לחשיבות וליתרונות של שימוש באמצעי תחבורה מקיימים, הן באופן אישי (היתרונות הבריאותיים למשל) והן מבחינת ההשלכות הסביבתיות. למרות זאת, ישנם כמה גורמים המשפיעים על ההחלטה להשתמש ברכב פרטי ולא בחלופות מקיימות. הראשון מביניהם הוא תפיסת השליטה בהתנהגות, כאשר רק שימוש ברכב פרטי מהווה ערובה לשליטה בזמן, כאשר למשל עובד צריך להגיע ליותר ממקום אחד באותו היום (למשל הבאת ילדים לבית הספר לפני העבודה וכו'). כמו כן, חסרים התמריצים הארגוניים לזיתור על רכב פרטי: החל בזמינות רבה של חניה בחינם, קבלת תגמול כספי על אחזקת רכב וכלה בתפיסות סטטוס המתקשרות לנסיעה ברכב פרטי וברצון בדוגמא חיובית המגיעה מלמעלה על מנת להיות מחויבים לשינוי שכזה.

○ המבנה העירוני והמיקום מקלים על שימוש בכלי רכב פרטיים, ומקשים על הליכה ברגל ונסיעה באופניים. שיפורים טכנולוגיים ותפעוליים אינם מספיקים.

○ מתוך תגובות המשתתפים בקרב פורום מנכ"ל נראה כי יש צורך בהמשך רתימה של הצוות הניהולי של העירייה על-מנת לקדם את הצלחת הפרויקט התחבורתי העירוני, גם בהיבטים של שינויי התנהגות.

○ על העירייה לנקוט באמצעים משלימים להשקעה בתחבורה ציבורית, תשתיות ובשיפור המרחב הציבורי להליכה ברגל ונסיעה באופניים – כדי להפוך את הנסיעה ברכב למועדפת פחות מבחינה חברתית, ומבחינת הסטטוס הנתפס, ולחזק את היתרונות החברתיים והתדמיתיים של הליכה ברגל ונסיעה באופניים.



דניאל
צילום: Wikimedia Commons

○ שני המפתחות המרכזיים לשינוי הם: היתרונות הבריאותיים של הליכה ברגל ונסיעה באופניים (במיוחד בערים כמו אשדוד, בהן אורח חיים בריא הופנם בתרבות הארגונית והעירונית), והיתרונות החברתיים שבשותפות נסיעות ונסיעה בתחבורה ציבורית. זאת יחד עם הורדת הסטטוס של הנוסעים ברכב, כמו למשל מיקום תחנות הסעה ותחבורה ציבורית קרוב יותר ממקומות החנייה לכניסה, מתן עדיפות לרכב ציבורי בסביבת מרכז העיר – כל אלה עשויים לשנות את הסטטוס הנלווה לרכב ולהגעה ברכב, ולסייע לאנשים לעשות את המעבר לאמצעי תנועה מקיימים יותר.



צילום: חן וגשל

כיוון שרבים נרתעים מהשימוש בתחבורה מקיימת בשל חוסר ניסיון קודם (המאפיין ציבור גדול יחסית) וחסמים פסיכולוגיים הקשורים לכך, חשוב לנסות לשנות את תפיסת השליטה בהתנהגות. כך למשל, ניתן לנסות ולפשט את המידע

המציג למשתמש הפוטנציאלי בתחבורה ציבורית את אופן השימוש בה. דוגמא אחרת היא סדנאות לרכיבה באופניים או תיקון תקרים במקום העבודה (כפי שנהוג אצל מעסיקים בערים אירופאיות) או אף שירות תיקונים חגיגי או מסובסד לבעלי אופניים במקום העבודה, או בסמוך לו.

על מנת לעודד הגעה לעבודה בתחבורה ציבורית, ברגל ובאופניים, רצוי לעצב אמצעים אלו, כולל אלמנטים של תשתית, תפעול, ומידע, בדרכים השמות דגש על פשטות השימוש בהם. למשל, שימוש באלמנטי עיצוב עירוני פשוטים להנחיית הולכי רגל או משתמשי תחבורה ציבורית אל היעד.

יש לבחון את העלות המלאה של התיידות העובדים בכלי רכב פרטיים. הן את העלויות הישירות של החזקת רכב ותשלום עבור שימוש בחנייה, והן את העלויות העקיפות של תחזוקת שטחי חנייה, אי שימוש אלטרנטיבי בשטח וכו'. על בסיס חישוב זה ניתן להתחיל לבנות את הרציונל הכלכלי לשינוי החברתי. הפתרונות עשויים לכלול אלמנטים של הגדלת סבסוד ותמריצים כלכליים הניתנים על-ידי המעסיק לעובד המתנייד בתחבורה מקיימת, ומצד שני הפחתת סבסוד ותמריצים כלכליים הניתנים על-ידי המעסיק לעובד המתנייד ברכב פרטי. בהקשר זה, יש לוודא שהפתרונות (במיוחד לגבי שינויים בתגמול) נתפסים כצודקים. כך למשל הועלה במהלך הדיון הרעיון לפיו השימוש ברכב וחניה ליד מקום העבודה איננו צריך להיתפס כקשור לסטטוס בארגון, אלא להתבסס על צרכים ונגישות לרכב למטרות עבודה. או, לחילופין, הצעה לפיה זמן ההגעה לעבודה בחלופות מקיימות יחושב כזמן עבודה ויתוגמל בשכר בהתאם.

בשלב הראשון סביר להניח שניתן יהיה להקטין את ההגעה בכלי רכב פרטיים לעבודה על-ידי הפעלת מערך של הסעות, כולל שיתוף נסיעות (Carpool) באמצעות אפליקציות זמינות (דוגמת Moovex).

3.5 ירושלים – משכונה קיימת לשכונה מקיימת

במעבדה זו נבחנה ההשפעה של המסגרת השכונתית כמנוף לקידום קיימות עירונית. נבחן פוטנציאל התרומה של פעילות ברמת השכונה לשינוי התרבותי, על מנת להבין האם לתהליכים קהילתיים המשפרים את איכות החיים המקומית, יש פוטנציאל ליצור שינוי התנהגותי ומומנטום לקידום קיימות ברמה העירונית. המחקר התרכז בירושלים, בשתי שכונות הפועלות במסגרת יוזמה עירונית לקידום "שכונות מקיימות" (בית הכרם וקרית יובל), ובשכונה נוספת בה פועל מרכז לקיימות מקומית ביוזמת המשרד להגנ"ס ומרכז השל (גילה). המחקר סקר גם שכונות מקיימות בשתי ערים נוספות – תל אביב וכפר סבא.

המדריך ל"שכונות מקיימות" שפורסם ב 2012 על-ידי עיריית תל אביב-יפו בשיתוף המשרד להגנת הסביבה ומרכז השל לקיימות, כמתווה לקידום שכונות מקיימות בעיר, מציע את ההגדרה הבאה לשכונה מקיימת:

"שכונה מקיימת היא מקום שמאפשר לתושביו לנהל חיים טובים ובריאים. השכונה המקיימת מושתתת על עיקרון הקיימות המשלב ומאזן בין ערכים סביבתיים, חברתיים וכלכליים. בנושאי סביבה היא מדגישה היבטים כגון שמירה על הטבע, חיסכון במשאבים, מניעת מפגעים וזיהומים ותכנון איכותי המבקש לשפר את רווחת התושבים. בנושאים חברתיים-קהילתיים היא מדגישה את הצורך במתן תחושת שייכות, עידוד אזרחות פעילה, שיתוף הציבור בתכנון ובניהול וקיומו של מגוון אנושי. בנושאים כלכליים-מסחריים היא מדגישה עקרונות כגון עירוב שימושי קרקע, יצירת מגוון תעסוקתי בשכונה, פיתוח הכלכלה המקומית ועידוד עסקים מקומיים".

הנחת היסוד של המחקר היא כי תפקיד הקהילה והרמה המקומית-שכונתית בהקשר של שינוי התנהגות, הוא מרכזי. למעשה, יוזמות לקהילות מקיימות מתבססות על הקהילה ועל התושבים, ועל מנת לבנות קהילה תוססת

חוקרים

ד"ר אורלי רונן
מרכז השל לקיימות:
ד"ר ליה אטינגר
לורית ליבוביץ

**המחקר נערך
בשיתוף עם מנהל
ההנדסה בעיריית
ירושלים**

ומקיימת, צריך בסיס אזרחי איתן. כמו כן, בדרך כלל תהליכים של התחדשות ופיתוח קהילתי שואפים לייצר מערכת יחסים פורייה ומתמשכת בין הממסד לבין התושבים, והצלחתם של תהליכים אלו תלויה במידה מרובה בבשלות הקהילה ובתפיסת המסוגלות שלה.

שאלות המחקר

- האם קיימות היא מנוף לשינויים קהילתיים ולמעורבות אזרחית?
- באיזו מידה תהליכים קהילתיים הם מנוף לשינוי התנהגות?
- עד כמה השכונה היא מרחב לקידום שינוי לאורח חיים מקיים?

מתודולוגיה

- ראיונות עומק עם תושבים פעילים – ראיונות אישיים עם תושבים שזוהו כתושבים מובילים על-ידי הרכזים השכונתיים והעירוניים (ראו נספח 3).
- ראיונות עומק עם בעלי תפקידים – ראיונות אישיים עם בעלי תפקידים בשכונות ובעיריות המובילים ומלווים את תהליכי השכונות המקיימות (ראו נספח 4).
- קבוצת מיקוד – דיון מונחה בעקבות סוגיות שעלו בראיונות עומק עם תושבים שזוהו כתושבים מובילים על-ידי הרכזים השכונתיים והעירוניים בירושלים.

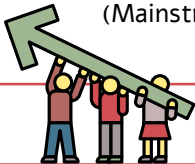
ממצאים ומסקנות

- תושבים פעילים ברמה השכונתית הופכים לסוכני שינוי לקיימות.
- קנה המידה השכונתי מייצר אהדה וחיבור ישיר ובלתי אמצעי למקום ולסביבה הפיזית.
- פעילות ומעורבות שכונתית תומכים בתחושת השייכות והגאווה המקומית.
- דרך פעילות שכונתית נוצרות קהילות מקומיות ונוצרת תרבות מקומית.



בנייה קהילתית בירושלים. צילום: דוד מנדלבאום

- למוסדות השכונתיים יכול להיות תפקיד מרכזי בקידום קיימות שכונתית.
- למדיניות העירונית תפקיד מרכזי בקידום הקיימות השכונתית.
- מניתוח הפעילות בשכונות עולה שרובה הגדול של הפעילות עודנו מתבטא בפעילויות קטנות ונקודתיות ולא זוהתה השפעה מערכתית לכיוון של קיימות רחבה. עדיין מרבית הפעילות של השכונות המקיימות, וההתייחסות של רוב הפעילים שרואיינו, מצטמצמת בעיקר לשטחים הירוקים בשכונה, לגינות קהילתיות ולטיפול בנושא הפסולת.
- בכל שלוש הערים היוזמה לפעילות באה מהעירייה, אך מידת הבשלות של השכונות שנבחרו ושל גורמי האמצע המתווכים ומידת המעורבות של העירייה היתה שונה.
- זהו 5 סוגי פעילים וסוגי פעילויות:
 - פעילים ברמת הפרט – מוטיבציה מרכזית ברמה האישית – שיפור חיי המשפחה, פעילויות לילדים, הנאה.
 - פעילים קהילתיים – המוטיבציה המרכזית הינה הרצון להשתייך לקהילה.
 - פעילי סביבה מקומית – המוטיבציה המרכזית הינה שיפור איכות החיים והסביבה המקומית.
 - פעילי החברה האזרחית – המוטיבציה המרכזית הינה תרומה לשינוי חברתי רחב.
 - פעילים מתפרנסים – פעילים המצליחים לשלב בין המוטיבציה לתרומה לחברה ולקהילה לפרנסה.
- מהמחקר עולה שכנראה באף אחת מהשכונות קבוצת הפעילים אינה גדולה דייה על מנת להגיע למסה הקריטית הנחוצה להתנעת שינוי רחב, אך לקבוצת "המאמצים הראשונים" (עליהם נכתב בהרחבה בסעיף 1.2.4) יש חשיבות גם כאשר קנה המידה של הפעילות השכונתית אינו גדול. הדגמה של הצלחה ברמה השכונתית מגדילה את הסיכוי שיוזמה מקומית תאומץ ותקודם על-ידי העירייה. כש"המחדשים" – המשוגעים לדבר, מצליחים לצרף אליהם קבוצה של "מאמצים ראשונים" הדבר מלמד על אפשרות הצלחה, וכך רמת הסיכון לעירייה נמוכה יותר.
- תפקיד הרשות המקומית מכריע בקידום פעילות של קיימות שכונתית. הרשות יכולה להיות זו שגורמת למרכז (Mainstreaming) של הקיימות לליבת הפעילות של העירייה.



**לפירוט המלצות בנושא קהילות
ראו פרק 4 במסמך זה.**

3.6 תפקיד הרשות המקומית בקידום כלכלת שיתוף

חוקרים

ד"ר צפירי בלוח
ד"ר יאיר פרידמן
אייל בלוח (קבוצת
WEconomize)

**המחקר נערך
בשיתוף האגף
לתכנון אסטרטגי,
עיריית ירושלים**

מטרת העבודה, שנעשתה בשיתוף עם עיריית ירושלים, היתה לפתח כלים ולהדגים כיצד, על-ידי תהליך מובנה של בניית פלטפורמה מאפשרת לשיתוף, יכולה רשות מוניציפלית לייצר פיתרון מקיים ואפקטיבי לאתגר עירוני, שלרוב לא ניתן לתת לו פיתרון מספק בדרך אחרת.

נבחנו ההשפעות ודרכי היישום הפוטנציאליות של יוזמות כלכלת שיתוף בשלושה נושאים, לפי בחירת נציגי העירייה: כלכלת שיתוף **ככלי לקידום עסקים מקומיים, שיתוף בשטחים בבעלות העירייה** (בין אגפיה ובהמשך עם תושבי העיר) כפתרון למצוקת השטחים הציבוריים בעיר, **וייעול ופיתוח השימוש בספריות הציבוריות בעיר**.

כלכלת השיתוף (כפי שמפורט בסעיף 1.4.4) היא מערכת חברתית-כלכלית המתבססת על שיתוף קהילתי של משאבים אנושיים ופיזיים.

מהבנת אופן פעולתה של כלכלת השיתוף ניתן לגזור את חשיבותה ככלי עירוני: הרשות מרוויחה את היכולת לתת מענה לאתגרים העירוניים בזמן קצר ובעלויות נמוכות יותר, תוך השפעה סביבתית פחותה לעומת הפתרונות המקובלים כיום. כלכלת השיתוף טומנת בחובה פוטנציאל גדול ומשמעותי לפיתוח בר-קיימא, בראש ובראשונה מכיוון שהיא מושתתת על שימוש יעיל יותר במשאבים ויכולות קיימים במקום ייצור משאבים חדשים. ההבנה שניתן לייצר פתרון לחלק ניכר מהצרכים ללא מענה שיש לעיר ולתושביה באמצעות משאבים שקיימים בעיר אך נמצאים בתת-שימוש, היא זו שמייצרת את ההזדמנות ליצור פתרונות מהירים בעלויות נמוכות. לשימוש מושכל יותר במשאבים וביכולות הקיימים מספר השלכות משמעותיות בהיבט העירוני, החל בפיתוח כלכלי מואץ תוך השקעה שולית

נמוכה יחסית, המשך בחתימה אקולוגית נמוכה יותר, ובלה בחיזוק הכלכלה המקומית ופיתוח קהילתי. כמו בכל הזדמנות, יתרונות משמעותיים מלווים גם בסיכונים. הסיכונים העיקריים בהרחבת השימוש בכלכלת שיתוף כוללים פגיעה אפשרית בזכויות עובדים, פוטנציאל להיווצרות תחרות לא הוגנת, פגיעה אפשרית באינטרסים המקומיים של העיר ותושביה (סוגיית "הגלובלי - לוקלי") ועוד.

שאלות המחקר

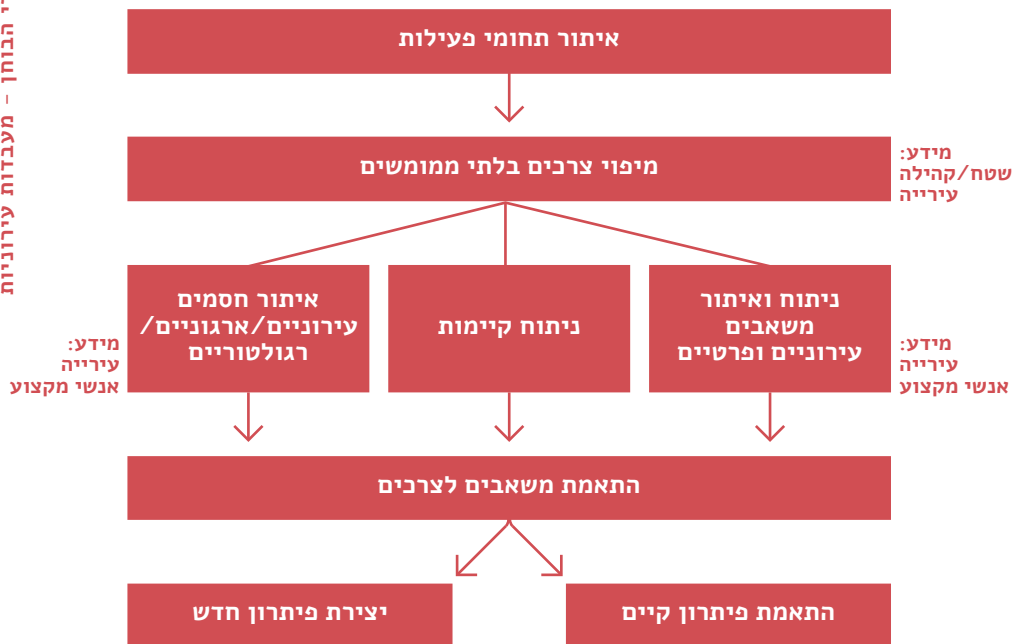
- מהו תפקיד הרשות המקומית בעידוד יוזמות כלכלת שיתוף?
- כיצד יכולים העירייה והתושבים להרוויח מיוזמות כלכלת שיתוף?
- כיצד ניתן לשלב שיתוף על מנת לחסוך במשאבי העירייה?
- אילו תהליכים יש לעשות על מנת שארגונים ואנשים יאמצו את השימוש בכלכלת שיתוף?
- איך ניתן לקדם יישום כלכלת שיתוף תוך שמירת קיימות?

מתודולוגיה

במסגרת מקרה הבוחן נבחרו, כאמור, על-ידי נציגי עיריית ירושלים, שלושה תחומים שונים, לגביהם נבחנה היכולת לייצר פתרונות באמצעות כלים של כלכלת שיתוף. שלושת התחומים שנבחרו למקרה הבוחן הם:

1. סיוע לעסקים קטנים ובינוניים לתפקד טוב יותר בעיר.
2. שימוש משותף בנכסים עירוניים ופרטיים לצורך אספקת שטחי ציבור.
3. שימוש בספריות עירוניות למטרות מגוונות, בנוסף להשאלת ספרים.

הדיאגרמה להלן (איור 6) מדגימה את ששת שלבי העבודה בהתאמת פתרונות לכלכלת שיתוף לאתגרים עירוניים:

איור 6: שלבי העבודה**ממצאים ומסקנות**

במסגרת כל אחד מהתחומים שנבחרו זוהו האתגרים, ולהם הוצעו פתרונות מתחום כלכלת השיתוף, תוך בחינת ההזדמנויות והחסמים.

מקרה בוחן 1: סיוע לעסקים קטנים ובינוניים לתפקד טוב יותר בעיר

במחקר על עסקים קטנים בירושלים הוחלט להתמקד בארבע מטרות:

- העלאת מחזור המכירות
- גישה נוחה וזולה לשירותי שילוח
- מימון
- שיפור יכולות השיווק

מופו משאבים ויכולות שעשויים לתת מענה לצרכים אלו, למשל:

- אזרחים שנעים ברחבי העיר והם בעלי יכולת להעביר מוצרים ממקום למקום.
- כלי רכב הנעים במרחב העירוני ולהם מקומות פנויים.
- לקוחות בעלי יכולת ורצון לרכוש מעסקים קטנים ובינוניים מוצרים ושירותים מראש.

נבחנו הפלטפורמות והפתרונות הבאים:

א	פלטפורמת שילוח המחברת בין עסקים קטנים לבין לקוחות (פרטיים/ ארגונים/ עירייה/ אחרים)
חסם	על נותני השירות (מבצעי השליחויות) לדווח על הכנסה באופן אישי, זאת מכיוון שהם אינם עובדי הפלטפורמה.
פתרונות	פתרון אפשרי אחד הוא להגביל את כמות המשלוחים שאדם פרטי יכול לבצע, וכך לא להגיע לרף הרלוונטי ולייתר את הצורך לדווח על הכנסות אלה לרשויות המס. הגבלה זו קיימת לדוגמה בשיתוף נסיעות בתשלום ב"Ridewith" של חברת WAZE. לחילופין, עבור משתמשים שיעשו מספר רב של שליחויות, כגון נהגי מוניות, ניתן לבנות פתרון של הוצאת חשבונית באופן מסודר.
חסם	הקמת פלטפורמת שילוח בניהולה של העירייה ידרוש ממנה לקחת אחריות על ביצועי הפלטפורמה וכו'.
פתרונות	<ul style="list-style-type: none">• בניית קרן לביטוח ופיצוי משתמשים, כך שלא תהיה חשיפה לעירייה.• עבודה אל מול חברה פרטית שתנהל את הפלטפורמה, או לחילופין לתת לחברת בת של העירייה, או לחברה הכלכלית, לנהל את הפלטפורמה.
חסם	חסם השפה – הנובע מאופיים של העסקים הקטנים והבינוניים.
פתרונות	בניית הפלטפורמה בצורה פשוטה ובמספר שפות ובפרט עברית, ערבית ואנגלית.

פלטפורמת רכישה ומימון לעסקים קטנים המאפשרת רכישה מראש (טרם ייצור/ ביצוע) של מוצרים ושירותים בצורה נוחה ומאובטחת, וכך מייצרת מימון לעסקים. בנוסף, פלטפורמה זו עשויה לתרום ליכולות השיווק של העסקים ומקטינה פחת באמצעות התאמה בין ביקוש להיצע. (לדוגמא, Credibles, בה אנשים מממנים עסקים שהם רוצים לעודד).

ב

חסם חסם ארגוני קיים בעובדה שהקמת פלטפורמה כזו בניהול העירייה תדרוש ממנה לקחת אחריות עקיפה לכך שהעסקים אכן מספקים את השירותים והמוצרים כפי שהתחייבו וכו'.

פתרונות

- העברת הניהול לגוף חיצוני או חברת בת
- בניית קרן לביטוח ופיצוי משתמשים. כך למשל, אם אחד העסקים ברשת פשט את הרגל, אנשים שרכשו זכויות רכישה וטרם מימשו אותן ישופו באמצעות הקרן.

חסם חסם פסיכולוגי של הציבור – מערכות מעין אלה דורשות יצירת אמון מצד ציבור המשתמשים על מנת שאלה ישלמו מראש על מוצרים ושירותים.

פתרונות פתרון אפשרי הוא מעורבות מופגנת של העירייה בפלטפורמה כבסיס טוב ליצירת אמון של הציבור במיזם. יתרה מכך, בניית קרן הביטוח בידי העירייה יכולה לתרום באופן משמעותי לבניית אמון הציבור במיזם.

מקרה בוחן 2: שימוש משותף בנכסים עירוניים ופרטיים לצורך אספקת שטחי ציבור

המחקר עלה כי קיימת מצוקת שטחים מהותית בירושלים במערכת החינוך, בחניות, בשטחים לבתי כנסת, בשטחים לחוגים ובשטחים ציבוריים נוספים.

מופו משאבים ויכולות שיכולים לתרום ליצירת מענה לצרכים אלו והוצע לבנות פלטפורמת נכסים משתפת המחברת בין משתמשים תוך ארגוניים (מתוך העירייה) וחופץ ארגוניים (פרטים, ממשלה וכל ארגון רלוונטי במרחב העירוני). במסגרת הפלטפורמה, כל משתמש יכול להגדיר צורך (כלומר לתאר במדויק נכס או משאב נדרש) וכל משתמש יכול להציע נכס או משאב רלוונטי העומד בצורך שהוגדר. במסגרת זו יכולים לאפשר משתמשים תוך ארגוניים להגדיר מתי ניתן לעשות שימוש משלים בנכסים בהם הם עושים שימוש כיום.

חסם רגולטורי

ממשק העבודה בין גופי ממשל לגופים פרטיים דורש הסדרה ספציפית על מנת שהוא יעבוד על-פי אילוצי הרגולציה. כך למשל, פעמים רבות שכירת שירותים פרטיים על-ידי העירייה מחייבת עריכת מכרז. חסם נוסף כרוך בכך שעל האדם הפרטי לדווח על הכנסה מהנכס, משום שהעירייה רוצה לקבל חשבונית או מסמך שווה ערך. בטרם התחלת הפעלה כזו יש להסדיר את החסמים הרגולטוריים על-ידי מחלקת הייעוץ המשפטי של העירייה.

חסם ארגוני

קשור באמון ותגמול: על מנת שגופי עירייה יירתמו למשימה של מתן שטחים לשימוש גופים אחרים, צריכה להיווצר מערכת אמון שמשמעותה – גוף שמייצר פתרון עבור גוף אחר זוכה להערכה ולתגמול ובוודאי שלא נענש על כך. הנושא אינו טריוויאלי, היות ובתרבות הארגונית הקיימת כיום יהיה קשה לגוף עירוני "להודות" שיש בידיו נכסים לא מנוצלים ולאפשר לגוף אחר להשתמש בנכסים שלו.

פתרונות

יש לייצר תהליך בניית אמון תוך-ארגוני. לכל פלטפורמה של כלכלת שיתוף יש 2 רכיבים מרכזיים, שהם אבני יסוד להצלחת המיזמים: האחד הוא משתמשי הפלטפורמה, והשני הוא האמון בפלטפורמה ובמשתמשים בה. על מנת שפלטפורמה תיחשב למצליחה, יש צורך בגיוס מספיק משתמשים, שמתוכם יהיה אחוז ניכר של משתמשים שהם "Prosumers" (יצרני המשאבים של הפלטפורמה). ללא מסה משמעותית של משתמשים, אין לפלטפורמה יכולת לייצר מספיק היצע וביקוש, היות והמשאבים (התוכן) מיוצרים על-ידי המשתמשים עצמם. כאמור, אבן היסוד השנייה היא אמון. ללא אמון, לא תתקיים פעילות של שיתוף משאבים ויכולות. שתי אבני היסוד קשורות אחת בשנייה: ללא אמון אין אפשרות לגייס משתמשים ולהיפך.

בכדי לייצר בסיס חזק לתהליכים אלו, בתחילה, כלל התהליכים שיפותחו יופעלו באופן פרטני ולא ממוחשב ורק לאחר מכן הם יקבלו ביטוי בתשתית טכנולוגית מתאימה (או אפילו קיימת) שתאפשר פעילות בהיקפים גדולים.

מקרה בוחן 3: שימוש בספריות עירוניות למטרות מגוונות בנוסף להשאלת ספרים

במחקר אודות מינהל פנאי בעיריית ירושלים נבחנו המטרות והשאיות של המנהלים הקהילתיים ושל מינהל פנאי בעירייה. בתוך כך הוחלט להתמקד בתחום הספריות העירוניות, שמהווה תשתית של פיתוח חברתי, כלכלי וסביבתי, וזאת משום שספריות במהותן הן פלטפורמות משתפות, שעד עתה הוקדשו כמעט אך ורק לספרים.

- המטרות שהוגדרו
- לאפשר לתושבי השכונות להיות פעילים ומשפיעים ביצירת המרחב בו הם גרים (אזרחות פעילה).
- להגיב לשאיפה של מינהל פנאי להיות גורם יוזם ומאפשר.
- להנגיש את המרחב הציבורי.
- לחזק ולפתח את איכות החיים בשכונות העיר.

- אתגרים ספציפיים
- מתן מענה למחסור במרכזי למידה/ ידע ו/או מקום עבודה עבור מגוון אוכלוסיות, כגון סטודנטים שמעוניינים במתחמי למידה ליד מקום מגוריהם, נוער שמבקש לעשות שימוש במרכזי למידה לנוער, ויזמים ועסקים קטנים שמחפשים נגישות לידע ומקום לעבוד בו.
- ניהול השאלת ציוד (שאינו ספרים) עבור הקהילה.

מופו משאבים ויכולות שעשויים לתרום ליצירת מענה לצרכים אלו:

- מספר גדול של ספריות הפרוסות ברחבי העיר.
- צוות הספרייה כולל אנשי מקצוע בעלי ידע בספרות, במידענות, בפנאי ובניהול מלאי להשאלה.
- קיימות ספריות ייחודיות, למשל ספריית מוסיקה, שפותחו בעבר על-ידי מינהל פנאי.
- לספריות תשתיות רבות נוספות שניתן לעשות בהן שימוש, כגון רשתות אינטרנט, חדרי למידה, מחשבים, מקרנים, חצרות, מרפסות ועוד.
- למינהל פנאי ולצוותי הספרייה היכולת והניסיון בהפקת אירועים שכונתיים בספרייה.

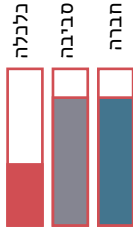
הפלטפורמות המוצעות:

- ספריות כפלטפורמה למרכזי למידה (ידע) ו/או מקום עבודה עבור מגוון אוכלוסיות: שילוב של הידע והיכולות של צוות הספרייה, המשאבים הפיזיים ועוד מאפשר להפוך את הספריות העירוניות למרכזי למידה שיציעו שירותים נוספים, כגון גישה למאגרי מידע (בשיתוף עם המוסדות האקדמיים בעיר), סיוע במציאת מידע, השתתפות בסמינרים, הדרכות ועוד. מעבר לכך, מרכז למידה מעין זה יכול לאפשר לתושבי השכונה להעביר הכשרות זה לזה.
 - ספריות כמרכזים לפיתוח יוזמות של השאלת ציוד בקהילה – הידע והיכולת בהפעלת מערך השאלה ובפיתוח מערכי השאלה חדשים מאפשרים לספרייה, בשיתוף עם גורמים נוספים כגון המנהלים הקהילתיים, לפתח מגוון ספריות ציוד על-פי הצורך שעולה מהשטח. חשוב לציין שעל-פי מודלים של כלכלת שיתוף הציוד שמושאל בין תושבי השכונה יכול להיות ציוד שבבר קיים בבעלות פרטית של תושבי השכונה, ומכאן שתפקיד הספרייה הוא לאפשר השאלה מסודרת בין התושבים, ולא בהכרח להחזיק את כל הציוד במרחב שלה.
- חסם מחסור בכוח אדם לארגון וניהול של הפעלת מרכזי הלמידה, בעיקר כאשר מדובר בשעות שהן כרגע מחוץ לשעות הפעילות הקיימות בספרייה.
- פתרונות עבודה משותפת עם המנהלים הקהילתיים, באמצעות הכשרת עובדים ו/או מתנדבים שיבצעו עבודה זו. שיתוף פעולה גם עם מרכז הצעירים.
- חסם מרכזי למידה יכולים להיות מוקד לרעש, נושא שבאופן מסורתי הפריע לפעילות הספרייה.
- פתרונות הגדרת מרכזי למידה מובחנים, בהם השקט לא נדרש והתאמת המבנה הפנימי בהתאם.

טבלה 3: סיכום - הערכת השפעת הכלים המוצעים על קיימות

תחום	השפעה על קיימות (חברה-סביבה-כלכלה)	פוטנציאל לקידום קיימות
פלטפורמת שילוח	<u>חברה</u> נגישות לשירותים ומוצרים של עסקים מקומיים	חברה
	<u>סביבה</u> צמצום של זיהום מתחבורה עקב הישענות על נסיעות קיימות, Reduce	סביבה
	<u>כלכלה</u> הורדת מספר העסקים הנסגרים בשנה והנזק הנגרם מכך על-ידי הגדלת המכירות	כלכלה
Credibles מימון מראש לעסקים קטנים	<u>חברה</u> חיזוק תעסוקה, שימור ערך בקהילה, חיזוק המחויבות של הקהילה לעסקים המקומיים	חברה
	<u>סביבה</u> חיזוק הצריכה המקומית, Reduce	סביבה
	<u>כלכלה</u> מייצר אשראי וצינור לשיווק, המהותיים ל-MSMEs. הורדת מספר העסקים הנסגרים בשנה והנזק הנגרם מכך	כלכלה
פלטפורמת נכסים משתפת	<u>חברה</u> קבלת שירותים טובים יותר מהעירייה (למשל פתרונות טובים יותר ומהירים יותר למצוקת הנכסים בחינוך)	חברה
	<u>סביבה</u> שימוש יעיל יותר בשטחים הבנויים הקיימים מאפשר להשאיר יותר שטחים פתוחים וירוקים בתוך העיר ובגבולותיה. צמצום הנזקים הסביבתיים שנוצרים מבניה	סביבה
	<u>כלכלה</u> הורדת ההוצאות על נכסים לעירייה. בטווח הקצר והארוך משכירות ומפיתוח. יצירת הכנסה נוספת לאגפי עירייה שונים. יצירת הכנסה נוספת לגופים פרטיים	כלכלה
ספריות כפלטפורמה למרכזי למידה	<u>חברה</u> גישה למשאבים ולידע שהגישה אליהם כיום מוגבלת מאוד	חברה
	<u>סביבה</u> מתן גישה למשאבים מתוך הישענות בעיקר על משאבים קיימים בקרבת מקום, בנוסף Reduce	סביבה
	<u>כלכלה</u> תשתית שעוזרת לפיתוח יוזמות ועסקים. אוכלוסייה מיומנת יותר	כלכלה

פוטנציאל לקידום קיימות	השפעה על קיימות (חברה-סביבה-כלכלה)	תחום
------------------------	------------------------------------	------



חברה
 העלאת איכות חיים באמצעות גישה למשאבים וחיזוק קשרים חברתיים (מפגשים בספרייה)
סביבה
 Reuse, Reduce
כלכלה
 הורדת יוקר המחיה באמצעות גישה למשאבים ושימוש רק על-פי צורך

ספריות כמרכז לפיתוח יוזמות של השאלת ציוד בקהילה



לפירוט המלצות בנושא כלכלת שיתוף ראו פרק 4 של מסמך זה.

3.7 מעובדת 'StreetView': עיצוב עירוני לקיימות - עכו

מטרת המעבדה היתה למצוא דרכים בהן יכולים כלי העיצוב לקדם קיימות עירונית.

חוקרים
 60 מעצבים, תלמידי התכנית לתואר שני לעיצוב תעשייתי בבצלאל

המחקר נערך כחלק מפרויקט קיימות עירונית של התואר השני בעיצוב תעשייתי בבצלאל ובהנחיית 7 מנחים מהארץ ומהעולם

מהי תרומתו של המעצב באיתור כשלים והזדמנויות ויצירת פתרונות אשר יעודדו קיימות עירונית?

שאלת המחקר

הבנהיית צוות המומחים התחלקו הסטודנטים לשש קבוצות נושאיות אשר הוגדרו על-פי העקרונות המנחים של פרויקט "קיימות עירונית", תוך התאמה לעיר עכו.

מתודולוגיה

הנושאים שנבחרו הם: מרחבים ציבוריים, קהילות, כלכלה מקומית, ערים חכמות, בריאות ותחבורה.

במשך שלושה ימים מרוכזים עבדו הצוותים על ניתוח, איתור בעיות ויצירת פתרונות בהתאם לנושא שבחרו. שיטות הניתוח במעבדה היו מגוונות וכללו בין השאר: סיורים שנגזרו מחלוקה גאוגרפית שרירותית של העיר, תוך מיפוי השטח הפתוח/ ירוק; אובייקטים מעוררי השראה שהובילו לשיחות עם תושבים; ראיונות פורמליים עם גורמים מהעירייה ועוד. כל קבוצה בחרה בגישה שונה לחקר, ניתוח ותרגום המצב בשטח לתוצרים ויזואליים והצעות מעשיות.

קבוצת מרחבים ציבוריים (בהנחיית Cathelijne Montens)

קבוצה זו חיפשה דרכים להחיות מרחבים ציבוריים בעיר. לדוגמה – חידוש אזור חוף מוזנח בעיר עליידי שימוש כמעט בלעדי במה שכבר נמצא, הצבת תאורות רחוב מופעלות דינמו בסמטאות חשוכות בעיר העתיקה, משחק צלליות על חומות העיר ועוד.

אחרי



לפני



נוצר עליידי: דפנה בלוק, איתי לניאדו, תמרה אפרת, רותם נחליאלי ורינת קינן.

קבוצת קהילות (בהנחייתה של רוני לוי)

קבוצת הקהילות החליטה לבדוק את ההנחה הרווחת לפיה "עכו היא העיר היחידה שבאמת מעורבת". יחס האוכלוסיות השונות בעיר הוא 70/30: 70% יהודים ו-30% ערבים. הסטודנטים ערכו סיורים בעיר וצילמו תופעות במרחב המשקפות את האוכלוסיות השונות בעיר. נספרו השמות הערבים והיהודים על תיבות הדואר בשכונות המוגדרות כמעורבות, נבחנו השפות בהן מופיע

השילוט ברחובות המרכזיים בעיר (90% עברית, 10% ערבית), ונבחן המבנה הדמוגרפי של העיר בחלוקה לאזורים (בעיר העתיקה, למשל, 99% מהתושבים ערבים, בעוד ששאר העיר יהודית בעיקרה). ממצאים אלו, יחד עם סדרה של ראיונות אישיים עם תושבים, חשפו ניגוד בין הסטטיסטיקות למציאות. כהצעה לשינוי הציעו שלל אפשרויות – מהרמה הפשוטה והמיידית כגון טיפול בשילוט כך שישקף את ריבוי האוכלוסיות בעיר, עד להצעות ארוכות טווח כגון עירוב מגורים ובתי ספר משותפים.

קבוצת כלכלה מקומית (בהנחיית מיכה לבנה)

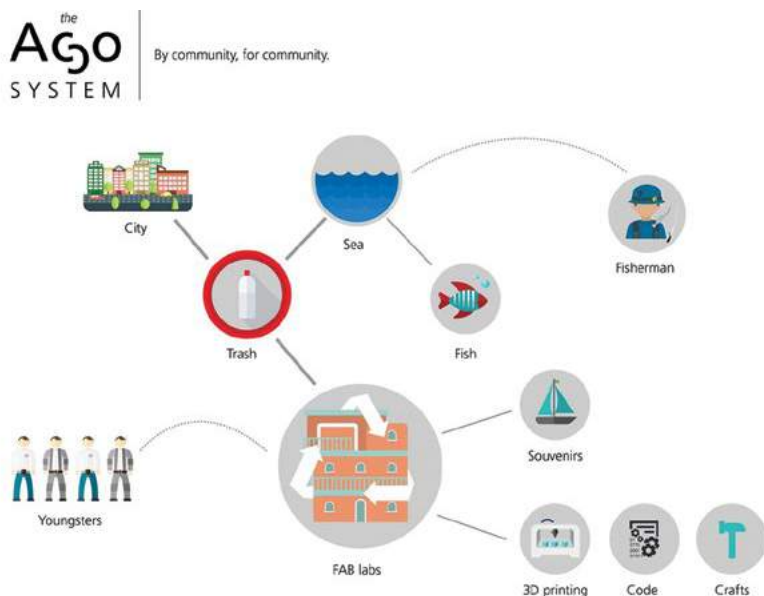
הקבוצה התמקדה בעסקים הקטנים בעיר. בסדרה של ראיונות מצולמים תועדו ונבדקו עסקים אלו ומאבק ההישרדות שלהם, השינויים אותם הם עוברים והניסיונות לייצר אלטרנטיבות ופתרונות מקומיים. הסרט שיצר הצג חתכים היסטוריים (באמצעות תיעוד בנים ממשכיים), גאוגרפיים (דעיכתו של רחוב בן עמי, הרחוב המסחרי הראשי של העיר) וקהילתיים (בעלי מלאכה ערבים, אוכלוסיות חלשות), והציף לא רק שאלות ופתרונות ספציפיים לעכו, אלא גם אתגרים איתם מתמודדות ערי פריפריה רבות אל מול הקניונים והמטרופולינים הגדולים.

קבוצת ערים חכמות (בהנחיית Thomas Laureyssens)

הקבוצה ביקשה ליצור דרך התמצאות טובה יותר של התושבים והמבקרים בעיר, על מנת לעודד שימוש במרחבים ציבוריים. הקבוצה הציגה הצעה למעין גרסה פיזית ומכאנית של שירות המפות של גוגל, באמצעות פריסקופים – מתקנים המאפשרים התבוננות מלמעלה על המרחב הציבורי, ומייצרים מבט חדש לחלוטין על שטח עירוני חבוי – הגגות, והתקשורת שהוא טומן בחובו.



הצעה נוספת היתה להיעזר בדייגי העיר, המובטלים עקב הדגה הפוחתת, ולעשות שימוש בספינותיהם לאיסוף פסולת הפלסטיק המציפה חלק מהחופים. אותה פסולת תנותב למעבדות ייצור דיגיטליות, שתוקמנה בחללים נטושים שאותרו בעיר, אשר ישמשו את בני הנוער שאינם מוצאים כיום עיסוק לשעות אחר הצהריים. פסולת זו תהפוך למזכרות ולאובייקטים ייחודיים, שבתורם יוזרמו אל שווקי העיר העתיקה, בשאיפה להחליף את סחורת השוק, המורכבת כיום בעיקר ממזכרות וצעצועים המיובאים ממדינות רחוקות, וכך לחזק כלכלה ותרבות מקומית. המיזם המוצע נקרא ACCO SYSTEM.



נוצר על-ידי: לירון פרץ, אבינועם אלפיה, ליהה מלניק ועידן פיין.

קבוצת בריאות (בהנחיית Anthony Acciavatti)

קבוצת הבריאות בחרה לבחון את כוחו של החומס ככלי לקידום גידול מקומי, צריכה מקומית, העצמת קהילה ושימוש במרחב הציבורי. הקבוצה מפתה את החומסיות המפורסמות ברחבי העיר, ואת השצ"פים הלא מטופלים, אותם הציעה להפוך לגינות קהילתיות לגידולי חומס, במסגרת פעילות רב שנתית שתסתיים בפסטיבל שנתי – "פסטיבל החומס". פעילות זו משתמשת ביתרון ייחודי של העיר, בתרבות המקומית, בטקסיות המלווה את צריכתו של החומס ובערך הכלכלי שהוא יכול לתרום לעיר.



נוצר על-ידי: איריס בנדק, דנה פריבס, מיכאל יחיאלי, ניל נגר, שרית שטמלר, עידית מינקה, עדן אוחנא, מיכל לובל, איתי יעקב, רות ביטנר, הילה רעם ושיר עשת.

קבוצת תחבורה (בהנחיית רולי אליעזרוב)

קבוצת התחבורה הציעה שתושבי העיר ומבקריה ייצרו ביחד מפה אינטראקטיבית של העיר, מתוך חוויתם והיכרותם עם העיר.

ממצאים ומסקנות

לכלל הקבוצות התבהר כי כל פיתרון לאתגרים העירוניים יישען על המשאבים המקומיים החזקים – מגוון האוכלוסיות והקהילות שחיות בעיר, התרבויות השונות, המרחבים הציבוריים – אלו שבשימוש ואלו שניתן להשמיש לטובת הציבור.

הפתרונות שהוצעו במסגרת העבודה חשפו את הפוטנציאל הטמון בכוחו של המעצב לייצר שינויים זולים ומידיים של המרחב הציבורי. שינויים אלו, בהשקעה נמוכה יחסית, יכולים לייצר מרחבים עירוניים חיים ושימושיים: לא רק יצירת "אטרקציות" עירוניות, אלא גם הגדרה מחדש של המרחב, של התייחסות התושבים אליו ושל דרכי ההתקשרות בו.

3.8 כלים לקידום קיימות עירונית בעזרת קהילות

חוקרים

יואב אגוזי

שרון בנד חברוני

ד"ר ליה אטינגר

עידית אלחסיד

המחקר נערך

בשיתוף עם מינהל

קהילה, תרבות

ופנאי בעיריית תל

אביב-יפו

במסגרת מקרה הבוחן הוזמנו כ-50 בעלי תפקידים ואנשי מפתח מתחומים שונים ומגוונים (תכנון, קהילה, קיימות, שפ"ע ועוד) מעיריות שונות בארץ, כמו גם פעילי מגזר שלישי ופעילים ויזמים מקומיים מתחום הקיימות, לסדנא, שמטרתה היתה לדון ולעסוק בחשיבה משותפת על האתגרים הניצבים בפני יוזמות קהילתיות מקיימות, ועל פתרונות אפשריים וכלים לעידוד יוזמות אלו.

המטרה העיקרית של הסדנא היתה ליצור מנגנונים לקידום העשייה הקהילתית-מקומית בתחום הקיימות העירונית, זאת מתוך ההבנה שהגורם הקהילתי הוא גורם מפתח לקידום מעבר להתנהגות מקיימת.

המעבר לקיימות אינו מעבר טכני. הקושי הרב לצמצם את ההשפעות ההרסניות שלנו על הסביבה והאנשים טבוע עמוק במבנה הכלכלי-תרבותי של החברה הגלובלית בה אנו חיים. חברה הקוראת לנו לצרוך עוד ועוד, ולהביע את הצלחותינו דרך המוצרים והמותגים אותם אנחנו קונים. מעבר לאורח חיים מקיים דורש שינוי תרבותי-התנהגותי עמוק. אם מחפשים היכן מתחוללים כבר כיום שינויים אלו, מהן הזירות בהן מתרחש שינוי לאורח חיים מקיים, מוצאים שאחת הזירות המרכזיות היא הקהילה המקומית. יש דוגמאות ספורות לקהילות שהצליחו ליצור שינוי תרבותי והתנהגותי רחב היקף, אך ניצני השינוי מופיעים כבר ברבבות של קהילות ברחבי העולם.

בין אם מדובר בהקמת גינה קהילתית צנועה בשיכון, במסיבת רחוב שכונתית, בשוק חודשי של אוכל שייצרו בשכונה, או בפעילות קהילתית ענפה שמובילה להקמת פארק עירוני, המשותף להתארגנויות אלו הוא שתושבים שלפני כן לא הכירו אחד את השני - יוצרים ביחד דבר שמשפר את איכות חייהם והוא בעל ערך לחברה, ותושבים שלא היו בין היוזמים יכולים להצטרף בכל שלב ולהפוך לחלק מהקהילה. מה שהקהילה מצליחה

ליצור אינו רק התוצר עצמו (למשל גינה קהילתית) אלא כל הערכים הנוצרים כתוצאה מהפעילות המשותפת; ערכים שכלכלת השוק, או המוסדות הציבוריים, אינם יכולים ליצור, לדוגמא: חוסן קהילתי שמקורו ביחסי אמון ועזרה הדדית, עליה בתחושת הביטחון האישי, רשתות ביטחון חברתיות, שימוש יעיל יותר במשאבים מקומיים, תמיכה בעסקים מקומיים קטנים, הגברת תחושת השייכות, יצירה של תרבות מקומית ועליה בשמחת החיים. התשתית לבניית חברה מקיימת מתחילה בהבנה שיש דברים רבים ש"חברת השוק" אינה יכולה לספק ולעומת זאת תושבים יכולים ליצור יחד. חברת שוק אינה מסוגלת לצמצם את ההשפעות ההרסניות שלנו על הסביבה, שכן כל התייעלות תוביל להסעת המשאבים שנחסכו לצריכה אחרת. לעומת זאת, הקהילה יכולה לפעול בדרכים התורמות לאיכות החיים המקומית, לבריאות התושבים ולצדק חברתי, ולעזור לתושבים לשנות הרגלים ונורמות התנהגותיות.



מתוך תוכנית אב לשיקום הקידרון. צילום: ליאורה מירון

פעילויות רבות המגבירות את שלומות (Wellbeing) התושבים יוצרות בו זמנית גם רווח נלווה של הקטנת טביעת הרגל האקולוגית ופליטת גזי החממה. יש לכך דוגמאות רבות מהארץ ומרחבי העולם. כמפורט בסעיף 1.2.3, הקהילה היא הזירה המתאימה ביותר לאימוץ נורמות התנהגות חדשות. אך לתושבים קשה מאוד

לפעול לבדם. נחוץ שיתוף פעולה הדוק בין העירייה לתושבים. מדיניות ברמת העיר הינה מפתח לאפשרות של אימוץ אורח חיים מקיים של תושביה. הדרך לעיר מקיימת טמונה בשילוב המוצלח בין מדיניות עירונית המקדמת קיימות ליוזמות של תושבים מובילי שינוי. עיר שכל פעילותה מקורה ביוזמות המגיעות מחדרי הישיבות בעירייה, מפסידה את הפוטנציאל האדיר של היזמות שנמצא ברמת התושבים והשכונות. עירייה שיודעת לייצר פלטפורמות ליוזמות של התושבים ולתמוך בפעילויותיהם יכולה לעזור ליצור שינוי עמוק באורחות החיים של התושבים.

לא קל לייצר דיאלוג פורה בין אנשי הרשות והתושבים. לשם כך בראש ובראשונה נחוץ שינוי בתפיסה של הרשות לגבי תפקידה ומקומה. העירייה צריכה לאפשר ליותר גורמים להיות שותפים במתרחש בעיר, לפתח יכולת הקשבה טובה לתושבים, להגביר את השקיפות, לבנות יחסי אמון עם התושבים וליצור ערוצים לעידוד יזמות ולביטוי מקומי המבטאים גוונים ייחודיים בקהילה, ומעודדים קהילתיות וקיימות.

הסדנה עסקה בהבנה של מספר סוגיות מנקודות המבט השונות של העירייה, התושבים ויזמים מקומיים ושאלה את השאלות הבאות:

שאלות המחקר

- כיצד יכולה הרשות לעודד תושבים וקהילות ליזום ולהיות מעורבים?
- איך לומדת הרשות לא רק להגיב, אלא לזהות מגמות במהלך היווצרותן ולטפח אותן?
- מהו המנעד המתאים לבעלות על הפעילות – בין בעלות של העירייה ובעלות של התושבים וכל אפשרויות הביניים? אילו תנאים מתאימים למקומות שונים במנעד? כיצד מייצרים בעלות משותפת?
- שחקני אמצע – כיצד מאתרים אותם, מכשירים אותם ומרשחים ביניהם?
- איך עובדים עם ניו מדיה לבניית קהילות?
- כיצד ניתן ליצור מנגנונים מקלי בירוקרטיה?

- איך מייצרים מנגנונים כלכליים לתמיכה ביוזמות קהילתיות?

מתודולוגיה

סדנת "איך אפשר?" נתנה מקום לחשיבה משותפת, יצירתית, ומפשטת בירוקרטיה על מנת לקדם תהליכים קהילתיים הנוצרים "מלמטה למעלה" ולהטמיעם כחלק בלתי נפרד מעיצוב מדיניות עירונית.

במהלך הסדנה נחשפו המשתתפים לחשיבות העבודה עם הקהילה לצורך קידום קיימות, ליתרון שבעבודה ברמה השכונתית/ רובעית, ולהזדמנות בקידום פעילות שעולה מהשטח.

הסדנא כללה הצגת דוגמאות מעוררות השראה מישראל ומהעולם ולאחר מכן עבודה בקבוצות סביב שאלות שהדגישו חיפוש והבנה של נקודות המבט של כלל השחקנים בתהליכים האלו: נציגי העירייה השונים, התושבים והיזמים. על-ידי הצגת מקרה בוחן, נבחנו הסוגיות השונות במטרה "לפצח" את הסוגיה ולמצוא דרכים יצירתיות להתמודד איתה.

ממצאים ומסקנות

חשיבותם של שחקני אמצע: "שחקני האמצע" מתווכים בין הקהילה לרשויות, מסייעים בתקשורת, בהעברת ידע ובקידום מטרות. שחקני אמצע אפשריים: עובדי מרכזים קהילתיים, עו"קים, עובדי רובעים, עובדי עירייה, אנשי עמותות, פעילים מרכזיים. "דמות מן הקהילה אשר תהיה הזרוע הקצרה ביותר שמחברת את הקול המקומי לאינטרס העירוני".

דוגמאות לפעילות של שחקני אמצע: פעילות לפיתוח יער מאכל בפארק החורשות בתל אביב (בתיווך של הרובע), רתימת ותיקי שכונה בכפר סבא ל"עיר ללא אלימות" (על-ידי המרכז הקהילתי), חיבור פעילים בשכונת בצרון שבתל אביב לפעילות השכונה המקיימת (על-ידי מנהלת הרובע), חיזוק המרכז המסחרי בשכונה בחולון (על-ידי מנהלת המתנ"ס).

○ פיתוח ארגז כלים לחיזוק קיימות בקהילה:

- יותר פעילות של עובדים קהילתיים, לא רק בשכונות חלשות.
- העברת המתודה של עבודה קהילתית לגורמים נוספים (למשל שוטרים).

- פיתוח מכללות ליזמות מקומית, מרכזים לעסקים חברתיים, חממות.
 - הכשרות של בעלי מקצוע לתחומים שונים בקהילה.
 - פיתוח מטבע קהילתי בו יכללו דברים שאנשים מוכנים לעבוד בשבילם. לדוגמא - כסאות על שפת הים.
 - זיהוי ה"גרעינים" הקהילתיים ועידודם להתפתח. פיתוח סנסורים, חיישנים, לצאת לשטח ולהרגיש את המגמות.
- העירייה כגורם מאפשר:
- הקצאת חללים לפעילות קהילתית לא מוגדרת: מפגשים, חללי עבודה, חנות קהילתית בשטח ציבורי. דגש על העוגנים הפיזיים כמשאב.
 - יצירת פלטפורמות: מקום לפרסום. מקום לאירוע.
 - שימוש דו כווני ברשתות החברתיות ואפשרות שימוש של קהילה בפייסבוק העירוני.
 - שימוש במידע עירוני לקידום קיימות (מוקד 106 למשל) ולחיבור ורישות היחידות המטפלות וכן לשימוש הקהילות.
 - התאמה של יוזמות ברשת לערים גדולות לעומת קטנות.
 - שימוש בעקרונות של כלכלת שיתוף לחיבור בתוך קהילה (שיתוף בחפצים, בהסעות, בחללי פעילות).
 - שחרור חסמים ויצירת מנגנונים שעוזרים לעסקים שעוזרים לקהילה: הקלות ארנונה, מיסוד יוזמות של כלכלה מקומית.
 - יצירת איזורים דלי בירוקרטיה - פתרון לפער בין צרכי הקהילה לבין הנהלים והחוקים המגבילים.
 - חיפוש פתרון למיזמים מקומיים על בסיס מסחרי.



**לפירוט המלצות בנושא קהילות
ראו פרק 4 במסמך זה.**

3.9 החברה הערבית והחברה החרדית

שינויי התנהגות הם בודאי תלויי תרבות ונורמות תרבותיות. על מנת להבין את הייחוד של קבוצות אוכלוסייה מסוימות, האופייניות לישראל, נערכו מספר קבוצות מיקוד שמטרתן היתה זיהוי ראשוני של נכונותן של קבוצות אלו לקדם אורח חיים מקיים.

נערכה קבוצת מיקוד לנשים במזרח ירושלים וקבוצת מיקוד נוספת לנשים מן החברה החרדית בירושלים.

נשים מן החברה הערבית במזרח ירושלים

נושא הקיימות במזרח ירושלים הוא נושא חדש-ישן. מקור האוכלוסייה הירושלמית הוא תמהיל של תושבי העיר העתיקה שיצאו מהחומות, תושבי נפת חברון לשעבר, חלקם בדואים, ותושבי השכונות הירושלמיות מעבר לגדר שנבנסו אליה מצפון וממזרח, בעיקר בשל בניית הגדר. מתוכם חלק גדול מהאוכלוסייה בעל מורשת כפרית מסורתית שחיה, בעבר הלא רחוק, מכורח המציאות והמסורת הפלאחית, באורח חיים שאנו מגדירים היום כמקיים. בעשורים האחרונים התרחקה האוכלוסייה מהקשר לסביבה הטבעית והחקלאית. שיח הקיימות כאורח חיים, או כמונח המתחדש, לא היה נוכח כמעט, בקרב הנשים ובכלל.

בשנים האחרונות אנו עדים לפעילות קהילתית-סביבתית ענפה ומרשימה, בעיקר בקרב הנשים בשכונות ה"ל". אלו הנשים שהתעוררו להבנת חשיבות הקשר בין הקהילה המקומית והצורך הבוער לטיפול וטיפוח בר קיימא של הסביבה הקרובה, על שלל האתגרים הפיזיים, החברתיים והפוליטיים הקיימים.

חלק מהנשים בקבוצת המיקוד שנערכה היו נשים פעילות ומובילות של פרויקטים סביבתיים בשכונות, נשים החשופות לנושא הקיימות, לומדות אותו לעומק ומסגלות לעצמן אורח חיים בהתאם.

נשים נוספות הגיעו ללא רקע מעמיק בקיימות והביעו דעתן באופן חופשי, כשרעיונות הקיימות עולים גם מהן, בהתאמה למסורות העבר שהן מכבדות ומכירות ובהתאמה לנושאים השונים שעלו מהפעילויות הסביבתיות, תוך כדי המפגש.

מתודולוגיה

נערך מפגש אחד שכלל נשים פעילות ושאין פעילות, החלוקה היתה כמעט שווה. במהלך המפגש נשאלו הנשים לגבי תפיסות והבנה של נושאים שונים הקשורים לקיימות: מהי קיימות בשבילן; הרגלי צריכה ותפיסות צרכניות – מקומיות, שיתופיות; יחס והבנה של מרחב ציבורי; שימוש באמצעים טכנולוגיים וחיבוריות; הרגלי תחבורה.

ממצאים ומסקנות

מתוך תוכנית אב לשיקום הקידרון

- יש תחושה כי המושג מרחב ציבורי אינו ממש מובן להן ואינו חלק מהשיח שלהן.
- הקהילה שהן מרגישות חלק ממנה היא קודם כל המשפחתית ואח"כ השכונתית.
- ההשפעה שלהן על הרגלי הצריכה בבית היא משמעותית. הן עורכות קניות בשכונות ובירושלים, אך בעיקר בערי הלווין הפלסטיניות, שם גם מרכזי ההשכלה והבילוי.
- נראה כי הבשלות לשיתוף רכוש מעבר למתחם המשפחתי-חמולתי עוד רחוקה. שימוש במוצרי יד שנייה מקושר בעיקר למצב סוציו אקונומי נמוך וההקשר שלו לסביבה עוד לא נעשה.
- העבודה הרשתית שלהן הולכת ומתרחבת למגוון תחומים, משיווק ועד קבוצות רכישה. הן מעודכנות טכנולוגית ויודעות להשתמש בטרונות של המדיה.

נשים מן החברה החרדית

במנהל קהילתי רוממה התקיימה במשך חודשי קיץ 2015 פעילות בנושא קיימות, במסגרתה קבוצה של כ-45 נשים וילדות השתתפו בשלוש פעילויות שהתקיימו במשך שבועיים. מטרת הפעילויות היתה העלאת מודעות ויצירת קרקע לפעילויות נוספות בשכונה בנושא. בעקבות הצלחת הפעילויות וההיענות הרחבה, עלה הצורך להבין מהי משמעות המושג קיימות בשביל תושבות השכונה ובאיזו צורה אספקטים שונים של "קיימות" משתלבים בחיי היום-יום שלהן. כמו כן, מטרת הקבוצה היתה להעלות רעיונות והצעות לפעולות שניתן ליזום בשכונה על מנת לשפר את איכות החיים של התושבים דרך העיסוק בקיימות.

מתודולוגיה

המפגש נערך בתור שיחה פתוחה בין הנשים והמנחה על מנת להבין את התפיסות והרצונות של הנשים בנוגע לנושאים שונים הקשורים לקיימות: מרחב ציבורי והנכונות לפעול, הרגלי התניידות, הרגלי צריכה, שיתופיות וקהילתיות.

ממצאים ומסקנות

- ישנה הערכה ואהבה לשכונה ולתושביה.
- רוב השיח סביב נושאי הקיימות מתייחס לאיכות, שיפור וטיפול במרחב הציבורי. ישנה הבנה שמצב המרחב הציבורי והשימוש היומיומי בו, גם לזמן איכות ופנאי, הוא חשוב.
- למרות זאת, מוטלת רוב האחריות לטיפול וטיפול המרחב הציבורי על הרשויות ולא על התושבים עצמם, בין אם בפעילות יום-יומית או יזומה.
- יש קשר חזק לשכונה ולתושבים, הערכה למגוון וליכולת של כל אחד וכל קבוצה לחיות את חייה בצורה שנכונה לה, כל עוד האופי החרדי של השכונה נשמר.
- אמירה מעניינת שעלתה היתה שקיימות בשביל התושבים בשכונה היא היכולת להתקיים ולחיות לפי הערכים ודרך החיים הנכונה והטובה להם.
- בנושא הניידות, יש שימוש בתחבורה ציבורית ופחות ברכב פרטי.
- בתחום הצריכה והמקומיות, יש שימוש גם במרכז המסחרי המקומי וגם ברשתות גדולות.
- הגמ"חים, ארגונים מקובלים ומרושתים היטב בשכונה, מהווים כלי קהילתי שמסייע לתמוך בכל מי שזקוק וכן יוצר רשת של שיתוף במוצרים בין אנשים, כל זאת על מנת לתמוך ולאפשר את אורח החיים הרצוי. השיתוף במקרה הזה בא מכיוון של ערכי דת, עזרה לנזקקים ולזולת וחסכון כספי כתפישת חיים, ולא מתוך ראייה סביבתית.

לסיכום, מקרי הבוחן והמעבדות העירוניות

בפרק זה נסקרו מקרי בוחן ומעבדות עירוניות שנערכו, במטרה להעשיר את הידע הקיים לגבי קידום אורח חיים מקיים בערי ישראל.

נסקרו מעבדות שנערכו בחולון בנושאים כלכלה שכונתית וכלכלת שיתוף; מעבדות שנערכו באשדוד בנושאים טיפול בפסולת והפרדה במקור וכן מעבר להתניידות לעבודה באמצעים מקיימים; מעבדה שנערכה בירושלים וליוותה את תהליך שכונה מקיימת שהתקיים במספר שכונות בעיר; מקרה בוחן שנערך בשיתוף עם עיריית ירושלים ובחן את תפקיד הרשות המקומית בקידום כלכלת שיתוף; מעבדה שהתקיימה בעכו ובחנה את כוחו של העיצוב העירוני בקידום אורח חיים מקיים ומקרה בוחן שנערך בשיתוף עם עיריית תל אביב-יפו ובחן כלים לקידום קיימות עירונית באמצעות קהילות. בנוסף נסקרו שתי קבוצות מיקוד שבחנו שתי אוכלוסיות ייחודיות בישראל – האוכלוסייה הערבית והאוכלוסייה החרדית.

במהלך העבודה במעבדות הודגשו כמה היבטים של אורח החיים העירוני אשר להם השפעה משמעותית יותר מאחרים על חיי היומיום של תושבי הערים.

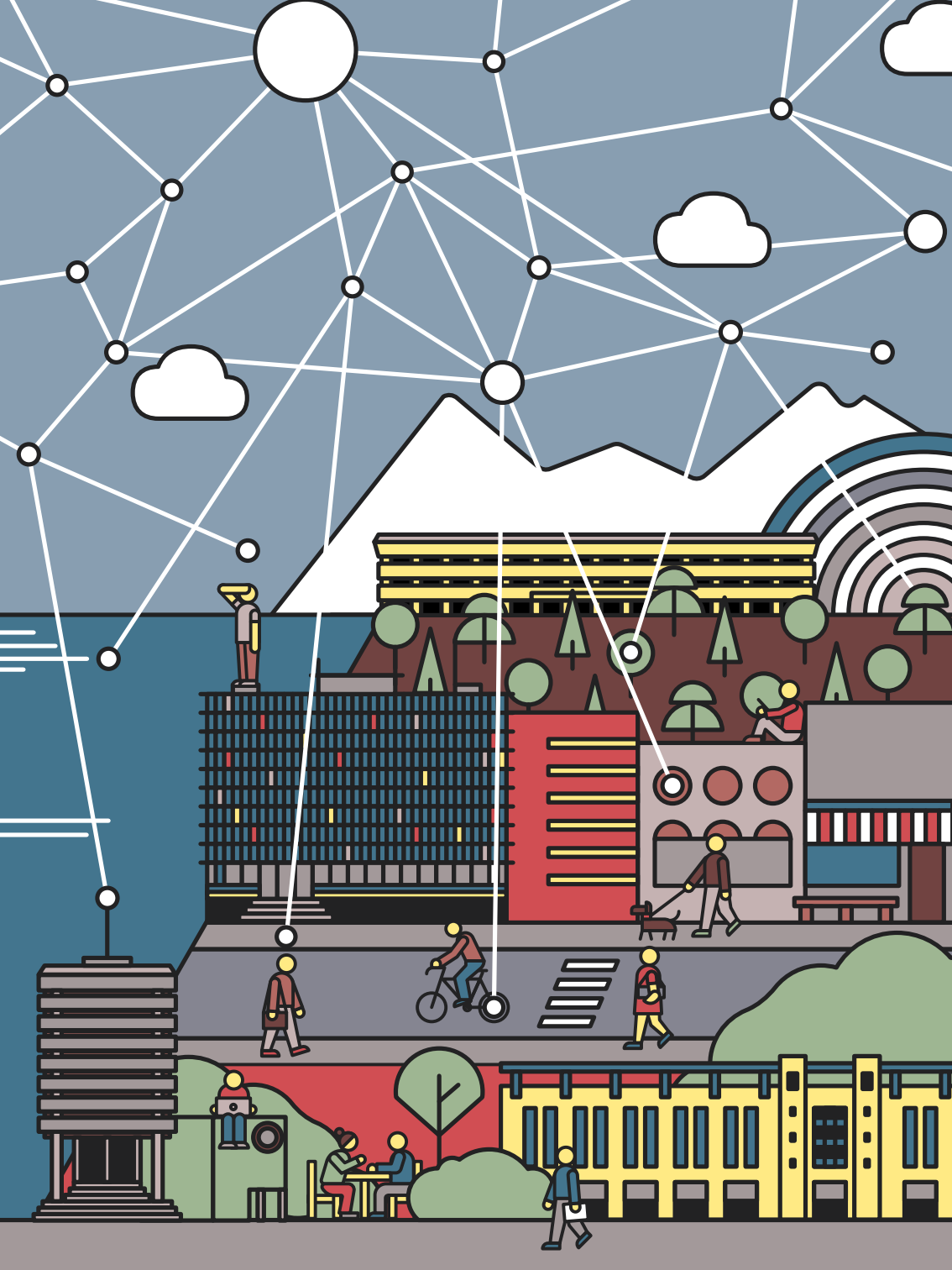
היבטים מרחביים – מקומיים – מעבדות עכו וחולון שעסקו בכלכלה שכונתית הבהירו את חשיבות המרחב בתוכו פועלים – הקשר של האוכלוסייה המקומית לאותו מרחב, הנכונות להרחיב את השימושים שנעשים בו ולהגמישם. קבוצות המיקוד של נשים ממזרח ירושלים ונשים חרדיות הדגישו גם הן עד כמה הקשר בין האוכלוסיות והמרחבים המקומיים שלהן משמעותי, ואת העובדה כי המרחב העירוני הוא המקום לייצר מפגשים, מעורבות אזרחית, קהילות וחדושים. המעבדות הדגישו את החשיבות של תפיסת המרחב על-ידי התושבים ואת כוחו של העיצוב להשפיע על תפיסה זו.

היבטים קהילתיים – חברתיים – מספר מעבדות (המעבדות שעסקו בפרויקט שכונה מקיימת, וכן המעבדות שנערכו באשדוד – בנושאי הגעה לעבודה ופסולת וסדנת הקהילות) הדגישו והבהירו את חשיבותו של תהליך הממוסגר כמשהו גדול מהפעילות של פרטים שונים, את הכוח של שינוי קבוצתי, החשיבות של הכרה קהילתית, של הערכה ושל הובלת תהליך משותף. הדבר חיזק את ההבנה כי קידום אורח חיים מקיים יכול להיות אפקטיבי הרבה יותר אם ייערך במסגרת קבוצתית, חברתית, קהילתית, ולא רק בנסיון לשנות את התנהגותם של פרטים בודדים.

היבטים התנהגותיים והרגלי צריכה – הנושא של שינוי הרגלי צריכה והקושי לעשות זאת הוא אחד המרכזיים שיובילו לשינוי אורח החיים העירוני. המעבדות בחולון ובירושלים, אשר עסקו בכלכלת שיתוף, הדגישו עד כמה קשה לאנשים לבחור בדרכי צריכה חלופיות לצריכה המוכרת להם, גם במידה ואלו מציעות להם שיפור באיכות החיים, עלייה במגוון האפשרויות, ואפשרות לניצול יעיל יותר של המשאבים שבידיהם. המעבר לצריכה משתפת דורש שינוי של הפרדיגמה הפרטית, הפחתת חסמי אמון ומעבר לחלוקה ושיתוף, תהליכים הדורשים שינוי עמוק בנורמות הנהוגות כיום.

שלושת היבטים הללו (מרחביים, קהילתיים וצרכניים) הצטיירו במעבדות כמייצרים תמונה מלאה של פעולות יומיומיות מרכזיות בחיי תושבי הערים בישראל. לאור חשיבותם הניכרת של היבטים הללו לאורח החיים העירוני, בחרנו להתמקד בשלב כתיבת ההמלצות של הפרויקט בשלושה ערוצים מרכזיים – ערוץ המרחבים הציבוריים, ערוץ הקהילות וערוץ כלכלת השיתוף.

בפרק הבא יסקרו המלצות המדיניות אשר נוסחו בשלושה ערוצים אלו.





המלצות

בפרק זה מרוכזות המלצות לקידום אורח חיים מקיים בערי ישראל, כפי שהתגבשו בכל שלבי הפרויקט. ההמלצות מכוונות לשחקנים מגוונים, בדגש על רמת השלטון המקומי.

חלק מן ההמלצות זקוקות, על מנת להגיע ליישום, לשינויים ברמה הלאומית, הקשורים לרגולציה, שינויי חקיקה ומיסוי וכו', אך מרביתם ברמת העיר והשכונה, ומשם השינוי יכול להתחיל. הפרק יציג בחלקו הראשון את העקרונות המובילים מדיניות לקידום אורח חיים מקיים, שהינם, למעשה, הרחבה קלה של היסודות ועקרונות החזון שנוסחו בשלב מוקדם יותר בפרויקט. לאחר מכן יוצגו עקרונות ליישום מדיניות זו, ולבסוף יפורטו המלצות אופרטיביות בנושאים נבחרים, אותן ניתן לתרגם בקלות לתוכניות פעולה ותיקי פרויקט. **ההמלצות העיקריות יתייחסו לשלושה ערוצי פעולה שהצטיירו בשלבים המוקדמים של הפרויקט כמרכזיים בחיי תושבי הערים: מרחבים ציבוריים, קהילות עירוניות וכלכלת שיתוף.** מלבדם יוצעו מספר המלצות ממוקדות לצעדים לקידום קיימות עירונית בתחומים שונים שנבחנו בפרויקט.

4.1 עקרונות מדיניות לקידום אורח חיים מקיים

- ✓ יש לכוון לניתוק הקשר בין צמיחה כלכלית וצריכה חומרית לסטטוס חברתי ולרווחת הפרט, תוך יצירת הגדרות חדשות למושג צמיחה, אשר לוקחת בחשבון גם היבטים חברתיים וסביבתיים.
- ✓ יש להציע רמת חיים גבוהה ושוויונית לכלל האוכלוסיות החיות בעיר, תוך הבטחת דיור בר השגה, נגישות למשאבים והוזלת יוקר המחיה.
- ✓ יש לחתור לשינוי בהרגלי צריכה ולעידוד צריכה מקיימת – במקום פיתוחים טכנולוגיים של מוצרים והפיכתם ל"ירוקים" (דבר העלול להביא להגדלת צריכה ול-Rebound effect), יוצעו כלים שיעודדו הקטנה בצריכה חומרית, כגון מעבר לכלכלה מבוססת שירותים במקום מוצרים, ומעבר לצריכת חוויות במקום מוצרים.
- ✓ יש להעדיף צורות צריכה דיגיטליות ומשתפות ולקדם אוריינות דיגיטלית בכל הגילאים, כיוון שאלו הם כלים באמצעותם ניתן להגיע לאורח חיים מקיים יותר.
- ✓ יש לעודד חיזוק השתייכות קהילתית כגורם העשוי לתמוך בהפחתת צריכה חומרית ברמת הפרט, תוך הגדלת שביעות רצון ושיפור איכות החיים, בכדי לייצר חברה בעלת חוסן חברתי וסביבתי.

- ✓ יש לעודד יצירת מרחב עירוני יעיל ואפקטיבי – מומלץ לאמץ כלים של תכנון, עיצוב וניהול עירוני שמאפשרים אורח חיים מקיים דרך שינוי נורמות חברתיות מקובלות לגבי המרחב העירוני הבנוי. לדוגמה – בנייה צפופה, טשטוש הגבולות בין מרחב פרטי לציבורי (גם בפתרונות דיור) וגמישות בייעודי הקרקע והשימושים המותרים, על מנת שיתאימו לצרכים המשתנים של המשתמשים ויאפשרו ניצול מירבי בכל שעות היממה.
- ✓ יש לעודד גמישות בתכנון, לשנות את ההגדרות הנוקשות של בעלות פרטית וציבורית, ולייצר מנגנונים שביכולתם להתאים את הפתרונות למצבים משתנים תדיר.
- ✓ יש לעודד שיתופיות ואחריות משותפת של הרשויות והתושבים על רכוש וטובין ולאפשר יוזמות כלכלת שיתוף בצורה שתמקסם את היתרונות הכלכליים, החברתיים והסביבתיים ותמנע את הסיכונים האפשריים הטמונים בה.
- ✓ יש לחפש דרכים לניהול משותף של המרחב הציבורי וגישה חדשה למשילות של נחלת הכלל.
- ✓ יש להרחיב את הבנת המושג קיימות, מתוך הבנה ש"ירוק" אינו בהכרח מקיים ומדיניות מקיימת אינה כוללת בהכרח "ירוק".

4.2 עקרונות ליישום אורח חיים מקיים

○ הסתכלות מערכתית-אינטגרטיבית על הכלים להובלת השינוי

תפיסת העיר כמערכת שלמה עומדת בבסיס הקיימות העירונית. על מנת ליצור שינוי משמעותי בהתנהגות תושבי הערים ולעודד אורח חיים מקיים יש לסמן תחילה את מטרות תהליך השינוי, ולאחר מכן לייצר אסטרטגיה שמשלבת כלים רבים ככל האפשר, ביניהם כלים קשים ורכים, לעידוד השינוי.

○ מרכז (Mainstreaming) של הקיימות בליבת הפעילות של העירייה/ המערך הקהילתי

קיימות הינה מסגרת חשיבה הוליסטית, המאגדת את כל תחומי החיים ורלוונטית לכל פעולה אישית, קהילתית, עסקית, תעשייתית, מוניציפאלית ולאומית. הפוטנציאל של אג'נדת הקיימות יגדל מאוד אם הפעילות העירונית תפעל מתוך

מסגור רעיוני של קיימות שתשמש כמצפן, יחד עם פיתוח היכולת לתרגמו לצעדים מעשיים שאפשר לראותם כחלק מתכנית גדולה. השינוי התפיסתי והצבת עקרונות הקיימות בעמוד השדרה של הפעילות, מאפשרים להשתמש בתקציבים הקיימים או להקצותם מחדש ובכך, בין השאר, לייעל את השימוש בכספי הציבור.

○ בניית אמון כתנאי הכרחי לקידום קיימות עירונית

כאשר ניגשים להטמעת כלים מעשיים לקידום שינויי התנהגות של התושב והאזרח לעבר התנהגות מקיימת, נמצא כי פעמים רבות אלמנט האמון מהווה חסם מרכזי לשינוי פעולה ולהצלחתו של המהלך. התמודדות עם חסם זה תאפשר לפזר את מרכיבי הזרות העירונית, ותסייע ליצירת שינוי כוללני לעבר קיימות בעיר. כל פעולה קלה יותר לביצוע כאשר ישנו בסיס של מערכת רב-כיוונית של מחויבות, של כלל השחקנים המעורבים. על כן יש לשים דגש על השחקנים ומערכות היחסים ביניהם: על-פי ממצאי המחקר, במקרים רבים גם היכרות שטחית (למשל בין התושב לגורם הרשותי, בין התושב למספק השירות, בין התושבים וכו') יכולה להוות תשתית מספקת לבניית אמון בין השחקנים. לכן, כחלק מהתנעת כל פעולה, מוצע לבנות מערך הטמעה שיבנה את האמון ויצור היכרות בין המשתתפים. מערך שכזה יכול לכלול מפגשי התנעה, מפגשים חברתיים, אלמנטים של הכשרה, דרוג, משוב ושיפור, בטחונות וביטוחים וביקורת הדדית סדורה.

○ עידוד גמישות בכל היבטי ניהול אורח החיים העירוני

העידן הנוכחי הוא עידן של שינוי מתמיד, ולאחרונה ניכר כי השינוי הופך להיות מהיר במיוחד. התמודדות עם המציאות המשתנה היא תהליך שאמור להיות מותאם למצב, ערני לשינויים ובעל יכולת להגיב בזריזות ובגמישות. אחד מתפקידיה החשובים ביותר של הרשות העירונית בעידן כה דינאמי, הוא להיות גורם מאפשר, ולא גורם בולם/ מפריע. מומלץ לחפש דרכים לפשט תהליכים ורגולציות על מנת להתמודד טוב יותר עם הדינמיקה המשתנה.

עידוד מערכות מבוזרות – הן של מידע והן של ניהול וארגון

בהמשך לעיקרון הקודם, בתפיסת ה-"City as a Common" (אשר הזכרה בסעיף 1.4.4), התושב, ללא קשר לתארו או מעמדו, יכול לצאת ביוזמה ולצפות להתייחסות מצד הפקידות. כל יוזמה תטופל באופן פרטני על-ידי הסכם לשינוי פעולה שמבטיח שהאזרח והפקיד יישארו אחראים זה לזה וליוזמה. העיר אחראית לא רק לאפשר, אלא גם לעודד יזמות אזרחית על-ידי עידוד יצירתיות,

חדשנות חברתית ולכידות חברתית ולשם כך עליה לספק לתושבים נתונים, כלים וקישוריות דיגיטלית.

○ איתור מוקדים בהם יכול השינוי להתרחש ולהשפיע בצורה רחבה

רצוי לאתר מרחבים בהם יכול השינוי להתרחש במאמץ ובמשאבים נמוכים יחסית ולהשפיע על אנשים רבים ככל האפשר. בכלל זה ניתן לכלול מקומות עבודה מרכזיים בכל עיר כסוכני שינוי משמעותיים. בנוסף, יש לאתר קהילות וקבוצות שכבר פועלות בעיר, כגון – קבוצות דתיות, התארגנויות הורים, קהילות מקצועיות, התארגנויות על בסיס גיאוגרפי או תחומי עניין ועוד. אימוץ אורח חיים מקיים על-ידי קבוצות אלו יכול להשפיע במהרה על חבריהן ולהאיץ את השינוי.

בנוסף, יש להתמקד בשינוי הרגלים ופרקטיקות יומיומיים, בכדי שהשינוי יוכל להיות רחב ומשמעותי.

○ זיהוי מגמות שמתרחשות בשטח, מינופן, והסדרתן על-ידי הרשות המקומית

רשות מקומית יכולה, מחד, ליזום שינויים, ומאידך, לאמץ שינויים שמובאים לפיתחה על-ידי תושבים ויזמים. אולם ביכולתה גם להגביר את החיבור שלה לדברים שמתרחשים "מלמטה-למעלה", ולאחר מגמות. בעשותה כן יכולה הרשות המקומית לאמץ ולמנף פעולות שכבר קורות, להגדיל את שיתוף הפעולה שלה עם בעלי עניין שונים בעיר ולחסוך במשאבים עירוניים, תוך למידה מחוכמת ההמונים. כניסה של הרשות המקומית לתחומים אשר תופסים תאוצה בקרב תושביה (כגון – שימוש בכלי כלכלת שיתוף) יכולה להעצים את כוחה ולהבטיח כי ניצני המגמות יתפתחו בכיוון הרצוי והמתאים לאסטרטגייה העירונית.

○ בניית שותפויות בין שחקנים ממגזרים שונים

בעידן בו ברור יתרון "חכמת ההמונים", הידע, היוזמה, האכפתיות והרצון לפעולה ערכית לא מצוי רק בידי גורם אחד. הכוח מפוצל ומבוזר בין גורמים, אשר לכל אחד מהם יתרונות וחוזקות בתחומים שונים, ורתימת כולם למטרה משותפת היא כלי רב עוצמה. על מנת לייעל תהליכים ולהביא לתוצאות מיטיבות, יש ליצור ולמקסם את שיתופי הפעולה ולבנות רשתות המחברות בין ובתוך שחקנים ומגזרים שונים: השלטון העירוני, המינהל השכונתי או המרכז הקהילתי, ארגוני החברה האזרחית, התושבים, המגזר העסקי ועוד. פעולות המשלבות כלים ומידע בין רשויות ברמות שונות, וחתירה מוקפדת לשיתופי פעולה בכל הרמות ובמגוון תחומים הן דרכים לקידום מהותה של הקיימות העירונית.

○ חיפוש וניצול רגעים שמאופיינים בערעור ושבירה של השגרה
(Moments of change)

כאמור, כאשר מבקשים להוביל שינוי יש חשיבות לעיתוי. עיתוי נכון, כגון רגעים המאופיינים בערעור ושבירה של השגרה, עשוי להעלות את הסיכוי לשנות הרגלים אוטומטיים של אנשים ולעודד אותם לאמץ הרגלים חדשים, מקיימים יותר.

ניתן לסמן גם רגעים של שינוי ברמה החברתית-מערכתית, כגון משברים כלכליים, התפתחויות טכנולוגיות חדשות, אסונות טבע, שינויים פוליטיים, ועוד, אשר נותנים פתח לחדשנות ולשינוי הרגלים חברתיים שהתקבעו.

○ זיהוי ועידוד "מאמצים ראשונים" (Early adopters)

המאמצים הראשונים הינם הראשונים לאמץ רעיונות ודרכי התנהגות חדשים (כמפורט בסעיף 1.2.4). הם סוכני שינוי והם מהווים כוח משמעותי בקהילה. המחדשים זוכים לתשומת לב רבה, אך נטייתם הטבעית היא לרוב ליצור חידושים ומיד להמשיך הלאה. לעומתם, המאמצים הראשונים כוללים מספר רב יותר של אנשים, וביכולתם להביא להטמעת שינויים באופן משמעותי יותר מן המחדשים. עם זאת, לרוב אין הם זוכים לתשומת לב מספקת ותפקידם אינו מוערך דיו. על מנת לאפשר לשינויים לחלחל וליצור שינוי של ממש, יש ליצור תשתית תמיכה במאמצים הראשונים, ולספק להם הוקרה, הכרה ותקציבים.

○ זיהוי ושימוש בשחקני אמצע לקידום והטמעה של שינויי התנהגות

כמפורט בסעיף 1.2.2, שחקני אמצע הם סוכני שינוי משום שהם מעצבים את האופן בו אנו חיים את חיי היומיום שלנו. לא אחת שחקני אמצע אינם מזוהים על-ידי מקבלי החלטות, והפוטנציאל שלהם לתרום לשינוי מוחמץ. יותר מכך – לעיתים גם הם עצמם לא מזוהים את פוטנציאל הפעולה שלהם. חשוב לציין כי קבוצת שחקני אמצע זו משתנה מהקשר להקשר וממצב למצב וכי הגישה של שינוי מהאמצע החוצה מספקת דרך לזהות אותם.

○ שימוש ברשתות חברתיות ככלי לקידום ערכי הקיימות (שיתופיות, קהילתיות, כלכלה מקומית, חיבוריות)

כפי שמפורט בסעיף 1.3, העולם הדיגיטלי מייצר שינויי עומק בחברה האנושית ובהתנהלותה. לקצב השינויים שהוא מייצר אין תקדים בהיסטוריה. בזכות האפשרויות הרבות שמאפשרת הטכנולוגיה הדיגיטלית, עוברת ההתארגנות

האנושית מהתארגנות מלמעלה למטה, להתארגנות היררכית פחות – ממבנים "קתדרליים" למבני בזאר, המאפשרים להביא ולתת ביטוי לרצונותיהם ויכולותיהם של אנשים רבים. הרשתות החברתיות, למעשה, מחברות בין האזרחים ונותנות לקולם ביטוי וכוח פוליטי. רשתות חברתיות וכלי מדיה הם, אם כן, סוכנים לשינוי חברתי. עם זאת, יש לשים לב לכך ששימוש בכלים דיגיטליים עלול לייצר פערים חברתיים מסוג חדש בין קהילות בעלות אוריינות דיגיטלית לקהילות שאינן.

מתן נראות לשינוי והפצת הידע

בעולם המודרני ניתנת חשיבות רבה לנראות של הדברים. בכדי להביא לשינוי משמעותי בנורמות החברתיות המקובלות, אשר לרוב אינן מקיימות, על הקיימות למסגר את השינוי המוצע בצורה נגישה ומעניינת עבור המשתמשים. יש להציע לתושבי הערים תחושת שייכות ומשמעות בתוך תהליך השינוי, בכדי להחליף את המגמות ההרסניות הקיימות. יש לספק הוקרה והערכה למובילי השינוי ולמאמצים אותו, ולייצר נראות לאנשים ולקבוצות המשנים את אורח חייהם, בכדי לרתום אנשים נוספים לשינוי. בנוסף, בכדי להרחיב את מעגלי המצטרפים לשינוי יש להפיץ את המידע בצורת למידת עמיתים, שיווק, מיתוג ועוד.

4.3 המלצות אופרטיביות בנושאים המרכזיים



4.3.1 תכנון וניהול המרחב הציבורי כמרחב עירוני מקיים

כפי שעלה בבירור בשלבים המוקדמים של הפרויקט, תכנון המרחב הציבורי בעיר עשוי להוות מניע מרכזי לשינוי התנהגות לכוון אורח חיים מקיים. המרחב הציבורי הוא הזירה בה מתרחשת מרבית הפעילות העירונית: פעילות של שימושי תעסוקה, מסחר, צריכת שרותים ובילוי פנאי, כמו גם נייודות בתוך העיר. מרבית המפגשים והאינטראקציות הקהילתיות מתרחשות במרחב הציבורי – הפנוי והבנוי בעיר.

ההמלצות שיוצגו להלן אינן עוסקות בנושאים המקובלים כיום כתכנון מעודד עירוניות (ציפוף, עידוד הליכתיות, ערוב שימושים, מתן דגש על הרחוב העירוני וכו'). נושאים אלה כבר באו לידי ביטוי בעבודות אחרות, וצוינו לעיל בפרק 1 במסמך זה.

בהמשך למידע שנאסף לאורך הפרויקט, ההמלצות להלן מבקשות להתייחס להתאמת ארגון המרחב למשתמשים שונים, תוך דגש על צד הביקוש. הן מציעות סוגים חדשים של פעילויות, זמנים מגוונים של פעילויות, עוסקות בשותפויות בניהול המרחב ובאמצעי חישה מרחוק לניטור פעילויות במרחב. ההמלצות מיועדות להפוך מרחבים למרובי שימושים, גמישים ואופרטיביים לאוכלוסיות מגוונות, ולכאלה המהווים עוגן לחיי הקהילה והעיר. עיצוב המרחב הציבורי המקיים אינו יכול להתבצע אך ורק בידי אדריכלים, אלא בידי צוות שבו המתכנן משמש כאסטרטג ופועל בקואורדינטור המארגן את מגוון האפשרויות הטמונות במרחב. בהסתכלות שכזו, **התהליך שבו נוצרים מרחבים ציבוריים כיום יהווה רק את השלב הראשון בעיצוב ומימוש המרחב הציבורי המקיים**. המרחב אינו "ננטש" על-ידי המעצב לאחר סיום שלב התכנון או שלב הבניה, והפרויקט אינו רק ביצוע של תוכנית מוגדרת מראש. למעשה **זהו תהליך דינאמי, שבו המרחב ממשיך להתעדכן, להשתנות, להתעצב, ולייצר אינטראקציה בין המעצב, המשתמשים והמרחב עצמו**. יצירת סוג כזה של מרחב מזמינה מגוון התרחשויות המייצרות ידע שמזין עיצוב מחודש של המרחב.

תכנון המרחב הציבורי לא יכול להצמד לגבולות האדמיניסטרטיביים המכתיבים היום את תכנונם וניהולם של מרחבים ציבוריים. לכן הוא מחייב חשיבה חדשה על התפקיד והחזון של המדינה/ הרמה האזורית והעירונית והיכולת שלהן, בנקודות מרחביות מסוימות, לוותר על לוגיקת השוק, הרווח וההסדרה (אבני היסוד של המערכת הניאו-ליברלית) בכדי לייצר סביבה שמאפשרת תהליכים אחרים.

מוצעים מספר שלבי עבודה לקראת קידום מרחבים ציבוריים מקיימים בעיר:

- שלב א: סיווג מרחבים בעיר על-פי אופני שימוש שונים לניצולם.
- שלב ב: הערכות של הרשות המקומית לעדכון שוטף של מרחבים ציבוריים.

לסיכום יוצג תהליך העבודה המוצע בתרשים (ראו עמודים 144-145).

שלב א: סיווג מרחבים בעיר על-פי אופני שימוש שונים לניצול

חשיבה מחודשת על תכנון המרחב הציבורי צריכה להתחיל בסיווג אופנים שונים לניצול מקיים של מרחבים ציבוריים:

ניצול המרחב לשימושים משתנים, שימושים ניידים ושימושים זמניים:
 המרחב הציבורי המקיים יכול לשמש כפלטפורמה ליצירת מבנים ניידים של מפגש וקהילתיות, של עבודה, לימוד ופנאי, של הפתעה ומשחק. שימושים זמניים יכולים להוות ניצול נכון של מרחבים המשנים את יעודם, נמצאים בתכנון ופנויים באופן זמני.



אמסטרדם, הולנד

תכנון מתקנים המאפשרים שימושים רבים בו זמנית:

ניצול רב מימדי של מתקנים במרחב הציבורי מאפשר יעילות בניצול השטח וגם מגוון את הזמן למשתמשים. למשל: תחנת האוטובוס היא הרבה יותר מאשר מקום המתנה לתחבורה הציבורית, היא מקום ציבורי כשלעצמו, או חלק מהמרחב הציבורי שסביבה. תפיסה מכלילה ומקיימת של תחנות התחבורה הציבורית מאפשרת להשתמש בהן כמענה לצרכים המשתנים של המשתמשים, הן של אנשי הקהילה המקומית מן האזור והן של משתמשים אקראיים.

ניצול מרחבים לשימושים מגוונים שאינם רק שימושי פנאי, בדגש על מרחבי עבודה:

ניתן לנצל אזורים מרחב ציבורי למטרת אזורי עבודה ציבוריים – אזורים אלה יכולים להתפתח הן במרחבים ציבוריים פתוחים וסגורים והן במרחבים פרטיים סגורים המאפשרים שימוש ציבורי (כגון לובי של בנין משרדים), למשל בשעות שלאחר העבודה, או במרחב פתוח. מרחבים אלו מאפשרים לנצל את קיומן של התשתיות הפיזיות הנדרשות לעבודה, ובאמצעים מינימליים להגדיר מרחב זמני, שניתן "לקפל" בסיום ולהחזירו שוב לשימוש בהזדמנות הבאה. בנוסף, חללי עבודה פרטיים יכולים לשמש גם לפעילויות קהילתיות וחינוכיות בשעות שאחרי שעות העבודה.

מרחב ציבורי מרובד – שילוב תכנים וירטואלים באמצעים קבועים וניידים:
המרחב הציבורי יכול לשמש פלטפורמה לשילוב תכנים וירטואליים. זאת, באמצעים קבועים וניידים. טכניקות אלו יכולות לעשות שימוש במרחבים קטנים וזמניים, לאפשר הנגשת מידע גם לקבוצות אוכלוסייה המודרות מאמצעים "סטנדרטים" יותר, ולשנות את המידע בהתאמה למקום, לזמן ולהקשר. מעבר לכך, המיזוג של המרחב הפיזי והוירטואלי מעצים את המרחב הציבורי ומאפשר גם יצירת מרחב מרובד, שיכול להציע בו־זמנית תכנים מגוונים לסוגי משתמשים שונים וכן מגוון אפשרויות לביטוי עצמי של יחידים וקהילות.

שילוב ריהוט רחוב ופריטים המוצבים במרחב הציבורי לאיפשר שימושים נוספים לצרכי המשתמש במרחב:

התשתיות הפיזיות של המרחב הציבורי צריכות גם הן להשתנות בכדי שניתן יהיה להתאימו לצרכים המשתנים של המשתמשים. ריהוט הרחוב, עמודי התאורה, ואפילו העצים והגינות יכולים לאפשר מגוון שימושים – אם על-ידי

יצירת מרחבים שמאפשרים עבודה קצרה, הטענת מכשירים חשמליים, חיבור לרשת אלחוטית, או מקומות המאפשרים מפגשים מתוכננים ואקראיים. מרכיבים אלה של המרחב הציבורי והמיקום שלהם מאפשרים סנכרון עם הזמן העירוני והתאמה לקצב הפעילות במרחב.



ספרייה רחוב מאולמרת בירושלים

מרחב ציבורי חד פעמי:

המרחב הציבורי מזמן אפשרויות לחוויות תרבותיות-חברתיות מבלי שהוא מגדיר לכך שטחים מובחנים ומובדלים. הוא יכול ללוש צורות מגוונות באופן חד פעמי, ובסיום השימוש הן ניתנות למחיקה או הסרה. כך ניתן גם לנצל אפשרויות משחקיות וגם לכונן התנהגויות לכיוון מקיים.

שימוש מרובה לאזורי חניה:

שטחים המשמשים היום לחניה הם שטחים לא מקיימים ולא מנוצלים. כשלב ביניים בתהליך צמצום שטחים יעודיים לחניה מוצע לאפשר שימושים נוספים בשטחים אלו למטרות שימושים קהילתיים, שימושי ספורט ומרחבי פנאי.

חקלאות עירונית במרחב הציבורי:

חקלאות עירונית במרחבים ציבוריים יכולה לממש את הפוטנציאל המקיים של המרחב הציבורי באופנים שונים. השימוש במרחבים ציבוריים לחקלאות עירונית מאפשר גם לייצר חיבור קהילתי וערכי. תהליכים אלה מאפשרים גם התאמה מתמשכת של המרחב הציבורי לפעילויות הקשורות לסביבה ולחקלאות עירונית, למשל על-ידי הגדלת ההיצע וטיפוח של 'פיתוח נוף אכיל', כך שהחקלאות העירונית הופכת לחלק מהמרחב הציבורי עצמו, ולא רק תופסת מקום ייעודי. באמצעים אלו החקלאות העירונית יכולה לשמש הן כאמצעי ליצירת קהילה והן ככלי לטפח ערכים ושינוי התנהגותי באמצעות המרחב עצמו.



סנטרל פארק, סדני, אוסטרליה.
צילום: (talk) Sardaka

מערכות חישה עירוניות תומכות מרחבים ציבוריים רפלקסיביים:

שימוש באמצעי חישה מרחוק לצורך ניטור השימושים במרחב ודיווח על שימושים בזמן אמת הופך את המרחב לדינאמי ומשתנה. תהליך כזה יכול לשלב, למשל, כלים מבוססי מיקום לחקר כלי מדיה חברתיים יחד עם בסיסי מידע ונתוני המערכת העירונית.

היערכות של הרשות המקומית לעדכון שוטף של מרחבים ציבוריים בעיר

- הרכבת צוות עבודה "להפעלת" חשיבה מקיימת במרחב הציבורי – המורכבות החברתית והמרחבית, הגיוון של המשתמשים והצורך לשלב בין אינטרסים חברתיים ועירוניים שונים מחייבים הקמת מערך ניהול ותיאום פנים-עירוני (שילוב של נציגים מיחידות שונות של העירייה) וסנכרון בין הממשל העירוני, האזרחים וגופים כלכליים וחברתיים. צוות כזה יוכל להוביל תמהיל של רעיונות שינוי מרחבי ותוכני, לתווך בין אינטרסים של בעלי עניין שונים, לנצל משאבים קיימים ולזהות שינויים נדרשים בהתנהלות האירגונית והתקציבית.
- חישה ומיפוי – זיהוי האפשרויות לפעילויות השונות במרחבים ציבוריים ייעשה באמצעות מגוון פלטפורמות ופרספקטיבות. החישה והמיפוי צריכים לשלב, באופן מתמשך, מידע המגיע ממגוון מקורות (רשמיים, פרטיים, אלטרנטיביים) לכדי תמונות המתרכזות סביב תחומי תוכן, סוגי פעילות, יחידות מרחביות, זמנים ונגישות. מידע רלוונטי יכול להימצא במערכת ה-GIS העירונית, בקבוצות תושבים בעיר ברשתות החברתיות, אצל נציגי העיר בשטח כמו פקחים, עובדים סוציאליים ועוד, ובשיחות ישירות עם תושבים.
- דה(ר)גולציה – מימוש תהליכים מקיימים במרחב ציבורי מחייב גם התאמות רגולטיביות אשר יאפשרו פעילות ניסיונית, ספונטנית ואוטונומית. חשיבה שכזו צריכה להתנתק מהסתכלות מכלילה על העיר ועל אבני היסוד הכלכליות והארגוניות שמכתיבות כיום את הפעילות העירונית ולהטמיע אפשרויות מקומיות אלטרנטיביות.

התאמות רגולציה יכולות לכלול:

- אפשרות להגדיר אזורים מסוימים בעיר או סוג מסוים של מרחב (למשל חניון עירוני) כאזורי ניסוי בהם ניתן לפעול באופנים שלא מתאפשרים במקומות אחרים.
- התמקדות בפעולות המשוחררות מחוקי התכנון והפיקוח, המאפשרים "יצור עצמי" וספונטני של מרחבים ציבוריים.
- עבודה מול קהילות מקומיות להגדרת האוטונומיה של הקהילה עצמה. בניהול ויצירת מרחבים.

- יצירת מודלים חדשים כדוגמת Crowd sourcing או Crowd financing, שיכולים לשמש לבניית מרחבים ציבוריים.
 - בחינת אמצעי ניהול חדשים למרחבים ציבוריים המשתנים בהתאם לזמן השימוש, הפעילות, והמבנה המרחבי.
 - פעילות מקבילה, אך לא חופפת, לתהליכים סטטוטוריים: למשל, עידוד יזמים של תמ"א 38 או וועדי בתים לשתול עצי פרי/ צמחי מאכל, או תמיכה בפעילות ציבורית בשטחים פרטיים (למשל לובי של בנייני משרדים).
- תמיכה אקטיבית בפעילות – המערכת העירונית יכולה לתמוך גם באופן אקטיבי בתהליכי יצירת המרחב הציבורי המקיים. למשל, הרשות יכולה להניח תשתית כדי ליצור מרחב פעולה דיגיטלי חופשי במרחב הציבורי הפיזי. הקמה וארגון של תשתית אלקטרונית, תקשורתית, מיחשובית, או אמצעי הקרנה והטמעתם במרחבים ציבוריים ספציפיים תוך הסדרת השימוש בתשתיות אלו. דוגמא אחרת היא אספקה של חומרים שיאפשרו פעילות יצירתית מקומית, חד פעמית (הניתנת להסרה ומחזור), או קבועה יותר, כגון שתילים לשתילה עצמית, צבעים, שבלונות, יריעות ניילון, לוחות קרטון וכו'.
- אינטראקטיביות – המרחב הציבורי המקיים מתאפיין בחשיבות של הזמניות, המהירות והשינוי ולכן צריך לעודד את המשתמשים לבחון את האפשרויות הטמונות במרחב באופן מידי, ולהיות בעל יכולת להגיב לצרכים/ תהליכים/ אירועים משתנים בטווחי זמן קצרים. הרלוונטיות הגבוהה של המרחב הציבורי המקיים יכולה להתאפשר רק בזכות רמה גבוהה של אינטראקטיביות, הן בין המשתמשים במרחב והן בין המשתמשים והמערכת העירונית. לכן, נדרשת נכונות לערוך שינויים תכופים במערך של המרחב הציבורי, בצד ניטור של השימוש/ אי השימוש במרחב. קשר ישיר בין אוכלוסיית המשתמשים בפועל והמשתמשים הפוטנציאליים ובין האחראים ברשות חיוני לשמירה על הרלוונטיות של המרחב הציבורי ושגשוגו.
- שימוש באלמנטי עיצוב עירוני פשוטים לעידוד שימוש מקיים במרחב הציבורי – כפי שמפורט בסעיף 1.1.5, פעמים רבות יכול עיצוב פשוט לסייע למערכת העירונית לעודד שימוש מקיים במרחב הציבורי, באופן כמעט בלתי מודע. כלי העיצוב העירוני יכולים לעזור לעצב את ברירת המחדל בצורה המעודדת קיימות, ללא צורך בהוצאת תקציבים משמעותיים.



דבורה קולורודו, ארה"ב

לסיכום: "עשו לכם מרחב ציבורי מקיים ומעודכן - מדריך למשתמש ברשות המקומית"

כיצד ניתן לסייע ליחידים ולקבוצות הפועלים לייצר מרחבים ציבוריים, או להשתמש במרחבים קיימים, באופנים שאינם דורשים השקעות כלכליות ותשתיות נרחבות? איך אפשר לספק מענה למגוון צרכים של משתמשים חדשים ו/או מוכרים באמצעות מנעד רחב של פעילויות אלטרנטיביות וחתרניות, גם אם הן מאתגרות את אב־הטיפוס המסורתי של המרחב הציבורי?

בתרשים "עשו לכם מרחב ציבורי מקיים ומעודכן" מוצע מודל לתהליך עבודה לעיבוד מחדש של מרחבים ציבוריים. התהליך מתמקד באיפיון של הפרקטיקות החדשות והמתחדשות של היום־יום, בזיהוי סוגי המשתמשים החדשים ובעריכה של ההתאמות הנדרשות במרחבים הציבוריים. הנחת המוצא של התהליך היא שמרחב ציבורי מקיים חדש צריך להיות מצויד במנגנוני התאמה רפלקסיביים ואף איטרטיביים להיקף ומגוון הצרכים המשתנים ולקצב ההשתנות שלהם.

1. חזרו למקומות מוכרים בעיר, כגון:

הרחוב

מעברים, ריהוט, צמחיה, חנויות, דפנות, חניות, שילוט

הכיכר

רחבה מרכזית, דופן וגידור, ריהוט ומתקנים, אזורי התכנסות, אזורי שהות

גן המשחקים

משטח, מתקנים, שפה וגידור, ריהוט, צמחיה

החניה

המעטפת המרחבית, הגודל, צורה, מיקום וגישה

חללי תעסוקה

כניסה ומבואה, הקשר לרחוב, משרדים

2. אפיינו מחדש את המשתמשים, למשל:

העובדים החדשים

מחוץ למשרד ובבית, שילוב של עבודה ופנאי

הגיל השלישי

עדיין עובדים, בעלי תפקיד משפחתי חשוב, יותר זמן פנאי, קשיי הסתגלות לסביבה משתנה

דור ה-Y

חסרי יציבות תעסוקתית, צרכנים מתקדמים, הגדרות חדשות של זהות אינדיבידואלית וקהילתית (והקשר ביניהן)

משתמשי הרשתות

פעילות על-זמנית ועל-מרחבית, זליגת פעילות וירטואלית למרחב הפיזי

קהילות נושائיות

מקומי ועל-מקומי, רב גילאי, פנאי, עניין, עבודה

משפחות בשינוי

חלוקת זמן מורכבת, התאמות תפקידים חדשות, הרכב אחר

3. זהו צרכים חדשים, כמו:

עבודה

פרילנס, עבודה מרחוק, עבודה מקוטעת, עבודה שיתופית

צרכנות

התמודדות עם שיוויון, ירידה בכוח הקניה, צריכת שירותים במקום רכישה, כלכלת שיתוף, שימושים קצרי מועד

קהילה וזהות

אפשרויות הגירה ומעבר, חיפוש אחר מקורות תמיכה אלטרנטיביים, קהילות וירטואליות, רצון למעורבות מקומית

בית בחוץ

שינוי הגדרות דיכוטומיות של פרטי-ציבורי, פעילויות זמניות ומחזוריות

למידה ומידע

צורך בזמינות של מידע, הנגשתו לאוכלוסיות והתאמתו לקונטקסט מקומי משתנה, אינטראקטיביות

עבודת ערכים

חשיבות הנרטיב האקולוגי, השתתפות פעילה במימוש הייצוגים האקולוגים

שיבוש השגרה

חיפוש אחר חוויות, רצון להיבדלות וייחודיות, חשיבות המשחקיות והקריאטיביות

עשו לכם מרחב ציבורי מקיים ומעודכן

משתמשים

ארגון המרחב באופן אטרקטיבי לריבוי קבוצות שונות של משתמשים. זאת, לצורך שימוש ב־זמני או בזמנים שונים. התאמה למי ששם, מי שמגיע במיוחד ומי שמגיע במקרה.

פעילויות

ארגון המרחב באופן המכיל מגוון רחב של פעילויות, ואף מסוגל לשנות את המינון שלהן בהתאם לביקוש. חלוקת המרחב לחלקים קטנים, מקום למרחב קבוע ומרחב מתחלף, "ייצור עצמי" של מרחב.

זמנים

מרחב המותאם לסדרי זמן משתנים מסוגים שונים, לקצב השינוי בפעילויות ולשינוי בקצב השינוי של הפעילויות. שינויים בטווחי זמן קצרים לפי ביקושים.

אחראים

ניהול באמצעות הרכבים שונים ומשתנים של גורמים מובילים (ממסדיים או אחרים). גמישות רגולטיבית ומנהלתית (הוראות שעה, אזורי ניסוי, ספונטניות) סוגים שונים של שיתופי פעולה – ממשל, עמותות עסקים.

איטרציה

אפשרויות לשינוי ב'קוד המחולל של המרחב' – כלומר בגוף כל אחד מהמנגנונים המפורטים, ניטור פעילות.

4.
הפעילו
מנגנוני
התאמה

אזהרת שימוש: איך להגן על המקום הציבורי והזמן האישי

משאבי המרחב, הזמן והמידע הציבוריים רגישים לניצול או ניכוס על-ידי מטרות מסחריות או פרטיות. לכן, חשוב להבטיח שפעולת ההתאמה של המרחב הציבורי תעשה לטובתם הישירה של התושבים (לצרכי הפרטים ולא לצרכים פרטיים). הקפדה בעניין זה אינה קלה, שכן לעיתים קשה להבחין היכן נגמרת טובת התושב והיכן מתחיל האינטרס המסחרי. לדוגמא, מסחר במרחב מרובד בתוך מקומות ציבוריים לצורך 'יעילות' או 'חסכון בזמן' או אפילו חסכון במרחב (לדוגמא: מדפי סופרמרקט וירטואליים בתחנות תחבורה ציבורית). על פניו, התושב מרוויח זמן – הוא יכול לערוך קניות בזמן 'מבוזבז' במרחב הציבורי (המתנה לרכבת). זאת, שלא על חשבון שטח ציבורי, שכן התכנים המסחריים ממוקמים במימד וירטואלי. יחד עם זאת, מרחב ציבורי מסוג זה משתתף למעשה בהסטת זמן לטובת רווח מסחרי והגברת הצריכה. תשומת לב צריכה גם להינתן לשימוש במידע הנאסף כחלק מניטור הפעילות והשיח במרחב הציבורי. כאמור, לסוגיות מסוג זה אין תמיד פיתרון חד משמעי. אולם דווקא על רקע זה, יש חשיבות מיוחדת למודעות ולרגישות לשמירה על הציבור ולהבטחת היכולת שלו להבנות וליהנות מהמרחב הציבורי המתחדש באופן ישיר, מקיים ואפקטיבי.

וכן אפשר גם:

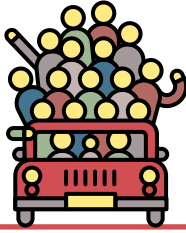
לחבר את העסקים הגדולים לחיים העירוניים

שיתוף העסקים הגדולים בפתרון אתגרים עירוניים:

- הקמת גוף משותף של אנשי מקצוע רלוונטיים בעירייה, נציגי עסקים גדולים ומחזיקי עניין נוספים, שיעסוק בזיהוי האתגרים עירוניים שעומדים על סדר היום.
- הקמת פורומים מקצועיים ממוקדי נושא (תחבורה, בנייה ירוקה...).
- שימוש בטכנולוגיות שמיוצרות על-ידי החברות הגדולות לשיפור השירותים העירוניים.
- הקצאת מרחבים עסקיים לשימוש ציבורי.
- מתן ייעוץ והכשרות מקצועיים לציבור תושבי העיר על-ידי עסקים (ייעוץ פיננסי על-ידי הבנקים וכדומה).

חיזוק החיבורים בין העיר והעסקים הפועלים בה:

- הקמת חברה עירונית לחיבורים בין העירייה למגזר הפרטי.
- מתן הקלות שונות לעסקים שיעמדו ביעדים לקידום אורח חיים מקיים.



4.3.2 הטמעת כלי כלכלת שיתוף כחלק מאורח החיים העירוני

כמפורט בסעיף 1.4.4, כלכלת שיתוף מתפתחת היום בעולם ובארץ בעיקר על-ידי גופים עסקיים ולפי אינטרסים של שוק. מעורבות ציבורית כגורם אקטיבי יכולה להביא את הרעיונות של כלכלת שיתוף לכדי יישום לטובת הכלל. כפי שהדגימו המעבדות בחולון ובירושלים, כלי כלכלת השיתוף יכולים לעזור לפרטים ולערים לפתור בעיות בהן הם נתקלים (יהיו אלו הסעת ילדים לחוגים, או חיזוקם של העסקים הקטנים הפועלים בעיר).

כאמור, פתרונות של כלכלת שיתוף בנויים על שימוש במשאבים ויכולות מתוך הקיים ולא על ייצור וצריכת משאבים חדשים. בכך היא מהווה אמצעי יעיל לקידום אורח חיים מקיים, וכן טומנת בחובה פוטנציאל ליצירת קהילות מגובשות ופעילות וליצירת תחושת שייכות וגיבוש קהילתי. הפלטפורמות המתאימות לקידום הרעיונות הן ברמה העירונית והקהילתית (תת עירונית). כפי שבלט במעבדה בחולון, הייזום והאיפשור נכון שיהיו על-ידי העירייה. יוזמה קהילתית של פרטים לשיתוף נתקלת בחשדנות ובקשיים שמעורבותה של העירייה תוכל לפתור. העיריות יכולות להוות פלטפורמה אמיתית לקידום יישום של כלכלת שיתוף ובכך לקדם אורח חיים מקיים. הרמה הלאומית צריכה לתת את הכלים והרגולציה המתאימים על מנת לאפשר שימוש בפלטפורמות אלה לטובת הכלל.

על פעולה עירונית לקידום שימוש בכלי כלכלת שיתוף לנקוט בצעדים הבאים:

בניית תשתית ארגונית, ידע ארגוני וסדרי עדיפויות ברמה המוניציפלית ליישום כלכלת שיתוף

- קביעת סדרי עדיפויות, הגדרת התחומים בהם חשוב לרשות לנצל את הכלים של כלכלת שיתוף והכנת תכנית אסטרטגית להטמעת כלים אלו לפי סדרי העדיפויות והצרכים העירוניים.
- בניית מערכת מסודרת של מידע ארגוני לגבי פלטפורמות קיימות בעיר. בנושאים שהוגדרו בסדרי עדיפות גבוהים – מיפוי וזיהוי פלטפורמות קיימות, לימוד מסיפורי הצלחה, בחינת "אימוץ" פלטפורמות קיימות מצליחות, או ייזום פיתוח פלטפורמות לפי הצורך.
- הכשרה של עובדי הרשות לחשיבה ברוח של כלכלת שיתוף. שילוב בהכשרה של עובדים מיחידות שונות ברשות האחראיות על שירותים ומאגרי מידע שונים, וכן של כוח אדם תומך, מכוון בסיסי מידע וטכנולוגיה.

בניית תשתית עבודה רשות-אזרח בבסיס ליישום כלכלת שיתוף

כלכלת השיתוף מייצרת הזדמנות להגדיר מחדש את מארג היחסים בין השחקנים השונים בעיר, בדגש על היחסים בין תושבים לרשות המוניציפלית. קיים פוטנציאל למעבר ממערכת היררכית של הרשות כנותנת שרותים והאזרח כמקבל שרות למערכת שוויונית ומשתפת יותר, בה הרשות והאזרח יכולים להיות שותפים פעילים לקידום איכות חיים טובה יותר בעיר. התושב כ-Prosumer (יצרן אך גם צרכן) אינו רק צורך שרותים ומוצרים, אלא אף מייצר ערכים כאלה בעצמו, ובכך תורם לטובת הכלל והקהילה המקומית.

על מנת להגיע לכך, על הרשות העירונית לייצר פלטפורמות (דיגיטליות או ממשיות) בהן יתאפשר לאזרחים לפעול וליצור. דוגמא מובהקת לכך היא המודל הקיים לטיפוח שטחים פתוחים: גינון באמצעות קבלנים עירוניים, לעומת "גינות קהילתיות" המבוססות על פעולות של תושבי הקהילה עצמם לטיפוח המרחב הציבורי המשרת אותם.

מוצעים הצעדים הבאים:

- איתור שחקנים הקשורים ישירות לנושא אותו רוצים לקדם ואשר ישתפו פעולה עם היוזמה.
- ליווי צמוד של כלל ההתאמות בין נותני המשאבים/ השירותים למקבלי השירותים.
- גיוס המשתמשים הקיימים והמרוצים כשגרירים של גיוס משתמשים נוספים.
- איפיון של מנגנונים בוני מוניטין ואמון.
- בתור התחלה, התמקדות במוצרים שקל יותר לאנשים לשתף ושהחיסכון בשיתופם משמעותי.
- קביעת מפגשי התנעה ומפגשים תקופתיים.
- יצירת מקום פיזי שיהווה את מוקד השיתוף – נגיש, נוח, פשוט.
- מתן תגמולים, הוקרה ופרסום למשתמשים.
- ייצור מערכות בקרה ולמידה.
- יצירת פרוטוקול היגינה ותקני בטיחות.
- מיתוג מערך השיתוף כמועדון אליו כדאי להשתייך.
- בניית מנגנון של תחזוקה ושימור של האמון שנבנה.

התחלת הטמעת תהליכי כלכלת שיתוף ברשויות

בסעיפים שלעיל הוצגו התנאים שיש ליצור על מנת לבנות תשתית לפעילות עירונית תומכת כלכלת שיתוף. עם יצירת הבסיס הארגוני והקהילתי, ניתן להתחיל בפעולה ממשית לקידום פרויקטים ברוח זו.

- בניית צוות ליבה עירוני מתאים.
- זיהוי קהל המטרה והנושאים המתאימים לפרויקטים ראשונים. הזיהוי יהיה מבוסס על הידע הקיים בארגון ובקהילה העירונית. הצלחת הפרויקטים הראשונים היא מפתח להחדרת הגישה למערכת העירונית כולה.
- איתור שותפים למימוש הפרויקטים מבין הגופים הפועלים בעיר.
- איתור משאבים ומקורות מימון לפרויקטים ראשונים. המשאבים הפיננסיים יכולים להגיע ממקורות הרשות ומארגונים מקומיים – ציבוריים או עסקיים. משאבים פיסיים – חללים ושטחים לניצול – יכולים להימצא בנכסים ציבוריים, עירוניים ואחרים.
- התנעת הפרויקטים בעזרת השותפים ובהכוונת הרשות.

צעדים נדרשים על מנת לייצר אסטרטגיה של עיר משתפת כאסטרטגיה עירונית מרכזית

- הכרזה על אסטרטגיה זו באופן פומבי וברור.
 - הטמעת פלטפורמות משתפות כחלק מהשירות לתושב וכחלק מבניית האמון בין העירייה לתושב. ניתן לעבוד עם פלטפורמות קיימות ולהתאימן לעיר.
 - עידוד חברות הזנק העוסקות בתחום לפעול בעיר ובאמצעותן לפתור אתגרים ספציפיים של כלכלת שיתוף.
 - העברת תקנות וחוקי עזר המיועדים לעודד פלטפורמות של כלכלת שיתוף ולאפשר להן לפעול במרחב העירוני בהתאם למדיניות הציבורית של העיר.
 - עידוד קהילות ועסקים מקומיים לעשות שימוש בכלכלת שיתוף ובכך לחזק את תחושת הקהילתיות והשייכות מחד ואת העסקים המקומיים מאידך.
- התהליך צריך להיות מוטמע תוך ראייה ארוכת טווח, אך תוך יכולת גזירה של פעולות קצרות טווח המעוררות השראה ואמון. תהליך אסטרטגי כזה יוכל לשנות את דפוסי הפעילות בתחומים רבים בעיר ולהופכה למשתפת ומקיימת.

פתרון חסמים המעכבים התפתחות כלכלת שיתוף מקיימת

הבעיה המרכזית העומדת בפני פיתוח כלכלת שיתוף כאסטרטגיה ומדיניות מוטמעת בישראל הינה המחסור במדיניות ברורה ומוסדרת כלפי הכלים והפלטפורמות הקיימים. הכלים חסרים ברמות שונות (ממשלתית ומוניציפלית) ובתחומים שונים (רגולציה, מיסוי, יחסי עבודה). **אחת ההמלצות המרכזיות היא לייצר מדיניות ציבורית (ממשלתית ועירונית) ברורה כלפי כלכלת השיתוף בעיר הישראלית**, מדיניות שתתמוך באינטרס הציבורי כפי שהרשות רואה אותו ולא תשרת רק את האינטרס הכלכלי יזמי. עיקר החסמים שדורשים פתרון הם:

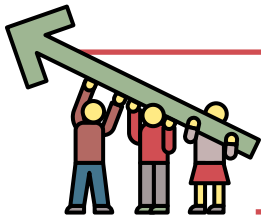
- מחסור במומחיות, הבנה ונסיון ובכוח אדם מקצועי לניהול פלטפורמות משתפות ברשות. על מנת לפתור חסם זה מומלץ לייצר תהליך של הכשרות והדרכות למנהלים ולאנשי השטח, בכדי להבהיר את התועלות ולקדם הבנה ופתיחות. רשות שתצצה להיכנס לתחום זה תצטרך לגייס כוח אדם מיומן, או לחילופין להיעזר בגורמי חוץ, תוך כדי הכשרת כוח האדם הפנימי.
- היעדר תקנות וחקיקה מקומית. כמפורט בסעיף 3.6, ההתקשרות של גופי עירייה עם פלטפורמות משתפות שונה מן ההתקשרויות הנהוגות היום. הפלטפורמות המבוצרות מפזרות את הערך באופן שונה מההסדרים עם ספקים לפי חוק חובת המכרזים. יתרון הוא בכך שהן מפזרות את הערך בין ספקים רבים. על מנת להסדיר את ההתקשרויות באופן זה יש להפעיל מנגנון שונה ממנגנון המכרז.
- העדר במיסוי וברגולציה מספקת. רבים ממשתמשי הפלטפורמות הם אנשים פרטיים, אשר במקרים רבים אין ביכולתם להנפיק קבלות וחשבוניות ולכן הם נוטים לא לדווח על הכנסתם מן הפלטפורמות השיתופיות. בנוסף, אין ביכולתם לנפק אישורים על ניהול עסק, אישורי בטיחות למיניהם וכו'. מומלץ להתניע תהליך של הסדרה וחקיקה ארצית 1/או מקומית רלוונטית, שתסדיר את הנושא לשביעות רצון המדינה והעירייה. יש לציין שבכיוון שברוב המקרים האינטראקציות הכספיות בפלטפורמות של כלכלת שיתוף נעשות באופן ממוחשב, לא ניתן להעלים הכנסות ופעולת ההסדרה עשויה להיות קלה יחסית.

וכן אפשר גם:

לעודד שימוש בתחבורה מקיימת כאמצעי הגעה לעבודה על-ידי מעסיקים

(כפי שעלה מן המעבדה שנערכה בעיריית אשדוד)

- קידום אלטרנטיבות אטרקטיביות להגעה לעבודה:
 - יצירת שיתופי פעולה בין מעסיקים-חברות תח"צ והמדינה להצעת פתרונות משולבים.
 - יצירת הסעות ממרכזי תח"צ גדולים למקומות עבודה גדולים.
 - שיפור התנאים עבור המגיעים בתח"צ/ באופניים/ ברגל – קירוב תחנות אוטובוס, הצללת המעברים, סימון שבילי אופניים, הצבת ברזיות ושירותים, יצירת חניות לאופניים, הנעמת הדרך, הצבת ספסלים.
- פתרון חסמים לוגיסטיים:
 - אחזקת רכבי ארגון משותפים לטובת נסיעות מקצועיות במהלך יום העבודה.
 - מתן סדנאות לרכיבה באופניים ולתיקון תקרים.
 - מתן שירות תיקונים חינמי או מסובסד לבעלי אופניים.
- חיזוק היתרונות החברתיים והתדמיתיים של הבוחרים בחלופות מקיימות:
 - חישוב זמן ההגעה בחלופות לרכב הפרטי כזמן עבודה.
 - עידוד שיתוף נסיעות.
 - אימוץ הנורמות החדשות על-ידי בכירי הארגון.
 - תגמול הבוחרים בחלופות מקיימות.
 - מיתוג החלופות בצורה אטרקטיבית.
- שינוי רגולציה:
 - שינוי מרכיבי השכר והפחתת תמריצים לאחזקת רכב פרטי.



4.3.3 חיזוק הקהילה המקומית כמנוף לקידום אורח חיים עירוניים

כפי שהודגש בפרק המעבדות, לקהילה מקומית כוח רב בקידום אורח חיים עירוניים.

מעבדת שכונה מקיימת וכן הסדנא שנערכה בשיתוף עם עיריית תל אביב-יפו, הדגישו מספר מוקדים בעבודת הקהילות אשר זקוקים לחיזוק ברמה העירונית, בכדי להיטיב ככל האפשר את שיתוף הפעולה בין הרשות המקומית והקהילות המקומיות, לטובת קידום קיימות עירונית.

להלן יוצגו חמישה כלים אופרטיביים בהם ניתן להשתמש על מנת לחזק את הקהילה כממנפת אורח חיים מקיים:

1. פיתוח שחקני אמצע עירוניים
2. הקמת חממות – מסגרות להכשרה והעצמת פעילים קהילתיים
3. יצירת אזורים דלי בירוקרטיה במערכת העירונית:
מודל לקליטת יזמות קהילתית במערכת העירונית
4. יצירת רשתות מקצועיות להעברת ידע ויצירת שיתוף פעולה
5. כלים לניטור השיח הציבורי

כלי מס. 1: פיתוח שחקני אמצע עירוניים

במפגש בין שחקנים שונים, למשל תושבים ורשות, יש פעמים רבות פער בהבנת המציאות ומשברי אמון. לכן חשוב לזהות את אותם גורמים בעלי אמון וכישורי עבודה עם הקהילה המכירים את המנגנון של הרשות ויכולים לעזור לתאם ולתווך שיח בין שחקנים שונים בקהילה. שחקן האמצע הטוב יכול לסייע לקהילה למנף עצמה כקהילה המקדמת אורח חיים עירוני מקיים.



מי יכול להיות שחקן אמצע מוצלח?

ישנם לא מעט גורמים שיכולים להוות חוליה מקשרת בין הרשות המקומית לקהילה. הם יכולים להגיע מתוך הרשות, או לצמוח מתוך הקהילה. שחקני האמצע מתאפיינים בהיכרות משמעותית עם צרכי הקהילה מצד אחד ובהיכרות או התמצאות בנבכי הרשות המקומית מאידך. ברשויות מקומיות רבות פועלים עובדים קהילתיים במחלקות לשירותים חברתיים או במרכזים הקהילתיים. לעיתים נוצרים מצבים בהם יחידות האכיפה המקומיות (שיטור קהילתי לדוגמא) הופכות לשחקן אמצע. ברשויות גדולות יכולים לשמש בתפקיד זה גם מנהלי רובעים, יחידות שפ"ע וכיוב'. אולם שחקני האמצע יכולים גם להגיע מתוך הקהילה עצמה: ועדי שכונה או מנהלות שכונה; אנשי עסקים מקומיים דומיננטיים (לדוגמא בעלים של בית קפה המהווה עוגן קהילתי וחברתי); מנהלי מוסדות חינוכיים; הנהגות הורים מקומיות; הנהגה מקומית של תנועת נוער; אנשי דת מקומיים בעלי השפעה; קבוצות אזרחיות של פעילים חברתיים וכיוב'.

תפקיד שחקני האמצע:

ייצוג צרכי הקהילה – בגלל קירבתם לאוכלוסייה וההיכרות הקרובה שלהם איתה, שחקני האמצע מכירים טוב את צרכי הקהילה, יודעים לייצג אותה מול הרשות המקומית ולהשיג שיתופי פעולה ומשאבים נדרשים עבורה.

חיבור למשאבים העירוניים – שחקני אמצע שיש להם קשר עם הרשות המקומית הינם בעלי היכרות קרובה יותר עם הגורמים העירוניים השונים ומבינים טוב יותר משאר האוכלוסייה כיצד ניתן להיעזר בהם. בדרך כלל יש להם היכרות טובה יותר עם המבנים והמשאבים הפיזיים הנמצאים באחריות הרשות המקומית ויש להם את היכולת לייצר חיבורים נכונים בין צרכי הקהילה ובין המשאבים והשירותים העירוניים.

הקלת האינטראקציה מול הרשות המקומית ומורי נבוכים – שחקני האמצע הינם "מתורגמנים" בין הקהילה האזרחית או העסקית ובין הרשות המקומית. ההיכרות הקרובה שלהם עם כל הגורמים מאפשרת להם לשמש כ"מורי נבוכים" לחברי הקהילה ולקצר תהליכים בממשקים בין הרשות לקהילה.

העצמת הקהילה המקומית ופיתוח הפעילות האזרחית – לשחקני האמצע תפקיד חשוב בפיתוח מנהיגות קהילתית, העצמת שאר התושבים ועידודם להרחבת הפעילות האזרחית המקומית.

איך לאתר ולגייס שחקני אמצע מוצלחים?

ניתן לחלק את שחקני האמצע לשתי קבוצות מרכזיות: בעלי תפקידים פורמליים, ואלו שהם בעלי תפקיד קהילתי מרכזי, אך בלתי פורמלי (למשל ועדי הורים או בעלי עסקים מרכזיים).

המשמעות של להיות שחקן אמצע היא בעיקר בתפיסת תפקיד (וקצת הכשרה), יותר מאשר ביצירת תפקיד חדש. מומלץ להתחיל במקומות שסיכויי ההצלחה בהם גבוהים יותר, כדי לבנות ניסיון מקומי מוצלח. לשם כך מוצע להתחיל עם בעלי תפקיד עירוני (ולא עם תושבים פעילים לסוגיהם) ומבין אלו לפנות תחילה לאנשים שמוכרים כ'בעלי ראש גדול'. עובדים ראשונים אלו יעברו הכשרה וליווי וייצרו את הניסיון המקומי של עבודת שחקני האמצע. עם הזמן תפיסת התפקיד של שחקני האמצע תוכל להתרחב לבעלי תפקידים נוספים ואף להיכנס להגדרת התפקיד.

הכשרת שחקני אמצע – כאשר מדובר בשחקני אמצע המגיעים מחוץ לעירייה, מומלץ ליצור תכנית הכשרה שתכלול, בין היתר, נושאים כגון: למידת המבנה העירוני ואופן ההתנהלות, היכרות עם דפוסי העבודה, היכרות פרסונלית עם גורמי מפתח עירוניים, ידע בסיסי בנוגע לחוקים ותקנות וכיוב'. בחלק מהמקרים רשויות מקומיות פותחות "בתי ספר לפעילים שכונתיים", בייחוד בנושאים מורכבים כמו התחדשות עירונית.

תחזוקה וטיפוח של שחקני האמצע – העצמת שחקני אמצע וחיזוקם מבוססת בראש ובראשונה על יצירת התנסויות חיוביות ובניית אמון. כפי שעלה בצורה חזקה מן המעבדות, יש חשיבות רבה לחיזוקם ולתמיכה בהם. חשוב להשתדל למלא את הבקשות והצרכים שהם מביאים מהשטח, להקצות מספיק תקציבים וקשב ניהולי, לדאוג לכנסי הוקרה, חשיפה ומתן קרדיט וכיוב'. דרך מומלצת נוספת לטפח ולתחזק שחקני אמצע היא באמצעות רשת מקצועית אשר תספק להם תמיכה ולמידה הדדית.

כלי מס. 2: הקמת חממות – מסגרות להכשרה והעצמת פעילים קהילתיים

מוצע לקדם הקמת מסגרות המהוות מרחב חממתי תומך לעשייה קהילתית, שתוכנה מורכב מצרכים אותנטיים של התושבים. מסגרות כאלו מאפשרות פיתוח מודלים מקומיים ליזמות קהילתית מקומית.



החממה הקהילתית תהיה:

- **מסגרת פעילות המספקת תמיכה מחד ואוטונומיה לפעילות מאידך.** החממה תהווה מסגרת אוטונומית במרחב, תמותג כמודל חדש, המביא עימו ידע, תקציבים ובעיקר אפשרויות פעולה ליזמות של תושבים. החממה תציע הכשרות מקצועיות בהתאמה לצרכים ותלווה את בוגרי ההכשרות לעשייה במרחב.
- **מסגרת לקידום הכשרות מקצועיות** המוצעות לתושבים – מאפשרות להבנות זהות מקומית מקצועית של פעילים הבונים את מקומם בקהילה בצורה מאורגנת ומבוססת וזוכים להערכה וליכולת הובלה מקומית.
- **מסגרת שתכיל ליווי מקצועי ליוזמות** ולרעיונות אשר יעלו מהשטח.
- **מסגרת פעילה באופן קבוע** – עקביות היא מוטיב מרכזי להצלחה.
- **מקום פיזי** שיהווה כתובת מרכזית, נגישה וברורה ויגביר את הנראות של הפעילות.

הצעדים הנדרשים להצלחת חממות:

- היכרות מעמיקה עם התושבים והעשייה בשכונה/ ברובע, במטרה להבנות את התוכניות והעשייה על בסיס קיים ולתת מענה לצרכים המקומיים בצורה מדויקת.
- השקעת מאמצים בהיכריות אישיות ובמתן תמיכה לפעילים ולבעלי רעיונות ויוזמות, וזאת תוך הקפדה על רגישות וסבלנות. צוות החממה ייקח על עצמו לנהל את שיתופי הפעולה במטרה לפתור דילמות ולייסד עקרונות מוסכמים לפרויקטים רחבים.
- חיבור שותפים ושותפויות רבות. פיתוח עשייה תוך יידוע ועדכון השותפים והתושבים, במטרה לקבל תגובות בזמן אמת, לכייל ולדייק את העשייה – הסתכלות בראייה מרחבית כוללת.

- חיבור אנשים למרחב במימד הרגשי באמצעות עשייה ומגע ישיר עם השטח. דרך ההיבט הרגשי ניתן לבסס מכנה משותף רחב המאפשר היכרות עם ההון האנושי והערך המוסף של כל אחד מהפעילים והמיזמים ומחבר אנשים לזהות המקומית ואף המקצועית שלהם.
- הבניית מודלים מקומיים ייחודיים שימשו השראה ובסיס למודלים ועשייה נוספת, תוך חיזוק הכוח המקומי.

כלי מס. 3: יצירת אזורים "דלי בירוקרטיה"

כפי שעלה גם בהמלצות שעסקו במרחבים הציבוריים העירוניים (סעיף 4.3.1), אזורים דלי בירוקרטיה הם מנגנון עירוני המסוגל להכיל ולהיענות לעשייה, לפרויקטים וליוזמות ייחודיות הצומחות מהקהילה, וכך לאפשר בצורה ידידותית ליזמים בקהילות לבחון רעיונות חדשים מחוץ לקופסה. חרף החשיבות הגדולה של יוזמות כאלו, הרגולציה והמבנה המורכב של הרשות המקומית מקשים מאוד להכיל ולתמוך בפיתוח של יוזמות קהילתיות. במרבית המנגנונים העירוניים חסרה כיום כתובת ברורה ליוזמות מסוג זה וחסרים מנגנונים מובנים שידעו להתמודד עם האתגר הכרוך בקידום סוגים כאלו של פעילות, מסיבות שונות:



קשיים תקציביים – מרבית הפעילות העירונית מתוכננת בשיטת Top down, ולכן כאשר מגיעות יוזמות מהקהילה קשה למצוא להן תקצוב לביצוע, הפעלה ותחזוקה לאורך זמן.

קושי ביצירת תיאום מערכתי ובהכלת פרויקטים ייחודיים – במרבית הרשויות המקומיות מתכוננת העבודה העירונית אינה מתאפיינת בשילוב בין תחומי פעילות של יחידות שונות, בייחוד כאשר מדובר בשילוב בין תחומים "קשים" כמו תשתיות ותפעוליות מתקשות לקלוט פעילויות שאינן חלק ממערך הפעילויות העירוניות הסטנדרטיות ולכן הן אינן יודעות כיצד להכיל ולאשר יוזמות שלא נמצאות בשגרת הפעילות שלהן. במקביל, גורמים עירוניים שעוסקים בממשק עם הקהילה אינם יודעים לעיתים כיצד לבצע את עבודת התיאום והחיבור בין גורמי התשתית ובין התושבים באופן שיביא לכדי מימוש הפרויקטים.

קשיים בירוקרטיים ורגולטוריים – במקרים רבים, גם אם קיים רצון ממשי של הרשות לתמוך בפעילות ייחודית, עלולים להיווצר קשיים ניכרים בהקצאה ובהעברה של תקציבים למימוש הפעילות. ביוזמות תשתיות קיימים קשיים בכל הנוגע להשגת אישורי תקינה ובטיחות ובפעילויות חברתיות וחינוכיות קבלת אישורים מגורמים ממונים בתחום החינוך והקהילה.

רשות מקומית שמעוניינת לטפח תרבות של יוזמות קהילתיות מקומיות צריכה לחפש בתוך המערכת העירונית שחקני אמצע ואמצעים שיכולים ליצור את החיבורים והתיאומים הנדרשים שיאפשרו לפעילויות כאלו להתממש. להלן מספר אפשרויות:

- הקמת פורום עירוני משולב שיכיל את כל גורמי הרישוי הרלוונטיים, כולל יועמ"ש, ויונחה לנקוט בגישה הכי גמישה, תחת מגבלות החוק, בהגדרת הדרישות מהאירוע או מהפעילות.
- הקצאת גורמי אישור עירוניים – פעילויות קהילתיות רבות נתקלות בחסמים הנובעים מהצורך לקבל אישורים של גורמי רישוי ו/או מהנדסי בטיחות או מזון. לעיתים קרובות מעסיקות הרשויות המקומיות מהנדסים וגורמי רישוי שכירים שיכולים ללוות את התהליך הקהילתי ולחסוך את הצורך בשכירת גורם מקצועי חוץ עירוני הנדרש במקרים של אירועים מסחריים.
- רכישת ציוד לפעילות קהילתית הניתן להשאלה כגון: דוכנים, במות פריקות נמוכות, מחסומים, הקצאה של שלטי פרסום עירוניים וכד' והקצאתן לפי דרישה.
- הקמת חממות ליוזמות קהילתית (כמתואר לעיל, בכלי מספר 2) בהן יעברו פעילים עירוניים תהליכי הכשרה והעצמה, כולל קבלת הסברים על תהליכי הרישוי ופיתוח פרויקטים בתיאום עם הרשות ותחת פיקוחה.
- פיתוח אפליקציה "מצמצמת תיסכולים בירוקרטיים" – המאפשרת למשתמש לאתר את כל בעלי התפקידים הרלוונטיים ברשות המקומית ומנהירה את דרכי ההתקשרות עימם על-פי המחלקות השונות.
- הקצאת מבנים ומתקנים עירוניים ליוזמות קהילתיות בחינם, או בתשלום Cost+ – ברשויות מקומיות רבות עומדים מבנים ומתקנים עירוניים ללא שימוש במשך שעות רבות. עם זאת, קיימים נהלים ותעריפים עירוניים שמקשים על הקהילה לקבל מבנה עירוני לשימוש ללא עלות, או בעלות מופחתת. מוצע ליצור מדיניות נפרדת לפעילות מסחרית מקומית ולפעילות קהילתית כדי לאפשר לתושבים להשתמש במשאבים העירוניים הקיימים ממילא, ללא צורך בגיוס משאבים ניכרים.
- שילוב מטרות קהילתיות במרכזים למבנים עירוניים כך שאותו מבנה יוכל לשרת את הקהילה במספר צורות.
- הכשרת עובדים קהילתיים ועובדי מרכזים קהילתיים כמתווכים בתחומי הרישוי, התשתיות והתפעול – הכשרה מתאימה תאפשר להם "לתרגם"

את היוזמות הקהילתיות ואת המגבלות העירוניות ולייצר הסכמות. במקומות בהם לא פועלים עובדים קהילתיים, מוצע להגדיר את המרכזים הקהילתיים ככתובת מרכזית לקידום פרויקטים קהילתיים. מוצע למנות ולהכשיר במרכז הקהילתי פונקציה ייעודית לקידום הנושא.

○ גיוס מערך השיווק והפרסום העירוני לטובת מינוף הפעילות הקהילתית – פעילויות קהילתיות רבות אינן מגיעות לתודעה בגלל חוסר בידע או במשאבים של התושבים בכל הקשור ליצירת תהודה לפעילות. מוצע לגייס את מערך השיווק, הפרסום והדוברות העירוני לסיוע בפרסום הפעילות הן ברמת הכשרת התושבים והדרכתם והן בשימוש במשאבים העירוניים לצורך מינוף הפעילות.

○ הנחיית הגורמים העירוניים ואיגום תקציבי פעילות – חשוב שרשות מקומית החפצה לקדם פעילות קהילתית תבחן בבסיס התקציב שלה הקצאה של סכומים לא גדולים מתחומי התפעול, התרבות, החינוך והקהילה לטובת פעילויות המגיעות "מלמטה למעלה" ותעודד אותן בצורה פרואקטיבית, תוך יצירת "כתובת עירונית" ברורה לנושא, שתרכז אותו ותשמש כגורם המתכלל פעילויות מעין אלו. חשוב לא פחות מכך שהנהלת הרשות תעביר מסר ברור ותעודד את הגורמים העירוניים ביחידות השונות לאפשר פעילות כזו. פעילויות קהילתיות מחייבות ראייה ועבודה אינטרדיסציפלינרית ולכן חשוב להקים צוות עירוני שיכלול גורמי תפעול, תשתיות ורישוי, גורמי קהילה, גורמי חינוך וגורמי תרבות, אירועים, יחסי ציבור ושיווק.

כלי מס. 4: יצירת רשתות מקצועיות להעברת ידע ויצירת שיתוף פעולה

לרשתות מקצועיות יש חשיבות רבה מכמה טעמים:

○ מאפשרות למידה הדדית מהניסיון (הצלחות וכישלונות), מתן השראה ורעיונות לעשייה והתמודדות עם קשיים וחסמים.



○ מספקות הזדמנות להכשרה שמתבססת בחלקה על הידע המצטבר בתוך הרשת ובכך יכולה לחסוך השקעה ב"יבוא" ידע מבחוץ, כל זאת תוך העצמה של המשתתפים.

○ מייצרות עבודה רב מערכתית, המשלבת בין גורמים שונים ומחייבת הכשרה רחבה והבנה טובה של המערכת העירונית על היבטיה השונים.

- מאפשרות שיתוף במשאבים מגוונים בתוך הרשת (החל מהפנייה לגורמי מימון ועד שיתוף בעודפים של משאבים חומריים).
- נותנות פרספקטיבה רחבה יותר לפעילות ומדגישות את ההשפעה החיובית המצטברת של פעולות רבות במקומות שונים.
- מספקות תמיכה לחבריהן, שלעיתים מרגישים בודדים בעשייה שלהם לקידום שינוי.
- יוצרות שפה משותפת.
- מאפשרות ליצור מסה קריטית לשינוי רחב.

ברשת מקצועית שכזו יש חשיבות רבה לקשרים האישיים שנוצרים בין החברים – הם הבסיס לאמון, הפתיחות, השותפות והערבות ההדדית שהם ירגישו. חשוב מאוד שהתכנים שינתנו במפגשי הרשת ישרתו את הצרכים האמיתיים של המשתתפים. לשם כך צריך לבדוק בתחילת התהליך ולאורכו מה הצרכים של המשתתפים ולראות איך ביחד ניתן לעסוק בהם.

ארבעה שלבים מוצעים להקמת רשת מקצועית:

הקמת הרשת תעשה על-ידי הגורם הרלוונטי ביותר ברשות (למשל על-ידי רכז קיימות) או על-ידי הגורם האחראי על הרובעים השונים בעיר.

שלב 1 – הגדרת הרשת ואיסוף חברים

ישנן כמה סוגים של רשתות. סוג הרשת יכתיב היכן לאתר את השותפים בה:

רשתות מקצועיות פנימיות של הרשות – בהן חברים עובדי עירייה.

רשתות עירוניות לגורמים שאינם עובדי הרשות – בהם חברים תושבים הפועלים בנושא מסוים. למשל רשת של בעלי עסקים המקדמים נושאי סביבה, או רשת של פעילי גינות קהילתיות.

רשתות מקצועיות חוצות רשויות – רשתות המאגדות עובדי רשות בעלי תפקיד דומה ברשויות שונות.

שלב 2 – היכרות ובניית התשתית האנושית

הרשתות המקצועיות נשענות על מערכת הקשרים האישיים בהן. הקשרים האישיים יאפשרו לרשת לתפקד לאורך זמן, יעודדו פתיחות, שיתוף ולמידה הדדית ויאפשרו לרשת לפעול גם מחוץ לגבולות המפגשים המובנים. לכן חשוב, בתכנון המפגשים, לעודד יצירת שותפויות/ פרויקטים משותפים, לעודד למידה מהצלחות בקבוצה ובהמשך גם למידה ותמיכה בכשלונות.

שלב 3 – בניית תוכנית תכנים

תכני המפגשים צריכים להתאים להגדרות הרשת ולצרכי החברים בה. כאשר תכני ההכשרות נבנים יחד עם החברים ברשת, הזיקה שלהם לפעילות הרשת ומפגשיה גדלה, כמו גם הרלוונטיות שלה עבורם.

שלב 4 – תמיכה ותחזוקה של הרשת

כדי לתחזק את הרשת חשוב למנות לה אחראי ברשות שירכז את הרשת כחלק מהגדרת התפקיד. חשוב להדגיש שככל שחברי הרשת יהיו יותר מעורבים בהקמתה והפעלתה, וירגישו יותר אוטונומיה בתחומי העיסוק שלה, כך היא תהיה יותר רלוונטית עבורם ותפעל באופן איכותי יותר.

משאבים נדרשים:

רכז/למהלך – יכול להיות אחראי קיימות או מישוה מטעמו, או לחילופין מנהל ידע עירוני. כדאי מאוד שמרכז המהלך ברשות יהיה חלק ממהלך דומה בין רשויות, כדי שיוכל ללמוד בעצמו (Modeling).

מקום מפגש – מוצע להקצות מקום למפגשי הרשת במרחב עירוני (החל מחדר ישיבות בעירייה ועד חדר מורים בביה"ס, או חדר במתנ"ס). להערכתנו, ככל שהחדר יהיה "רם דרג", כך תודגש חשיבות המהלך והתמיכה העירונית בו.

תכנים חיצוניים להעשרה, לפי יכולת ותחומי העניין שיעלו מהמשתתפים.

כלי מס. 5: כלים לניטור השיח הציבורי

כלים לניטור השיח הציבורי הם כלים העוזרים לזהות את הנושאים החשובים לטיפול, לפני שהם הופכים לבוערים, בין השאר באמצעות הרשתות החברתיות.

לרשות קשה לנטר שיח קהילתי שאינו קורה בין כתליה. כדי לשפר את שביעות הרצון ואת המענה שהרשות המקומית נותנת, עליה להיות מסוגלת לפתח כלים שיעזרו לה להתחבר למקום בו השיח נמצא, לזהות פערים, רעיונות ורצונות ולתת להם מענה יותר מדוייק. מהלך כזה מאפשר לגלות מה הקהילה באמת חושבת ורוצה, למנוע משברים עתידיים ולעבור מהתנהלות של תגובה לחוסר שביעות הרצון של הציבור, לתקשורת מהירה ומדוייקת יותר.



מוצע מגוון כלים לעידוד החישה של הנעשה בקהילות בעיר ושיפור התקשורת והאמון בין התושבים לרשות ולהיפך: שימוש ברשתות חברתיות (כולל מיפוי שיח ברשתות חברתיות), יציאה ספונטנית למרחב הציבורי, ארגון אירועי שיח ללא יעד ברור, הרחבת השיח הקהילתי אצל עובדי רשות מתחומים שונים ועוד.

כדי לשמור על הוויטאליות העירונית והחדשנות של העיר, על הרשות להישאר עירנית ולפתח יכולת לזהות ולהגיב לשינויים ולדברים המתהווים מהשטח. הרבה מהפעילות העירונית נעשית בדרך כלל באחד משני דפוסים: תגובה לתלונות, או יצירת תוכניות של גורמים מקצועיים בעירייה (שלעיתים כוללות שיתוף ציבור, אך ההנעה שלהן מתחילה מלמעלה).

מוצע לפתח ערוץ שלישי, שאינו דווקא תגובתי או יוזם, אלא מתמקד בניטור השיח הציבורי והקהילתי, בוחן אותו ומגיב אליו. במסגרת ערוץ זה, מוצע לגבש תהליכים שיאפשרו לרשות לפתח מעין "מוניטור קהילתי" סיסטמטי, המזהה מגמות לפני שהן גדלות ומאפשר לרשות לחזק אותן או לטפל בהן קרוב למועד היווצרותן. כך ניתן להגיב על הצרכים של הקהילה לפני שאלו הופכים לבעיה. מהלך מעין זה כמובן מחייב נכונות לעבוד עם תוכניות שאינן מתוכננות מראש, ועם גורמים שלעיתים אינם פורמאליים (כמו קהילה ותושבים פעילים).

השיטה – מוצעים תשעה כלים שיוכלו לעזור לנטר את השיח הציבורי ברשות.

- סריקה סיסטמטית של רשתות ניו מדיה.
- שימוש נכון במערכי נתונים וזרימת מידע ברשות – בעזרת גוף סטטיסטי ומוקד עירוני.
- עבודת שטח וקשר אישי באמצעות העובדים הקהילתיים כמנטרי השיח הקהילתי.
- שיפור הגישה הקהילתית אצל כלל עובדי הרשות (גם גורמי אכיפה וגורמים בעלי אוריינטציה פחות קהילתית).
- הבאת העירייה על שרותיה השונים אל הקהילה (ניידת).
- הבאת הקהילה אל העירייה (נציגות).
- הזמנת תושבים לשוחח – מעגלי שיח וקבוצות מיקוד ללא נושא.
- מיפוי מוסדות, גופים ומוקדי מפתח בקהילות.
- דיברור מוצלח של סיפורי הצלחה.
- שותפים פוטנציאליים: מוקד עירוני, מחלקת ניו מדיה והעוסקים ברשתות חברתיות במחלקות השונות, דוברות, מחלקות מידע וסטטיסטיקה, עובדים קהילתיים.
- משאבים פיזיים, ארגוניים, תקציביים שהרשות יכולה לספק:
- הקצאת מקום מפגש ופעילות לפעילים החברתיים – חדר במרכז הקהילתי או בבית ספר שיכול לעמוד לטובת התושבים ללא תשלום.

- הקצאת תקציב בסיסי לקבוצות פעילים לייצר פעילות מקומית ולפרסם אותה.
 - הנגשת גורמים עירוניים שונים בעירייה לשחקני האמצע ולמובילי קהילות ומתן ייעוץ מתוך ראייה תומכת ולא אכיפתית – לדוגמא ייעוץ לגבי רישוי עסקים, ייעוץ של אגף שפ"ע, סיוע בפרסום יחסי ציבור וכד'.
 - הקמת פורום עירוני קהילתי – יצירת קשר שוטף בין גורמים עירוניים רלוונטיים ובין הגורמים הדומיננטיים והפעילים בקהילה.
 - התמדה לאורך זמן בקידום פעילות משותפת עירונית – קהילתית.
 - עידוד הצלחות ושכפולן לקהילות נוספות.
 - שמירה על הטרוגניות בייצוג הקהילתי באופן שידרבו שותפות עם כמה שיותר קהלים מקומיים רלוונטיים.
 - בניית הכשרות קהילתיות.
 - יצירת תפקיד עירוני של אחראי קיימות ברמת הקהילה.
- לסיכום, הקהילה עשויה להוות מנוף חזק מאוד לקידום אורח חיים מקיים בעיר. מעבר להמלצות הפעולה הפרטניות ניתן לומר שיש חשיבות באיתור וחיזוק מנהיגות מקומית, יש לזהות את המאפיינים התרבותיים של קהילות ולהתאים את הפעולות אליהם, יש לתת נראות ופומביות לפעולות מקדמות קיימות ויש לאפשר חיבורים בין השחקנים השונים בקהילה ובעיר ובינם לבין הרשות. **המוסדות השכונתיים יכולים לתפקד כגורם מתכלל תוך הפנמת גישת הקיימות לאורך שדרת המנהיגות על-ידי הכשרות ויצירת שפה משותפת. כל זה יכול להיעשות ללא השקעת תקציבים יעודיים גדולים, אלא בעיקר מתוך משאבים קיימים, ניצולם ואיגומם.**

וכן אפשר גם:

לקדם ולחזק את הכלכלה המקומית

(כפי שעלה מן המעבדה שנערכה בחולון)

- בניית צעדים בנוי אמון מצד הרשות המקומית:
 - ייעוד תקציב לפעילות קהילתית של מרכזים מסחריים.
 - שדרוג תשתיות.
 - מתן תמיכה מקצועית לבעלי העסקים.
 - מתן הנחות בארנונה והטבות מס נוספות לעסקים מקומיים.
 - מתן ייעוץ ומידע לגבי פיתוח עסקי ובניית מודל כלכלי.
 - עזרה באיתור משקיעים פוטנציאליים.
 - מתן העדפה בפרויקטים עירוניים לעובדים ולרכש מקומי.
 - יצירת מפגשים תקופתיים.
 - עזרה בפרסום העסקים.
- יצירת תחושת בעלות ואחריות הדדית בין בעלי העסקים לקהילה:
 - יצירת התערבויות "רכות" בסגנון "Placemaking".
 - קיום פעילויות מעוררות שיח בסוגיות של קהילה, שכונתיות, כלכלה מקומית ונחלת הכלל.
 - תמרוץ התושבים לרכוש מעסקים מקומיים על-ידי מתן הטבות, מיתוג ועוד.
 - עידוד יצירת גורם מתווך על-ידי הרחבת תחום האחריות של מנהלי מנהלים ומרכזים גם לתחום העסקי.
- חיזוק כוחם של העסקים הקטנים:
 - יצירת רשתות תמיכה ושיתופי פעולה בין העסקים המקומיים.
 - הקצאת מרחבי מסחר לעסקים מקומיים.

4.3.4 סיכום: תפקיד הרשות המקומית כמונילה – המלצות לפעולה

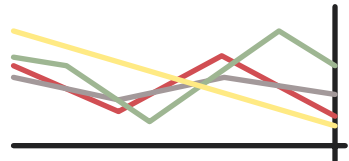
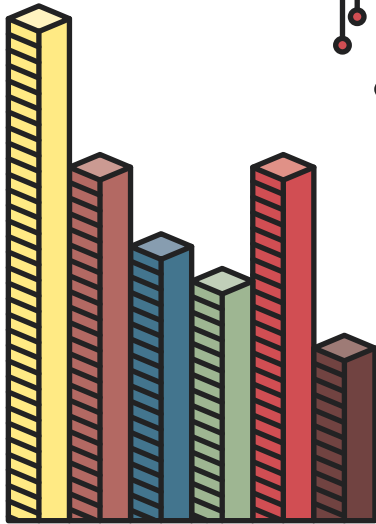
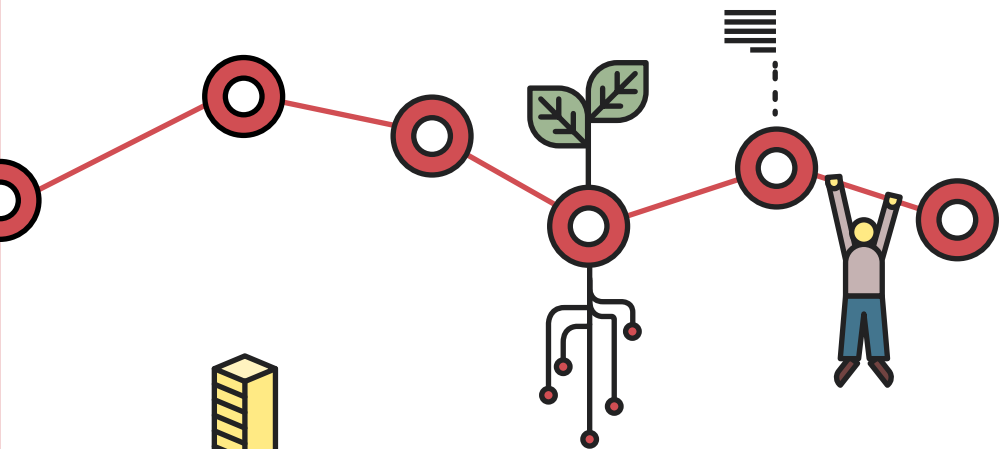
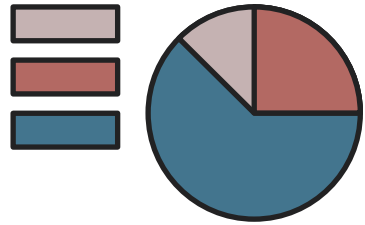
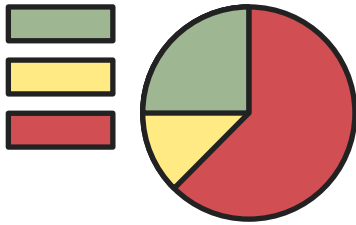
- מומלץ שקידום מדיניות שתעודד אורח חיים מקיים תהיה **עיקרון מארגן לאסטרטגיה העירונית**. בתוך עיקרון זה יכולה כל רשות לבחור את הדגשים לפי מאפייניה וסדרי העדיפויות שלה. המאפיינים הרב תחומיים של קיימות עירונית מתאימים להוביל את האסטרטגיה לפיתוח העיר.
- מוצע שהרשות המקומית תפעל להטמעת תפיסת העולם של קידום אורח חיים מקיים בקרב עובדיה ובתרות הארגונית של הרשות. הסתכלות דרך "משקפי הקיימות" עשויה להוביל לשינויי התנהגות שישיעו על עובדי הרשות ועל העיר כולה.
- מומלץ ליעד תפקיד של **מרכז קיימות בכל רשות**. תפקיד רחב שצריך שיהיה בעל סמכות, או כפוף לבעל סמכות בדרג ניהולי בכיר ברשות (מנכ"ל, סמנכ"ל). צריכה להיות זיקה מאוד חזקה בין מרכז הקיימות למתכננים העירוניים, לאנשי הכספים ולאנשי השרותים הקהילתיים. הם השותפים המרכזיים שלו.
- מומלץ לקדם **תרבות של קהילות יוזמות ברמת רובעים או שכונות בעיר**. המבנה הקהילתי צריך להיות מבוסס על ארגון יציב, כגון מינהלים ומרכזים קהילתיים אשר רואים עצמם כ"לב הפועם" של הקהילה ומהווים פלטפורמה ליוזמות שבאות מלמטה. חלוקת העיר למערכת יציבה של תת אזורים תאפשר ביזור, חיבור טוב יותר של האזרח לקהילה וזו תשמש כשחקן אמצע פעיל בין הפרט לממסד.
- מוצע שהעירייה תפתח כלים ופלטפורמות **לשיתוף במשאבים וביכולות של הציבור**. העירייה צריכה להיות הפלטפורמה המאפשרת ולפתוח אפשרויות חדשות של כלכלת שיתוף בפני הציבור. מוצע שהעירייה תפתח מדיניות פרו אקטיבית בעניין יוזמות שיתוף ותתמודד בכלים העומדים לרשותה ביוזמות שפוגעות במטרות עירוניות (לדוגמא – מיסוד שיתוף הסעות, מיסוד ומיסוד השכרת חדרים לטווח קצר, וכו').
- מוצע **שהתכנון העירוני יתחשב בעקרונות של אורח חיים מקיים** ויכלול את העקרונות הבאים: בינוי צפוף תוך הקפדה על יצירת רחובות תוססים ומעודדי הליכה, שימושים מעורבים כעקרון מקיים, מרחבים ציבוריים מרובי שימושים ומשתמשים וגמישים לשינויים, פתרונות מגורים למגוון אוכלוסיות בכל חלקי העיר.

- מוצע **לשלב כלי מדיה חברתיים בעבודת הרשות**, לטובת מטרות עירוניות, על-ידי מעבר לעבודה בשיטת קוד פתוח – גישה למידע לכלל בעלי העניין בעיר ויצירת קבוצות פייסבוק עירוניות ברמות שכונתיות וסביב תחומי עניין, בכדי לעודד את התושבים להיות מעורבים ביצירת הערך של העיר.

מלמטה למעלה – מה יכולים ללמוד תושבים פעילים מהמחקר

- נסו להגדיר את העשייה שלכם סביב בעיה כלשהי שהעירייה תוכל לזהות ולהתחבר אליה.
- התאמצו ללמוד את הד'רגון המקובל אצל גורמי הרשות איתם אתם נפגשים (למשל מונחים מקצועיים בתכנון).
- הקדישו זמן ללמוד את המערכת העירונית ולזהות את האדם במערכת העירונית שהכי מתאים לטיפול בצרכים שלכם ועד כמה שניתן נסו לעודד שיתופי פעולה בין גורמי רשות שונים.
- לרשות חשוב לדעת שבשהיא תומכת ביוזמה כלשהי, לא מדובר בגחמה חולפת. לכן יהיה לה קל יותר לתמוך בפעילות של קבוצה או קהילה ולא של פעיל בודד.
- מדד נוסף עבור עובדי הרשות הוא ההתמדה, המסירות ואפילו העקשנות. לכן, אם היוזמה חשובה לכם – אל תתייאשו ואל תפסיקו לבקש. ההתמדה הזו היא תעודה למסירותכם ורצינותכם.
- היבט נוסף שיעזור לעירייה להתייחס ברצינות לפנייה הוא קשר עם גורם נוסף מלבד העירייה, למשל קשר או תמיכה מארגון חברה אזרחית כלשהו, גוף ציבורי או אקדמי, או אפילו תמיכה של עסק מקומי. היכולת ליצור קשרים נוספים, לאסוף עוד תמיכה ומשאבים, והנכונות לא להישען רק על העירייה גם יחזקו את היוזמה וגם יהוו תעודת רצינות.
- חשוב להשקיע זמן ואנרגיה בקרדיטים. צריך להבין שגם במערכת העירונית כל צד צריך להוכיח עצמו ולכן חשוב לתת לכל הגופים את המקום והקרדיט הראוי.
- פעלו בשילוב של שני ערוצים המשלימים זה את זה: צוות שעובד עם העירייה וצוות שני שעובד פנימה – לתוך הקהילה ומקיים פעולות פנימיות. הראו לעירייה שיש צורך בפלטפורמות העוזרות לפעילות קהילתית.
- חפשו להתחבר לרשתות אנושיות מקומיות ולמצוא מכנה משותף איתן: בתי כנסת, קבוצת הקשישים והמטפלות היושבים על הספסל באופן קבוע, בתי ספר וועדי הורים, תנועות נוער, קבוצות ספורט וחוגי מבוגרים, מתנ"סים, ועדי מרכזים מסחריים וכו'.

- נסו לשלב דרכים בהן התושבים התורמים ליוזמה שלכם גם יקבלו משהו בחזרה. זה לא חייב להיות חומרי (גם חברה טובה, חגיגה וארוחות משותפות זה נהדר), אך לכולנו חשוב לאזן בין נתינה לקבלה.
- זהו את היתרון היחסי של היוזמה שלכם, ודעו להדגיש אותו. גם בתוך קבוצת הפעילים, למדו להכיר את התרומה הסגולית של כל משתתף ולהיעזר בה ברגעים הנכונים.
- זכרו תמיד שעשייה קהילתית ויוזמות העולות מהתושבים הן ריצת מרתון. יש להיאזר בהרבה סבלנות, לאסוף קבוצת אנשים שידעו לתמוך אחד בשנייה, להיות מחוברים לנושא הפעילות ולפתח את הידע סביבו גם בקרב תושבים וגם בקרב עובדי עירייה (לעיתים ממש אחד-אחד ובאופן אישי), מפני ששיח משותף הוא הבסיס ליצירת הסכמות.
- הכירו במחזוריות הטבעית של פעילות קהילתית. יש עליות ויש נפילות. יש תקופות מלאות מרץ ואחרות ללא אנרגיה בכלל. שימרו על הדינמיקה של הקבוצה והשקיעו מחשבה בשמירה על מומנטום, מבלי לשרוף את עצמכם.





מערכת מדדים לאמידת קיימות עירונית

באשר מבקשים לקדם אורח חיים עירוני מקיים,
יש צורך לבחון גם היכן אנו נמצאים ולאן אנו מבקשים להגיע.

העניין באמידת הקיימות העירונית הולך וגובר ברחבי העולם. במהלך השנים האחרונות הלכו והתפתחו שורה ארוכה של מערכות מחוונים (אינדיקטורים) ומדדים (אינדקסים) עירוניים, אשר פותחו על-ידי גופים שונים, ומתמקדים במגוון היבטים של הקיימות העירונית. ההבנה כי יש צורך לבחון את המצב בהווה, לנסות לזהות את הגורמים המשפיעים עליו ולהצביע על התלות ההדדית שבין החברה העירונית, הפיתוח הכלכלי והסביבה הטבעית, מחלחלת ברמות השונות (גם אם במקרים שונים המוטיבציה הראשונית קשורה במיתוג ומיצוב העיר). לבניית מערכות אלו שלל יעדים וקהלי יעד שונים: האמידה יכולה לתרום גם למעקב אחר מגמות ההתפתחות של העיר, וההשפעה של צעדים שונים לטוב ולרע, תוך זיהוי הפערים בין המצוי לרצוי. **במסגרת הפרויקט נבנתה מערכת אינדיקטורים לאמידת קיימות עירונית, בשיתוף המחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטת בן גוריון, אשר מטרתה לבחון היבטים התנהגותיים של קיימות בעיר.**

קיימות גישות שונות לפיתוח מערכות אמידת קיימות עירונית – למרות שניתן לזהות מאפיינים משותפים להגדרות השונות לקיימות, לא קיימת מערכת אינדיקטורים המוסכמת באופן אוניברסלי להערכת קיימות. גישות שונות לקיימות בכלל ולקיימות עירונית בפרט ישפיעו על בחירת המשתנים והקריטריונים בהם נשמש להערכת הקיימות העירונית. על-פי הספרות, קיימים שני תנאים מהותיים להערכת הקיימות העירונית: 1. הצורך בהערכת שלושת עמודי התווך של הקיימות – סביבה, חברה וכלכלה. 2. הצורך לכלול את התלות החיצונית של העיר באזורים שמעבר לגבולותיה.

קיימת שונות גדולה בין מערכות אמידת הקיימות שפותחו בעולם. ב־17 מקרי בוחן שנבדקו על-ידי Tanguay ואחרים, מספר האינדיקטורים במערכות השונות נע בין 10-86. ההבדל נובע, בין השאר, בין מערכות שפותחו על-ידי רשויות מקומיות, ששואפות ליישומיות המדידה ונוטות להיות מצומצמות יותר, לבין מערכות שפותחו על-ידי מדענים, ששואפים להימנע מפינוק יתר וחשיפת המידע האנליטי לפרשנות סובייקטיבית. בנוסף, לנגישות הגורמים המפתחים למידע יש משמעות בבחירת האינדיקטורים. במקרה העירוני, ריבוי אינדיקטורים חברתיים וכלכליים נובע מנגישות רבה יותר לנתונים בתחומים אלו ברמה העירונית לעומת אינדיקטורים סביבתיים¹⁰³.

103 Tanguay, G. A., Rajaonson, J., Lefebvre, J. F., & Lanoie, P. (2010). Measuring the sustainability of cities: An analysis of the use of local indicators. *Ecological Indicators*, 10(2), 407-418.

5.1 מערכות אמידת קיימות בעולם

במהלך הפרויקט נסקרו 25 מערכות אינדיקטורים ואינדקסים האומדים קיימות עירונית/קהילתית מהעולם. מערכות אלו מוצגות בטבלה 4 (15 מערכות אינדיקטורים) וטבלה 5 (10 אינדקסים). הטבלאות כוללות פירוט של האזור העירוני בו נבחנה המערכת, התייחסות קצרה למספר התחומים בהם מתמקדת המערכת ומספר האינדיקטורים בהם נעשה שימוש בכל מערכת. בין המערכות שנסקרו, כאלו שפותחו על-ידי ארגונים/רשויות מקומיות/משרדי ממשלה/גופי מחקר אקדמי.

טבלה 4: מערכות אינדיקטורים

שם	תכונות מערכת האינדיקטורים
Sustainable Seattle's Indicators of Sustainable Community	מחלוצי התחום. הדו"ח הינו תוצר של פעילות ארגון מקומי. המערכת שיצרו כוללת 40 מחוונים ב-5 תחומי מדידה, והיוותה מודל ליוזמות עירוניות רבות שבאו אחריה.
Sustainable Calgary	פרויקט העוקב אחר החיוניות (Vitality) לטווח ארוך על-ידי שימוש במערכת אינדיקטורים. המערכת כוללת 8 תחומי מדידה, 6 מחוונים קיימים לכל תחום אשר נבחרו בתהליך שיתוף. המוציא לפועל של הפרויקט הוא ארגון ללא מטרת רווח.
Quality of life progress report, City of Jacksonville	דו"ח שנתי המתקיים מזה כמה עשורים וכולל סה"כ 86 מחוונים קהילתיים (Community indicators) ב-9 תחומי מדידה, המחולקים למדדי מפתח, מדדים תומכים ומדדים נוספים. המוציא לפועל של הפרויקט הוא ארגון ללא מטרת רווח.
Boston Indicators Project	הפרויקט הינו תוצר של שיתוף פעולה בין קרן מקומית והרשות במטרה לעקוב אחר ההתקדמות לעבר מטרת אזרחיות משותפות ולדווח על שינויים ב-10 תחומי מדידה. הפרויקט כולל 93 מחוונים ומתעדכן כל שנתיים.

<p>דו"ח למדידת ביצוע של התכנית העירונית לנוכח 6 מטרות מרכזיות. הניטור מבוצע אחת לשנה ועוקב אחר 24 מחוונים, פונה בעיקר לרשות ומתמקד בביצועיה.</p>	<p>London Plan Annual Monitoring Reports</p>
<p>מערכת אינדיקטורים ב־5 תחומים (כוללת סך הכל 101 מחוונים) מותאמים לתכנית העירונית על מנת למדוד התקדמות. עובדים במקביל גם על שינוי סקר משקי הבית העירוני כך שיתאים למסגרת העבודה. בנוסף קיימת חלוקה של הנושאים לפי מידת ההשפעה של העירייה על המחוז.</p>	<p>City of Sydney Indicator Framework</p>
<p>מסגרת העבודה מחולקת לחמישה תחומים וכוללת כ־80 מחוונים. כל תחום מחולק לתחומי מדיניות, כאשר כל תחום מדיניות כולל מחוונים למדידה. באתר הפרויקט ניתן לצפות בדוחות עבור הרשויות השונות.</p>	<p>Victoria Community Indicators</p>
<p>דו"ח המפורסם על־ידי קרן מקומית. המדידה החלה בטורונטו בשנת 2001 ובשנת 2006 התפתחה לתכנית ארצית ומאז כוללת דו"חות ברמה הלאומית וברמה המקומית לערים שונות בקנדה. כל דו"ח כולל כ־120 מחוונים ובוחר את חיוניות הקהילה במספר תחומים מרכזיים.</p>	<p>Toronto's Vital Signs</p>
<p>סקר שנתי שנערך בשכונות העיר וכולל 216 שאלות המחולקות ל־9 תתי תחומים. הסקר משמש ככלי מרכזי לאיסוף נתונים ברמת השכונה, כמו גם לקבלת מידע אודות תפיסות הציבור בנוגע לחיים בעיר. שימוש בסקר לאורך השנים מאפשר זיהוי מגמות לאורך זמן, כמו גם להשוואה בין ערים אחרות.</p>	<p>Bristol Quality of Life survey</p>
<p>פרויקט ניטור עירוני להבנת מצב איכות החיים בעיר, שמטרתו לתמוך בקבלת ההחלטות ובקביעת המדיניות העירונית. הפרויקט כולל שני מרכיבים, כמותי ואיכותני: המרכיב הכמותי כולל 67 מחוונים ב־24 תחומי מדידה. המרכיב האיכותני-חברתי כולל סקר שבוחן את איכות החיים הסובייקטיבית כפי שנתפסת על־ידי התושבים.</p>	<p>Porto Monitoring System on Urban Quality of Life – MSUQL</p>

ארגז כלים למדידת קיימות עירונית שפותח על-ידי ארגון שמטרתו לשמש כבנק מדדים אופציונליים לשימושן של ערים. המדדים נאספו משורה של מקרי בוחן עירוניים בהם ערים עושות שימוש במדדים במטרה להעריך את הקיימות העירונית ולתמוך בתכנית העירונית. כולל התייחסות לערים ממדינות מתפתחות.

Sustainable Cities International – Indicators for Sustainability

מערכת זו כוללת אינדיקטורים אשר בוחנים את גורמי הלחץ על הסביבה (כגון תעשייה, תחבורה, גידול אוכלוסין), לצד מצב הסביבה (איכות סביבה, מצב המשאבים, מגוון ביולוגי) ואינדיקטורים המשקפים הערכות ותגובה למצב (כגון חקיקה ורגולציה סביבתית ושימוש בכלים כלכליים). מערכת זו, מהוותיקות ביותר, נבחנה בשורה ארוכה של ערים באירופה.

The European Environment Agency Urban Indicator Set

מערכת אינדיקטורים אשר פותחה ביוזמת הבנק העולמי ומנוהלת על-ידי 'המכון לערים גלובליות' באוניברסיטת טורונטו. המערכת מתחלקת לנושאים הקשורים במגוון שירותים עירוניים (כגון חינוך, בריאות, תחבורה ועוד) ואיכות חיים תוך התייחסות לנושאים כגון סביבה, כלכלה, תרבות ועוד. תחת כל נושא נבחרו מספר אינדיקטורים מייצגים, ובסך הכל כוללת המערכת 115 אינדיקטורים אשר מתוכם מוגדרים 31 אינדיקטורים כמרכזיים ומחייבים כל עיר אשר לוקחת חלק ביוזמה לבחון ולאמוד לאורך זמן. מערכת זו נמצאת כיום בשימוש של מאות ערים ברחבי העולם.

Global City Indicators Facility

מערכת אינדיקטורים אשר פותחה כחלק מהמחויבויות במסגרת 'אמנת ארלבורג' לערים מקיימות. המערכת כוללת 16 אינדיקטורים המתמקדים בעיקר בסביבה ובריאות הציבור, לצד נושאים חברתיים כגון צדק חברתי, איכות מגורים, בטיחות, מעורבות ציבור ועוד. ייחודה של מערכת זו הינו בחיבור שבין יעדי המדיניות של האמנה לאינדיקטורים אשר מציגים את המצב בכל מרכיב ומרכיב.

The European Foundation

Urban Sustainability Indicators

יוזמה של שני ארגונים בינלאומיים אשר מטרתה לבחון את מצב הסביבה במגוון ערים אירופאיות ולהבין מגוון גורמים מעצבים. המערכת כוללת 25 אינדיקטורים המתמקדים בשישה נושאים: איכות הסביבה, מאפייני צריכה, תכנון ועיצוב עירוני, השפעות גלובליות, כלכלה וחברה ומערכות הניהול הסביבתי.

**Urban
Ecosystem
Europe**

טבלה 5: אינדקסים עירוניים

שם	תכונות האינדקס
Ecological Footprint Analysis San Francisco-Oakland-Fremont, CA	שיתוף פעולה בין שני ארגונים מהמגזר האזרחי שמטרתו קידום שיח הקיימות העירונית. אמידת סך ההשפעות הסביבתיות של דפוסי הצריכה של תושבי העיר. התוצר הינו דו"ח הכולל ניתוח טביעת רגל אקולוגית לעיר. הניתוח כלל השוואה לטביעת הרגל האקולוגית של ערים נוספות ושל הממוצע הארצי.
Guelph Community Wellbeing Initiative	פרויקט עירוני המבוסס על האינדקס הקנדי לרווחה, הכולל 26 מחוונים. בכל אחד מהתחומים של האינדקס נבחרו האינדיקטורים הרלוונטיים לרמה העירונית ועבור העיר עצמה, על-פי קריטריונים כגון נגישות למידע. כחלק מהפרויקט נערך בעיר סקר שבחן את הרווחה הסובייקטיבית של התושבים.
Edmonton GPI Report	דו"ח שהוזמן על-ידי הרשות ועושה שימוש ב־מדד הקידמה האמין (GPI). הדו"ח בוחן את הקשר בין הצמיחה הכלכלית (כפי שנמדדת על-ידי התמ"ג) לבין 47 מחוונים ב־3 תחומי מדידה: חברה, כלכלה וסביבה, לאורך זמן.
The State of the City of Amsterdam	דו"ח עירוני על מצב העיר המתמקד בהשתתפות של קבוצות אוכלוסייה בחברה העירונית. בודקים אילו קבוצות משגשגות ואילו נותרות מאחור, כאשר המידע משמש בסיס לקביעת המדיניות בעיר. הנתונים בדו"ח נאספים משלושה מקורות, שהמרכזי שבהם הוא סקר בו התושבים נשאלים על תחומים שונים בחיי היומיום, כמו גם על איכות החיים בשכונה. הסקר מבוסס על מדד לאומי הולנדי לאיכות חיים, ה־"Life Situation Index".

יוזמה בשיתוף הרשות המקומית אשר מטרתה היא ניתוח זרימת החומרים עבור לונדון רבתי, לשם כך מבצעים ניתוח זרימת חומרים וניתוח טביעת רגל אקולוגית לעיר. הפרסום משמש ליידוע המדיניות העירונית כאשר התוצאות מצביעות על השינויים הדרושים לקידום הקיימות העירונית.

City Limits – A Resource Flow and Ecological Footprint Analysis of Greater London

מאמר אקדמאי¹⁰⁴, מדד להערכת קיימות סביבתית עירונית. המדד נועד לשמש לערים בקביעת מטרות עירונית. כולל עשרה אינדיקטורים בעשרה תחומים. לכל מדד ניתן ערך מספרי ודירוג התוצאה.

Urban Environmental Sustainability Metrics

מאמר אקדמאי¹⁰⁵ בו יצרו החוקרים אינדקס להערכת מידת הקיימות העירונית לאורך זמן. האינדקס כולל 51 מחוונים בארבעה תחומי מדידה אשר נבדקו לאורך עשור. קביעת המחוונים נעשתה על-ידי שימוש בתכניות העיר לקיימות, סדנאות עם אנשי הרשות ודיונים עם אנשי אקדמיה.

Sustainability Index for Taipei

האינדקס מדרג את הערים על-פי תוצאותיהן ב־30 מחוונים סביבתיים ב־9 תחומים. במחצית מהמחוונים כמותיים, וכמחציתם איכותניים. המחוונים משתנים ממקום למקום, על-פי זמינות הנתונים. בערי אירופה וארה"ב התוצאות מוצגות באינדקס מספרי. ערי אפריקה, דרום אמריקה ואסיה מדורגות בדירוג איכותני של 5 מדרגות.

Siemens Green City Index

האינדקס מדרג את הערים על-פי תוצאותיהן ב־13 מחוונים ב־3 תחומים. המטרה לציין לשבח ערים עם הישגים, לעורר תחרות "בריאה" וליצור דיון אצל הציבור אל מול המנהיגות.

The Sustainable Cities Index

104 Shane, A. M., & Graedel, T. E. (2002). Urban Environmental Sustainability Metrics: A 250 Provisional Set. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(5), 643–663.

105 Yung-Jaan, L., & Ching-Ming, H. (2007). Sustainability index for Taipei. *Environmental Impact Assessment Review*, 27, 505–521

מערכת הכוללת 16 אינדיקטורים הנוגעים בחמישה נושאים מרכזיים: אספקת צרכים בסיסיים (כגון מים, גודל כיתות וזמינות רופאים), יעילות השימוש במשאבים (כגון צריכת חשמל ומחזור פסולת תעשייתית), איכות הסביבה, הסביבה הבנויה והמחויבות העירונית לקידום קיימות. המערכת ייחודית הן בניסיון לבחון ולהציג מגמות לאורך זמן בכל אחד מהאינדיקטורים והן בהצגת הממצאים בהשוואה למצב בתחום בעולם המערבי. המערכת נמצאת כיום בשימוש של כ-200 ערים בסין.

ניתן לשייך את האינדיקטורים המרכיבים את המערכות הנ"ל לקטגוריות שונות, כגון: פיזיים (תשתיתיים), התנהגותיים, אובייקטיביים וסובייקטיביים. אינדיקטורים פיזיים בוחנים את מבנה העיר ו/או את הזמינות של תשתיות שונות, ויכולים לתרום להבנת ההתנהלות בפועל, ו/או להצביע על נקודות הדורשות שינוי לצורך קידום הקיימות העירונית (לדוגמא: זמינות שבילי אופניים). אינדיקטורים התנהגותיים בוחנים את התנהלות הפרט ו/או הקהילה בפועל (לדוגמא: מידת השימוש באופניים כאמצעי הגעה לבית הספר ולעבודה). אינדיקטורים אובייקטיביים מספקים לנו מידע על נסיבות חיי הפרט, החברה או הסביבה העירונית (לדוגמא: רמת השכלה ו/או ההכנסה, איכות האוויר, בעלות על רכב ועוד). אינדיקטורים סובייקטיביים מבוססים על דיווח של פרטים לגבי תפוסותיהם, רגשותיהם ותגובותיהם¹⁰⁶. בעוד הקריטריון האובייקטיבי ימדוד תופעה דוגמת רמות זיהום, מדדים סובייקטיביים מספקים הערכה לתפוסה לגבי אותן תופעות¹⁰⁷. ישנן מערכות אשר בחרו לשים דגש על סוג מסוים של אינדיקטורים, בעוד אחרות משלבות בין הסוגים בהתאם למטרות, המשאבים הקיימים וזמינות הנתונים. שילוב הסוגים השונים יספק מידע מקיף ומעמיק יותר, אשר יכול לסייע בקידום הקיימות העירונית.

106 Andrews, F. M. (1974). Social indicators of perceived life quality. *Social indicators*, 235, 279-299

107 Lawson, J. E. (1992). *Livability and quality of life indexes in planning for sustainable communities*. The University of British Columbia

5.2 מערכת המדדים – פרויקט קיימות עירונית

פרויקט קיימות עירונית מציע מערכת מדדים שנועדה בראש ובראשונה להפעלה ברשויות מקומיות שונות בישראל אשר מעוניינות לקדם בתחומן שינויי התנהגות לכיוון אורח חיים מקיים. המערכת הינה ייחודית, לאור התמקדותה במרכיב התנהגות הפרט והחברה בסביבה העירונית, בשילוב עם סוגי אינדיקטורים נוספים (פיזיים, אובייקטיביים, סובייקטיביים), אשר עשויים להסביר את אופן ההתנהגות.

5.2.1 מתודולוגיה

מערכת המדדים נבנתה לצד תהליך המחקר והגדרת החזון לקיימות עירונית (המופיע בסעיף 2.2):

עיר מקיימת מאפשרת חיים באושר וקיום בכבוד לכל, בתוכה ומחוצה לה. היא משתמשת בתבונה ובהוגנות בתשתיות ובמשאבים החומריים, הטבעיים, האנושיים והחברתיים שברשותה, תוך לקיחת אחריות על חלקה בניהול מערכות אקולוגיות גלובליות, ומתוך אחריות למורשתה הפיזית והתרבותית ולדורות הבאים.

העקרונות להשגת החזון, עומדים בבסיס מערכת האמידה שפותחה וכוללים את הנושאים הבאים:

- **צמצום צריכה / שינוי תרבות הצריכה**
- **מקומיות וכלכלה מקומית**
- **איכות חיים (Wellbeing)** ותרבות של אמון, כבוד הדדי, יצירה, חדשנות, תמיכה הדדית ושיתוף
- **מגוון אנושי ואפשרויות בחירה**
- **הפחתת אי שוויון וחלוקה צודקת של משאבי העיר**, תוך מתן הזדמנויות שוות בחינוך, בתעסוקה, בשירותים ובפנאי.
- **שיתופי פעולה. שיתופיות. חיבוריות** בין תושבי העיר וכלל בעלי העניין – הממשלתיים, העסקיים והאזרחיים
- **מעורבות אזרחית ומחוייבות לקיימות**
- **ניצול יעיל של חללים ומרחבים עירוניים**
- **קהילה כמניעת שינויים ומייצרת חוסן חברתי**, סביבתי וכלכלי

לכל נושא נבחרו מספר מחוונים אשר יכולים להציג היבטים שונים של המצב העירוני והתנהגות החברה העירונית.

תחילה נבנתה מערכת מדדים רחבה שכללה כ־350 מדדים והתמקדה במרכיבי התנהגות הפרט והחברה בסביבה העירונית, בשילוב עם סוגי אינדיקטורים נוספים שמטרתם להסביר את אופן ההתנהגות. המערכת הרחבה התבססה על סקירה בינלאומית מקיפה של מערכות מדדים לקיימות ואיכות חיים עירונית וחוות דעת מומחים בתחומי הפרויקט. הסקירה איפשרה זיהוי תחומי התמקדות מרכזיים ובניית מסגרת עבודה למערכת הרחבה. לאחר מכן בוצע מיון וזיהוי מדדים לפי הקריטריונים הבאים: (1) הקשורים באופן ישיר להתנהגות (2) שעלו מחוות דעת המומחים (הרקע התיאורטי של הפרויקט), ומהחזון שנוסח בפרויקט, על תשעת עקרונותיו.

לבסוף, צומצמה וקובצה המערכת לכדי מערכת המדדים הסופית, הכוללת ארבעים ושניים מדדים. המערכת הסופית כוללת אלמנטים שלא נמדדים לרוב, אך מבטאים קיימות עירונית לתפיסת הפרויקט. כך לדוגמה, על מנת לאמוד **שינויים בתרבות הצריכה**, אנו מבקשים לאמוד, בין השאר, את צריכת החומרים ברמת משק הבית (על-פי נתוני למ"ס), לצד המדד, שהוא מהמורכבים ביותר לאמידה במערכת – שימוש באופנים אלטרנטיביים של צריכה (כגון קואופרטיבים, שיתוף מוצרים, רכישת שירותים ללא מוצרים). על מנת למדוד את **המקומיות והכלכלה המקומית**, אנו מבקשים לאמוד את אחוז האוכלוסייה המועסק בתחומי העיר/ המטרופולין (נתוני למ"ס), לצד בדיקה של הרגלי קניית מזון ומרחק נסיעה לקניות בכלל (סקר). דוגמאות נוספות מתחום **חלוקה צודקת של משאבי העיר** עוסקות באחוז הוצאות על דיור מתוך הכנסות משק הבית (למ"ס, ביטוח לאומי) ובתמהיל שכונתי של גודל יחידות דיור לפי אזורים בעיר (נתוני ארנונה של הרשות+ למ"ס). בתחום **שיתופי הפעולה, שיתופיות וחיבוריות** ניתן למצוא בין השאר מדד העוסק בתפיסת הפרט אודות רשתות חברתיות ככלי ליצירת קשרים מקומיים/ קהילתיים/ עסקיים (סקר).

ארבעים ושניים המדדים במערכת שומרים על החלוקה לתשעה תחומי תוכן, לפי מרכיבי חזון הקיימות העירונית כפי שהוגדר לעיל. המערכת נועדה להיות פרקטית, בת ביצוע ולא יקרה ככל הניתן עבור הרשויות המקומיות שצפויות להוציאה לפועל. על מנת להשיג יעדים אלו, בתהליך העבודה "נפלו" ממערכת האינדיקטורים המקורית שגובשה מדדים שהמידע אודותיהם קשה מאוד להשגה. בנוסף, נעשה ניסיון לשמור על כמות נמוכה של אינדיקטורים הדורשים סקר עצמאי של הרשות.

5.2.2 כיצד לעיין במערכת המדדים?

טבלת המדדים המלאה כוללת את עיקרון החזון אליו קשור כל מדד, מספרו, שמו, ואת מידת הקשר שלו להתנהגות (ישיר/ עקיף) על-פי הערכת צוות הפרויקט. **על מנת להוציא לפועל** את אמידת הקיימות, יכולות רשויות מקומיות להשתמש במידע מן הקיים (כגון מנתוני למ"ס, המשרד להגנה"ס ועוד). לעיתים יהיה על הרשות לבצע סקרי שטח, לפי רשימת שאלות מוצעת שהוכנה. בטבלה מספר 6 ניתן למצוא את מקורות הנתונים, וכן אבחנה בין מדדים להם ניתן למצוא מקורות קיימים, לבין מדדים הדורשים סקר מטעם הרשות. היכן שניתן סיפקנו גם קישור ישיר למקורות המידע המצויים ברשת האינטרנט. יש להעיר באופן כללי לגבי מקורות מן הלמ"ס (כגון: הסקר החברתי, סקר כח אדם, סקר הוצאות משק בית ועוד), כי יש לשים לב שהם זמינים לפילוח עבור יישובים החל מגודל 100,00 איש, ולעיתים רק 200,000. נתונים ליישובים קטנים יותר זמינים לעיתים בלמ"ס בהזמנה מיוחדת.

עלויות הוצאת מערכת המדדים לפועל תלויות בגורמים שונים, כגון בכמות תושבי הרשות וגודלה, ובפער בין איסוף הנתונים השוטף שמתבצע בכל רשות ובין הנתונים הנוספים הנדרשים לאיסוף לשם יישום האמידה.

מערכת האינדיקטורים יכולה לשמש כבסיס לדיווח על מצב קיים ומגמות, ולהוות כלי תכנוני והשוואתי שיסייע בהכוונת המדיניות העירונית לקידום קיימות.

טבלה 6: אמידת קיימות עירונית

מס' מדד	שם המדד	קשר להתנהגות	מקורות קיימים
א. צמצום צריכה/ שינוי תרבות צריכה			
1	צריכת חומרים ברמת משק הבית	ישיר	למ"ס - סקר הוצאות משק בית, שנתי: הכנסה והוצאה חודשית לתצרוכת למשק בית, לפי מספר נפשות במשק בית, לוח 5. שאלת ריהוט וציוד לבית והלבשה והנעלה
2	היקף פסולת ביתית לנפש	ישיר	למ"ס - שנתון סטטיסטי לישראל, שנתי: נתוני פסולת מוצקה ביתית, מסחרית וגזם, לפי מחוז ונפה
3	מיחזור לשנה לנפש	ישיר	
4	צריכת חשמל ומים לנפש/ למשק בית	ישיר	למ"ס - סקר הוצאות משק בית, שנתי: הכנסה והוצאה חודשית לתצרוכת למשק בית, לפי מספר נפשות במשק בית, לוח 5. שאלת תחזוקת הדירה ומשק הבית - מים, חשמל, גז ודלק לבית
5	מידת השימוש בתחבורה ציבורית מסך הנסיעות	ישיר	למ"ס - מפקד האוכלוסין, 2008 (נבדק בהקשר של שיעור המגיעים לעבודה בתח"צ): קובץ מסוכם של יישובים, גיליונות ב. (טורים DI- DS בקובץ היישובים המסוכם)
6	מידת הליכה והשימוש באופניים בקרב הציבור	ישיר	למ"ס - מפקד האוכלוסין, 2008 (נבדק בהקשר של שיעור המגיעים לעבודה בתח"צ): קובץ מסוכם של יישובים, גיליונות ב. (טורים DI- DS בקובץ היישובים המסוכם)
7	זמן הגעה לעבודה/ לימודים (בבוקר ממוצע)	עקיף	למ"ס - סקר חברתי, 2014 (שאלה wp.240.8): בדרך כלל, כמה זמן לוקח לך להגיע למקום עבודתך העיקרי?

הערות	קישור למקור	הצעות לאיסוף נתונים עצמאי של הרשות
	www.cbs.gov.il/publications15/1593/pdf/tos.pdf	
	http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton.html?num_tab=st27_16&Year=2011	<p>הרשות המקומית-נתוני היקף פסולת (חוק שמירת הניקיון מחייב את הרשויות לאסוף את המידע אודות כמויות והיקפים ולהעבירו למשרד להגנה"ס. יש שוני באופן איסוף הנתונים בין הרשויות.) ניתן לבצע סקר משלים בעזרת מחלקת התברואה של העירייה – זיהוי משקל כל רכב פינוי פסולת, לעומת היקף האוכלוסייה המתגוררת לאורך הקו</p>
		<p>המשרד להגנה"ס – נתונים לגבי "כמה מיחזור מבוצע לנפש לשנה ביישוב" נאסף על-ידי המשרד להגנה"ס במסגרת דיווח החובה של הרשויות על-פי תקנות המיחזור. לא זמין ברשת, אלא רק במשרד (אגף פסולת).</p>
<p>מתפרסם באופן שנתי על-ידי הלמ"ס ומשרד הפנים לגבי כל הרשויות המקומיות (למעט מוא"ז)</p>	www.cbs.gov.il/publications15/1593/pdf/tos.pdf	
	www.cbs.gov.il/census/census/pnimi_page.html?id_topic=12	סקר פיצול נסיעות ברשות
	www.cbs.gov.il/census/census/pnimi_page.html?id_topic=12	סקר פיצול נסיעות (ספירות תנועה של אופניים והולכי רגל)
	surveys.cbs.gov.il/survey/survey.htm	

מס' מדד	שם המדד	קשר להתנהגות	מקורות קיימים
---------	---------	--------------	---------------

8	שימוש באופנים אלטרנטיביים של צריכה	ישיר	
---	------------------------------------	------	--

ב. מקומיות וכלכלה מקומית

9	אחוז האוכלוסייה המועסק בתחומי העיר/ מטרופולין	עקיף	1. למ"ס – מפקד אוכלוסין, 2008: בתוך העיר: אחוז בני 15 ומעלה שעבדו בשנת 2008 מחוץ ליישוב המגורים 2. למ"ס – סקר כח אדם, שנתי: גיליון 1.31 – אוכלוסייה באזורים מטרופוליניים לפי תבונות כח העבודה
---	---	------	--

10	אמצעי הגעה לביצוע קניות	ישיר	
----	-------------------------	------	--

11	הרגלי צריכה כלליים	ישיר	
----	--------------------	------	--

12	הרגלי קניית מזון	ישיר	
----	------------------	------	--

13	הרגלי שימוש בשטחים פתוחים באזור המגורים	ישיר	
----	---	------	--

ג. איכות חיים Wellbeing

14	שביעות רצון מאיכות החיים	עקיף	למ"ס – סקר חברתי, 2014 (פרק 13, שאלה 13.20): באופן כללי האם אתה מרוצה מחייך?
----	--------------------------	------	--

הערות

קישור למקור

הצעות לאיסוף נתונים עצמאי של הרשות

סקרים – חלופות: 1. סקר משקי בית: איזה אחוז מן הצריכה של משק הבית מתקיים באופנים אלטרנטיביים של צריכה – קואופרטיבים, שיתוף מוצרים, צריכת שירות במקום מוצר....
 2. בקרב קואופרטיבים, חנויות יד שניה, מכבסות.. (מגיע לכמות משתמשים, אחוזי גידול...). ניתן להשליך מידע ביחס לאוכלוסייה הכללית.
 3. אחוז השינוי במספר הרשומים לתאגידים שיתופיים – מתוך סקר בקרב התאגידים עצמם.
 4. מיפוי של אתרים מרכזיים שמציג פעילות שיתופית במרחב – אגורה, yadz

www.cbs.gov.il/reader/y_labor/yearm_h_new.htm

www.cbs.gov.il/census/census/pnimi_page.html?id_topic=12

סקר: א. באיזה אמצעי את/ה מגיע/ה בדרך כלל לקניות? (ברגל/ ברכב פרטי/ באוטובוס ו/או רכבת/ באופניים)
 ב. כמה זמן זה בדרך כלל לוקח לך?

סקר: היכן את/ה עורכ/ת את רב קניותיך?
 (בחנויות שכונתיות ליד הבית/ בקניון/ במרכז העיר/ במתחמי קניות מחוץ לעיר/ באינטרנט)

סקר: איפה את/ה עורכ/ת קניות של מוצרי מזון? (במכולת השכונתית/ בשוק/ ברשתות מזון/ בקואופרטיב)

סקר: כמה פעמים בחודש האחרון בילית בשטחים פתוחים באזור מגוריך?

surveys.cbs.gov.il/Survey/QuestionnaireH/2014/Questionnaire.pdf

מס' מדד	שם המדד	קשר להתנהגות	מקורות קיימים
15	ממוצע שעות עבודה שבועי	עקיף	למ"ס – סקר כח אדם, שנתי: ממוצע שעות עבודה לשבוע למועסק ולשכיר, לפי ענף כלכלי (לוח 2.12, 2.13, 2.16, 2.17)
16	הקדשת זמן לפעילות פנאי	ישיר	
17	עלות המחיה של משק הבית ביחס להכנסה למשק בית	עקיף	1. למ"ס – סקר הוצאות משקי בית, שנתי: לוח 1.1, הוצאה לתצרוכת, סך הכל לפי חמישונים 2. ביטוח לאומי, 2012: הכנסה למשק בית: "שכר והכנסות מעבודה לפי יישוב ומשתנים כלכליים שונים" לוח 31 ולוח 32
18	שביעות רצון מתנאי ואיכות המגורים	עקיף	למ"ס – סקר חברתי, 2014 (פרק 3 שאלה 3.120): האם את/ה מרוצה, באופן כללי, מהאזור בו את/ה גר/ה(?)
19	מידת העיסוק בפעילות ספורט	ישיר	למ"ס – סקר בריאות, 2009: לוח 25.1. עבור 6 הערים הגדולות

ד. מגוון אנושי ואפשרויות בחירה

20	מגוון חברתי כלכלי בשכונה	עקיף	למ"ס, מפקד האוכלוסין, 2008: לוח א1. מדד חברתי – כלכלי של הרשויות המקומיות
21	עמדות ותפיסות לגבי מגוון האוכלוסייה	עקיף	

הערות

קישור למקור

הצעות לאיסוף נתונים עצמאי של הרשות

www.cbs.gov.il/webpub/pub/text_page.html?publ=69&CYear=2015&CMonth=4

סקר: ממוצע זמן בשבוע האחרון ששימש לפעילות פנאי (לבד או עם חברים ובני משפחה)

www.cbs.gov.il/publications15/1593/pdf/to1_01.pdf
www.btl.gov.il/Publications/survey/Pages/seker_2631026-6913.aspx

surveys.cbs.gov.il/Survey/QuestionnaireH/2014/Questionnaire.pdf

www.cbs.gov.il/publications13/health_survey09_1500/pdf/t25_1.pdf

נתוני רשות מקומית/ סקר: תושבים המדווחים כי עוסקים בפעילות ספורטיבית לפחות שלוש פעמים בשבוע

www.cbs.gov.il/publications13/1530/pdf/tab01_01.pdf

סקר: האם את/ה חושב/ת שהאוכלוסייה בשכונה שלך מגוונת? (מבחינת גיל, מוצא, דת)

מס' מדד	שם המדד	קשר להתנהגות	מקורות קיימים
22	שביעות רצון ממגוון האוכלוסייה	עקיף	
23	שביעות רצון התושבים ממגוון האפשרויות הקיים באזור המגורים/ עיר – מבחינת תעסוקה, מוסדות חינוך, אפשרויות בילוי...	עקיף	

ה. הפחתת אי שוויון וחלוקה צודקת של משאבי העיר

24	שביעות רצון התושבים מנגישות לשירותים בעיר שמספקת העירייה (רווחה, חינוך, השכלה, בריאות)	עקיף	למ"ס – סקר חברתי, 2015: (עמודים 93-94, שאלה 20.190) עמדות כלליות לגבי שירותי רשות מקומית האם לדעתך, < רשות מקומית או אזורית/ עירייה > ביישובך מספקת שירותים באופן שוויוני, ללא הבדל מין, גיל ומגזר לכל קבוצות האוכלוסייה?
25	תמהיל גודל יחידות דיור לפי אזורים בעיר (תמהיל שכונתי)	עקיף	1. רשות מקומית מתוך נתוני ארנונה 2. למ"ס – נתוני גמר בניה
26	אחוז הוצאות על דיור מתוך הכנסות משק הבית	ישיר	1. למ"ס – סקר הוצאות משקי בית, שנתי: הוצאות על דיור: לוח 28 ו'29 – הוצאה לדיור 2. ביטוח לאומי, 2013: הכנסה למשק בית: "שכר והכנסות מעבודה לפי יישוב ומשתנים כלכליים שונים" לוח 31 ולוח 32
27	הכנסה ממוצעת ביישוב ביחס למחיר דירה ממוצעת ביישוב	עקיף	ביטוח לאומי, 2013: הכנסה למשק בית: "שכר והכנסות מעבודה לפי יישוב ומשתנים כלכליים שונים" לוח 31 ולוח 32

הערות

קישור למקור

הצעות לאיסוף נתונים עצמאי של הרשות

סקר: האם את/ה שבע/ת רצון ממגוון האוכלוסייה בשכונה?

סקר: האם את/ה שבע/ת רצון ממגוון האפשרויות הקיים באזור המגורים/ עיר? (מבחינת תעסוקה, מוסדות חינוך, אפשרויות בילוי...)

[www.cbs.gov.il/
skarim/social_
surv/seker2015.pdf](http://www.cbs.gov.il/skarim/social_surv/seker2015.pdf)

נתונים מתוך אתרי נדל"ן

[www.btl.gov.il/
Publications/
survey/Pages/
seker_2631026
-6913.aspx](http://www.btl.gov.il/Publications/survey/Pages/seker_2631026-6913.aspx)

צורת המדידה – עשירונים. אם אין מידע פר עשירון/ ישוב, ניתן לבדוק מאפייני רוכשי דירות (מתפרסם לפי מרבית היישובים) אל מול מחירי דירות. לגבי שלוש הערים הגדולות יש "מחירי שכירות בישראל" במסגרת מדד המחירים לצרכן (למס או משהבש)

[www.madlan.
co.il/local/%D7%9
9%D7%A8%D7%95%
D7%A9%D7%9C%D
7%99%D7%9D](http://www.madlan.co.il/local/%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9%D7%9C%D7%99%D7%9D)

נתוני מחיר דירה ממוצעת ביישוב

ז. שיתופי פעולה. שיתופיות. חיבוריות.

28 רשתות חברתיות
ככלי ליצירת
קשרים מקומיים/
קהילתיים/
עסקיים

29 נכונות לשימוש
ביד שניה

30 רכישת יד שניה
דרך האינטרנט

31 הרשת החברתית
ככלי מעודד
פעולה

ז. מעורבות אזרחית ומחוייבות

32 מעורבות אזרחית
בשכונה או בעיר

1. למ"ס – ועדת הבחירות המרכזית
2. משרד הפנים – רשויות מקומיות

33 שיעור ההשתתפות
בבחירות
המקומיות
והארציות
(לרשויות
וממשלה) לפי
אזורים בעיר

34 שיעור ההורים
המעורבים
בפעילות בית
ספרית

35 תחושת האחריות
של התושבים
לסביבתם

הערות

קישור למקור

הצעות לאיסוף נתונים עצמאי של הרשות

סקר: עד כמה בעיניך רשתות חברתיות הן כלי ליצירת קשרים מקומיים/קהילתיים/עסקיים?

סקר: האם את/ה מוכן/ה לקנות/לקבל מוצרים יד שניה?

סקר: כמה מוצרי יד שניה קנית/קבלת דרך האינטרנט בשנה האחרונה?

סקר: לאיזה חלק מהאירועים אליהם הלכת בחצי שנה האחרונה נחשפת דרך הרשת החברתית?

סקר: כמה פעמים בחצי שנה האחרונה השתתפת בפגישות תושבים בנושאים הקשורים בשכונה או בעיר?

www.votes20.gov.il

www.moin.gov.il/Subjects/Bchirot/Pages/default.aspx#392;#Subjects/Bchirot/Pages/election-muniz.aspx

סקר: האם היית מעורב.ת / פעילה בפעילות בבית הספר של ילדיך בשנה האחרונה?

סקר: עד כמה את.ה מוכנה.ה לפעול למען שיפור הסביבה הפיזית בשכונתך?

ח. ניצול יעיל של חללים ומרחבים עירוניים (מיועד לתשובה של הרשות ולא של התושבים)

36 פעילות במבני
ציבור עירוניים

ישיר

37 פעילות בשטחים
פתוחים בעיר

ישיר

ט. קהילה כמניעת שינויים, חוסן קהילתי

38 השתתפות
בפעילות קהילתית
בשכונה

ישיר

39 תחושת שייכות
לקהילה / שכונה

עקיף

40 יחסים עם השכנים

ישיר

למ"ס – סקר חברתי, 2014 (שאלה 3.80): האם אתה/
את מרוצה מהיחסים עם שכניך?

41 שיעורי התנדבות

ישיר

למ"ס – סקר חברתי, 2014 (פרק 12, שאלה 12.20.1):
שיעור העוסקים בפעילות התנדבותית כלשהי בשנה
האחרונה (לא כולל שרות לאומי, כולל: עזרה ללא
תשלום (לעולים, לזקנים, לילדים וכדומה, באופן פרטי
או במסגרת של ארגון או תנועה, כגון: ויצ"ו, המשמר
האזרחי, ועד הורים). לא כולל: מתן תרומות, עזרה
לבן משפחה או לחברים)

42 שימוש בשירותי
מרכז קהילתי/
מינהל קהילתי

ישיר

סקר: מספר שעות ביום בהן יש פעילות במבני ציבור עירוניים. רשות מקומית: דגימה של חלק ממבני הציבור. למשל בתי ספר: האם החצרות פתוחות לציבור מחוץ לשעות הלימודים? האם יש פעילות אחרי הצהריים בכיתות?

סקר: מספר שעות ביום בהן יש פעילות בשטחים פתוחים. רשות מקומית: דגימה של תצפיות שימוש וסוגי פעילויות במרחבים ציבוריים פתוחים

סקר: כמה פעמים בחצי שנה האחרונה השתתפת בפעילות קהילתית בשכונה שלך? (מפגשי העשרה, אירועים, הורים וילדים וכו')

סקר: עד כמה את/ה מרגיש/ה שייכ/ת לשכונתך?

[www.cbs.gov.il/
www/skarim/
social_surv/
seker2014.pdf](http://www.cbs.gov.il/www/skarim/social_surv/seker2014.pdf)

[www.cbs.gov.il/
www/skarim/
social_surv/
seker2014.pdf](http://www.cbs.gov.il/www/skarim/social_surv/seker2014.pdf)

סקר: האם את.ה או בני משפחתך משתמשים בשירותי המתנ"ס/ מרכז קהילתי במקום מגוריך על בסיס קבוע?

פרויקט "קיימות עירונית" יצא לדרך תחת ההנחה כי המפתח להפחתת העומס על מערכות כדור הארץ טמון בשינויי התנהגות של בני האדם. המרחב העירוני זוהה כמקום בו מתרחשת רוב הפעילות האנושית, ועל כן ביקש הפרויקט להתוות המלצות מדיניות להשגת קיימות באמצעות שינוי בסגנון החיים העירוני, בדגש על: צמצום צריכה, שיתופיות וחסכון במשאבים, שינוי באופני נייודות בעיר, חיזוק הקהילתיות העירונית ואימוץ אורח חיים עירוני המייעל את השימוש במרחבים ציבוריים לטובת כלל תושבי העיר.

על מנת לקדם אורח חיים מקיים נמצא שיש להגדיר מחדש את המושג "צמיחה", **לחתור לשינוי הרגלי צריכה** ולעודד צריכה מקיימת. ניתוק הקשר בין צמיחה כלכלית וחומרית לסטטוס חברתי הינו מפתח מרכזי בהובלה לשינוי הרגלים ולצמצום בניצול משאבי כדור הארץ. **יש לעודד חיזוק השתייכות קהילתית** בכדי לייצר חברה בעלת חוסן חברתי וסביבתי. קהילה חזקה עשויה להוות מנוף לטיפוח של אורח חיים מקיים. **יש לעודד יצירת מרחב עירוני יעיל ואפקטיבי** ולעודד גמישות בתכנון. ריבוי שימושים לאורך זמן ועל-ידי משתמשים רבים יסייע לניצול יעיל של מרחבים. פתרון חסמים המקשים על גמישות בשימוש במרחב עשוי להביא למרחב ציבורי יעיל, תוסס ובעל תפקידים מרובים. **יש לאפשר יוזמות כלכלת שיתוף** בצורה שתמקסם את היתרונות הכלכליים, החברתיים והסביבתיים ותמנע את הסיכונים האפשריים הטמונים בה.

מומלץ שמדיניות המעודדת אורח חיים עירוני מקיים תהיה **עיקרון מארגן של האסטרטגיה העירונית**. בתוך עיקרון זה יכולה כל רשות לבחור את הדגשים לפי מאפייניה וסדרי העדיפויות שלה, בעזרת פעולות מעוררות אמון, בעזרת איתור מאמצים ראשונים ומוקדים בהם השינוי יכול להתרחש ולהשפיע באופן רחב, ובעיקר על-ידי בניית שותפויות בין מגזרים ובין שחקנים שונים.

פרויקט "קיימות עירונית" התמקד בהמלצות אופרטיביות בשלושת הערוצים שזוהו כבעלי פוטנציאל משמעותי להביא לשינוי רחב היקף של אורח החיים העירוני בישראל – **ערוץ המרחבים הציבוריים, ערוץ הקהילות וערוץ כלכלת השיתוף**. בתחומים אלו ניתנו **המלצות פרטניות, היכולות להוות בסיס לתוכניות פעולה עירוניות לקידום קיימות עירונית**. המלצות המדיניות נכתבו בעיקרן עבור הרשויות המקומיות ועובדיהן, ומטרתן להביא לשינוי יסודי ומעמיק במנגנוני הפעילות העירוניים שמשפיעים על אורח החיים היומיומי. ההמלצות מציעות, בין היתר, דרכים למנף את הקהילות המקומיות ולרתום את העשייה שלהן לטובת קידום הקיימות בעיר; כלים להטמיע כלכלת שיתוף בעבודת הרשות בכדי לייעל, לנצל ולהנגיש את משאביה לכלל תושבי העיר; וכן

אופנים לעדכן ולהגמיש את השימוש שנעשה במרחבים הציבוריים, כך שיתאים לצרכים המשתנים של תושבי הערים.

מערכת המדדים, שנבנתה לצד ההמלצות, מתמקדת באמידת שינויי התנהגות של תושבי הערים, ונועדה לאמוד את המצב הקיים, ובהמשך את השפעת השינוי המוצע על אורח החיים העירוני.

החתימה לקידום קיימות מבקשת להיטיב את חיי היומיום בערים, להציע תחושת שייכות גדולה יותר לתושביהן בעולם בו האינדיבידואליות גדלה, להנגיש שירותים רבים לתושבים, אשר אינם בהישג ידם כיום, להעשיר את האפשרויות התעסוקתיות, החברתיות, הצרכניות והתרבותיות שלהם, ולעודד מפגשים וחיבורים שייטיבו הן עם התושבים, הן עם העיר בה הם חיים והן עם הסביבה.

הטמעת ההמלצות בפועל מצוייה לפתחן של הרשויות המקומיות בישראל. **אנו מזמינים את כל מי שמעוניין להמשיך איתנו בחתימה לקידום קיימות עירונית בערי ישראל, לפעול להטמיע את ההמלצות המוצעות בעבודת העירייה ובעיר, ולהביא לשיפור איכות החיים העירוניים ולהקטנת הנזקים הסביבתיים בעיר.**

אנו תקווה שהמעוניינים בקידום חיים עירוניים מקיימים בישראל מצאו במסמך זה השראה, ידע וכלים לעשות זאת ולהצטרף ליצירת השינוי. **צוות הפרויקט ישמח לעזור בהתאמת תוכנית הפעולה לצרכים ולאוכלוסיות הרלוונטיים בכל יישוב בישראל.**

נספח 1

חולון – כלכלה שכונתית – שכונת בן גוריון

שאלון לקראת סדנת תושבים:

מכון ירושלים למחקרי מדיניות מנהל מחקר בנושא קיימות עירונית ובוחן מספר ערים מרכזיות בארץ. שכונת בן-גוריון נבחרה לשמש כמודל לקידום ולחיזוק הקהילה והכלכלה השכונתית.

השאלון הוא אנונימי והנתונים שבו נאספים לצרכי תהליך הלמידה ומחקר בלבד. מטעמי נוחות בחרנו לנסח את השאלון בלשון רבים.

אנחנו מודים לכם מאוד על הזמן שתקדישו למילוי השאלון ומבקשים שתסיימו למלאו בהקדם האפשרי ולפני הסדנה, כדי שנספיק לעבד את הנתונים.

1. גיל _____
2. מצב משפחתי (בבקשה לציין את מספר הילדים, אם יש, ואת הגילאים שלהם) _____
3. עיסוק: עצמאי / שכיר
במידה והנכם עצמאים אנא פרטו באיזה תחום: _____
במידה והנכם עצמאים, האם העסק שלכם ממוקם בשכונה?
לא / כן, בבית / כן, במרכז סאדאב / כן, במרכז דר-גת / כן, במקום אחר
4. כמה שנים אתם גרים בשכונת בן-גוריון? _____
5. האם אתם מעורבים באופן פעיל בחיי השכונה? כן / לא
אם כן, באיזה אופן? _____
6. מה מיוחד בעיניכם בשכונת בן-גוריון? _____
7. עד כמה אתם מאמינים שביכולתכם להשפיע על המסחר בשכונה?
במידה רבה מאוד 1-2-3-4-5 בכלל לא

8. סמנו אילו מהמוצרים והשירותים הבאים אתם רוכש במרכז סאדאב? ניתן לסמן יותר מתשובה אחת
- | | | | |
|---------------------|-------------|----------------|---------------|
| • מזון | • בנק | • חומרי ניקוי | • מספרה |
| • כלי בית | • קוסמטיקה | • ביגוד והנעלה | • בריאות |
| • צעצועים וחפצי נוי | • בית מרקחת | • מזון מהיר | • משרד נסיעות |
| • מזון מוכן | • דואר | • אחר: _____ | |
9. אילו מוצרים ושירותים חסרים לכם בסאדאב? _____
10. כמה, באחוזים, מתוך סל הקניות החודשי אתם מעריכים שאתם רוכשים במרכז בסאדאב? _____
11. כמה פעמים בשבוע אתם קונים או מבליים במרכז סאדאב?
כלל לא / פחות מפעם בשבוע / 1 בשבוע / 2 בשבוע / 3 בשבוע / 4 בשבוע / 5 פעמים בשבוע ומעלה
12. עד כמה אתם מכירים באופן אישי את המוכרים שמהם אתם קונים במרכז סאדאב?
בכלל לא. אתקשה לזהותם ברחוב / מכיר בשמם בלבד / מכיר די טוב, יצא לי לשוחח איתם / מכיר טוב מאוד, לחלקם אני מתייחס כאל חברים
13. עד כמה מרכז סאדאב חשוב בעיניכם לתפקוד של השכונה?
חשוב במידה רבה מאוד 1-2-3-4-5 לא חשוב בכלל
14. דרגו את השיקולים שלכם בבחירת המקום שבו אתם רוכשים שירותים ומוצרים? כש 1 – השיקול הזניח ביותר, ועד 5 – השיקול החשוב ביותר
- | | |
|-----------------------------------|-------------------|
| מגוון ומבחר | 5 / 4 / 3 / 2 / 1 |
| מחיר | 5 / 4 / 3 / 2 / 1 |
| נוחות (קירבה לבית, תחבורה, חנייה) | 5 / 4 / 3 / 2 / 1 |
| היכרות עם המוכר | 5 / 4 / 3 / 2 / 1 |
| אדיבות השירות | 5 / 4 / 3 / 2 / 1 |
15. עם כמה מתושבי השכונה אתם נמצאים בקשר מעבר ל"שלום-שלום"?
0 / 1-5 / 6-10 / 11-20 / 21-30 / 31-40 / 41 ומעלה
- בהמשך לכך, איפה אתם פוגש את אותם תושבי השכונה? ניתן לסמן יותר מתשובה אחת
- | | | | |
|----------------|--------------|---------------|----------|
| • בקאנטרי | • ברחוב | • מרכז קהילתי | • בבניין |
| • מערכת החינוך | • מרכז סאדאב | • אחר _____ | |

תודה רבה שהקדשתם זמן למילוי השאלון. מחכים לראותכם בסדנה.
צוות הפרויקט, מכון ירושלים

נספח 2

אשדוד – מעבר עובדי העירייה להתניידות לעבודה באמצעים מקיימים

שאלון למשתתף בסדנה:

אנו מודים לך על הענותך להשתתף בסדנה, הנערכת במסגרת פרויקט "קיימות עירונית" ע"י מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

פרויקט "קיימות עירונית" מזהה את העיר כמקום בו מתרחשת רוב הפעילות האנושית ומחפש את המפתח להשגת קיימות בשינוי סגנון החיים העירוני. סדנה זו מתמקדת בהיבט ספציפי – עידוד ההגעה לעבודה באמצעות תחבורה מקיימת, והפחתת השימוש ברכב פרטי לצורך זה.

חשוב לנו להדגיש כי למרות שלעיריית אשדוד קיים עניין רב בנושא, צוות הפרויקט הינו עצמאי ונושאי הדיון אינם משקפים בהכרח את עמדות העירייה.

במהלך הסדנה ובמענה על שאלון זה אנו מבקשים לשמור על אנונימיות המשתתפים. אין צורך לציין שמות או למסור פרטים מזהים בשאלון.

תודה! צוות פרויקט "קיימות עירונית", מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

קצת על עצמך...

1. מהו גילך?

א. 18-25 ב. 26-40 ג. 41-64 ד. 65 ומעלה

2. מין

א. נקבה ב. זכר

3. כמה שנים את/ה מחזיק/ה ברישיון נהיגה

א. אין לי רישיון נהיגה ב. פחות מחמש שנים

ג. חמש עד עשר שנים ד. יותר מעשר שנים

4. באיזה אמצעי תחבורה את/ה מגיע בדרך כלל לעבודה

א. אופניים ב. רגל ג. תחבורה ציבורית

ד. אופנוע ה. מכונית – כנוסע ו. מכונית – כנהג

ז. אחר (ציין/י איזה): _____

5. אני גר/ה

א. מחוץ לעיר ב. במרכז העיר ג. בדרום העיר

עמדות

עד כמה את/ה מסכימ/ה עם המשפטים הבאים?

6. עבורי, רכב פרטי (מכונית/אופנוע) הוא אמצעי הגעה טוב לעבודה
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
7. עבורי, תחבורה ציבורית היא אמצעי הגעה טוב לעבודה
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
8. עבורי, הגעה ברגל או באופניים היא אמצעי הגעה טוב לעבודה
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
9. קיימים יתרונות כלכליים לעובד בהגעה לעבודה בתחבורה ציבורית, ברגל או באופניים
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
10. קיימים יתרונות כלכליים למעסיק בהגעה לעבודה בתחבורה ציבורית, ברגל או באופניים
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
11. קיימים יתרונות סביבתיים בהגעה לעבודה בתחבורה ציבורית, ברגל או באופניים
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
12. עבור רוב האנשים שחשובים לי, רכב פרטי (מכונית/אופנוע) הוא אמצעי ההגעה העיקרי לעבודה
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |
13. עבור רוב האנשים שחשובים לי, תחבורה ציבורית היא אמצעי ההגעה העיקרי לעבודה
- | | | |
|--------------------|-----------------------|------------|
| א. מסכימ/ה לחלוטין | ב. מסכימ/ה | ג. אין דעה |
| ד. לא מסכימ/ה | ה. לא מסכימ/ה לחלוטין | |

14. עבור רוב האנשים שחשובים לי, הגעה ברגל/אופניים היא אמצעי ההגעה העיקרי לעבודה

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

15. עבורי, הגעה לעבודה תוך שימוש ברכב פרטי (מכונית/אופנוע) הינה פשוטה וקלה

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

16. עבורי, הגעה לעבודה תוך שימוש בתחבורה ציבורית הינה פשוטה וקלה

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

17. עבורי, הגעה לעבודה ברגל או באופניים הינה פשוטה וקלה

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

18. בשנים הקרובות אני מתכוונ/ת להגיע לעבודה ברכב פרטי (מכונית/אופנוע)

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

19. בשנים הקרובות אני מתכוונ/ת להגיע לעבודה בתחבורה ציבורית

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

20. בשנים הקרובות אני מתכוונ/ת להגיע לעבודה ברכב/אופניים

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

כיצד ניתן לעודד שימוש בתחבורה בת־קיימא?

עד כמה את/ה מסכימ/ה עם המשפטים הבאים?

21. שיפור תשתיות תחבורה ציבורית, תשתיות אופניים והליכה ברגל, לעידוד

עובדים להשתמש באמצעים אלה הוא פתרון אפקטיבי

- א. מסכימ/ה לחלוטין
ב. מסכימ/ה
ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה

22. שיפור תשתיות תחבורה ציבורית, תשתיות אופניים והליכה ברגל, לעידוד עובדים להשתמש באמצעים אלה הוא פתרון צודק
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין
23. הפחתת מספר החניות הפנויות במקום העבודה על מנת לעודד אנשים להשתמש בתחבורה בת־קיימא הוא פתרון אפקטיבי
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין
24. הפחתת מספר החניות הפנויות במקום העבודה על מנת לעודד אנשים להשתמש בתחבורה בת־קיימא הוא פתרון צודק
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין
25. הענקת תמריצים כספיים להגעה לעבודה בתחבורה בת־קיימא לעידוד עובדים להשתמש בה הוא פתרון אפקטיבי
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין
26. הענקת תמריצים כספיים להגעה לעבודה בתחבורה בת־קיימא לעידוד עובדים להשתמש בה הוא פתרון צודק
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין
27. הפחתת תמריצים כספיים להגעה לעבודה ברכב פרטי לעידוד עובדים להשתמש בתחבורה בת־קיימא הוא פתרון אפקטיבי
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין
28. הפחתת תמריצים כספיים להגעה לעבודה ברכב פרטי לעידוד עובדים להשתמש בתחבורה בת־קיימא הוא פתרון צודק
- א. מסכימ/ה לחלוטין ב. מסכימ/ה ג. אין דעה
ד. לא מסכימ/ה ה. לא מסכימ/ה לחלוטין

נספח 3

ירושלים – משכונה קיימת לשכונה מקיימת

מתווה הראיונות לפעילים בשכונות:

רקע אישי

1. פרטים על השייכות המקומית: איפה גרים, עם מי? איזו דירה? רחוב? כמה זמן? מאיפה עברו? איפה גדלו? ילדים? בתי ספר?
2. שביעות רצון מהמגורים בשכונה: אוהבים את המקום? רוצים להישאר? מה אוהבים? מה פחות אוהבים?
3. קהילתיות: מכירים אנשים בשכונה? מבלים עם אנשים בשכונה?

זהות סביבתית

4. האם רואים את עצמם כאנשי סביבה? משתתפים באירועים? שייכים לארגון? צופים בסרטים? קוראים כתבות וספרים?
5. התנהגות: באיזו מידה ההתנהלות היום-יומית משקפת ערכים סביבתיים; נוהגים להשתמש בתחבורה ציבורית או אופניים, מעדיפים צימחונות או טבעונות? הרגלי פסולת? קשר לטבע? מעורבות בארגונים סביבתיים.....

פעילות קהילתית

6. פעילים: באילו פעילויות שכונתיות מעורבים, איזה תפקיד ממלאים? האם מעורבים בעוד מסגרות קהילתיות? סביבתיות? חברתיות? פוליטיות? בעבר?
7. אנא פרטו מה הן הדוגמאות המוצלחות למעורבות הקהילתית שלכם. (אפשר להציע להתייחס לגינה הקהילתית, חנויות יד שנייה, ארגון אירוע קהילתי.....):

החזון

8. אילו שינויים הייתם רוצים לחולל בשכונה?
9. איך אתם רואים את הקשר בין השכונה לעיר בהקשרים של קיימות?

הקיימות בשכונה

10. מה כדאי לעשות לדעתכם כדי לקדם את הקיימות בשכונה?
11. מה דעתכם על מה שכבר קורה בשכונה בהקשר לתוכנית הקיימות?
12. מהם הקשיים המרכזיים בהם אתם נתקלים בפעילות?

מעורבות העירייה

13. האם אתם חושבים שהעירייה מעורבת בקידום הקיימות בשכונה?
14. מכירים, נפגשים עם נציגי עירייה? באילו נסיבות? איך חווים את המפגשים?
15. מהם הקשיים המרכזיים בהם אתם נתקלים בפעילות?

נספח 4

ירושלים – משכונה קיימת לשכונה מקיימת

מתווה שאלון בעלי תפקידים:

פעילות במסגרת התפקיד

1. האם בתוקף תפקידך אתה מעורב בתהליכי קידום קיימות בשכונות?
2. אילו היבטים בתפקידך יכולים לסייע לקידום קיימות בשכונות?

החזון האישי

3. אילו היבטים של קיימות חשוב לך לקדם?
4. אילו שינויים היית רוצה לחולל ברמת השכונה?

אבחון המצב הקיים

5. מה דעתך על מה שכבר קורה בשכונות בהקשר של הקיימות?
6. מהם הקשיים המרכזיים?
7. מהן ההצלחות בעיניך?
8. מה לדעתך התושבים רוצים?

התפיסה של תפקיד העירייה

9. האם קידום קיימות הוא חלק מהמדיניות של העירייה?
10. האם הוא צריך להיות?
11. מיהם השחקנים הראשיים בקידום קיימות בשכונות?
12. מה לדעתך העירייה יכולה לעשות על מנת לקדם קיימות בשכונות?
13. מה ניתן לעשות כדי שהקהילה תהיה יותר פעילה?
14. האם קיימות שכונתית צריכה לנבוע מיוזמות של התושבים?
15. מה התפקיד של העסקים המקומיים?
16. מה התפקיד של העירייה כלפי העסקים המקומיים בהקשר של קיימות?
17. מהם החסמים המרכזיים לקידום קיימות בעיר?
18. כיצד ניתן להתגבר עליהם?
19. מהן ההזדמנויות הגדולות ביותר?
20. האם יש כיווני פעולה שטרם נוסו וכדאי שעירייה תאמץ?

זהות סביבתית/קהילתית אישית

21. האם אתה מתחבר לנושא הקיימות ברמה האישית?
22. האם אתה פעיל מבחינה חברתית או סביבתית בשכונת מגוריך?

- באומן, ז. (2007). מודרניות נזילה. ירושלים: מאגנס
- בורדייה, פ. (2005). שאלות בסוציולוגיה. תל אביב: רסלינג
- בן יוסף, ש. (2010). יש פתרון לכל מחיישב - היבטים קהילתיים של שיקום מפוני גוש קטיף. חיבור לשם כבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בר אילן
- ברוך, ג., בוכלצב, ע., גולן, מ., פינטו, א., עברון, ת., גולדמן, ר., דורון, ע., פיט, ג. (2011). כלכלה מקומית מקיימת - אסטרטגיה לשינוי חברתי. שתיל, מרכז השל לקיימות, המרכז לקיימות מקומית וציונות 2000 גלובס. (2008). מחקר *Life & Style*. אוחד מחוך smile.globes.co.il/globes/Treport_Life_Style.pdf
- סדן, א. (2009). עבודה קהילתית - שיטות לשינוי חברתי. תל אביב: סדרת קו אדום - הוצאת הקיבוץ המאוחד
- פירסט, ב. (2014). צמיחתה של תרבות ירוקה: מאבקים סביבתיים בישראל והשפעתם על המרחב. מחקר פלורסהיימר. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים
- פרומקין-אחירון, ת. ופרומקין, ר. (2002). אג'נדה 21 והצהרת ריו, רקע תקציר והיבטים ישראלים. ירושלים: המשרד לאיכות הסביבה
- צ'רצ'מן, א. וסדן, א. (2003). השתתפות: הדרך שלך להשפיע. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- שת"ל. (2013.6.30). כלכלה מקומית מקיימת, או בקיצור כמ"מ. אוחד מחוך kamam.org.il/cgi-webaxy/=item?96
- Adger, N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347-364
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Andrews, F.M. (1974). Social indicators of perceived life quality. *Social indicators*, 235, 279-299
- Angel, S. (2012). *Planet of Cities*. Lincoln Institute of Land Policy
- Ashford, N.A., Hall, R.P. & Ashford, R.H. (2012). The crisis in employment and consumer demand: Reconciliation with environmental sustainability. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 2(1), 1-22
- B&Q. (No date). STREETBANK. Retrieved from <http://www.diy.com/corporate/community/streetbank/>
- Bamberg, S., Fujii, S., Friman, M. & Gärling, T. (2010). Behavior theory and soft transport policy measures. *Transport Policy*, 18, 228-235
- Banerjee, T. (2001). The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Reinvented Places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), 9-24
- Barnett, J. and American Planning Association. (2007). *Smart Growth in a Changing World*. Ann Arbor, MI: Planners Press, American Planning Association
- Beatley, T. (2012). *Green Cities of Europe: Global Lessons on Green Urbanism*. Washington, DC: Island Press
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage
- Belk, R. (2014). You are what you can access: Sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research*, 67(8), 1595-1600
- Botsman, R. & Rogers, R. (2010). *What's mine is yours: the rise of collaborative consumption*. New York: Harper Collins Publishers
- Botsman, R. & Rogers, R. (2011). *What's mine is yours: how collaborative consumption is changing the way we live*. London: Collins
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (ed.), *The handbook of theory and research of the sociology of education* (Pp. 241-258). NY: Greenwood press

- Cao, X.J., Mokhtarian, P.L. & Handy, S.L. (2009). The Relationship between the Built Environment and Nonwork Travel: A Case Study of Northern California. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 43(5), 548–559
- Carmona, M. (2010). Contemporary public space, part two: classification. *Journal of Urban Design*, 15(2), 157–173
- Chatman, D.G. (2009). Residential Choice, the Built Environment, and Nonwork Travel: Evidence Using New Data and Methods. *Environment and Planning*, 41, 1072–1089
- Cohen, M.J. (1997). Risk society and ecological modernization alternative visions for post-industrial nations. *Futures*, 29(2), 105–119
- Cooper, R., Timmer, V., Ardis, L., Appleby, D., Hallsworth, C., Tallack, A. & Rohrlrick, M. (2015). Local Governments and the Sharing Economy. Retrieved from <https://ccednet-rcdec.ca/en/toolbox/local-governments-and-sharing-economy>
- Dobson, A. & Bell, D. (2006). *Environmental Citizenship*. Boston: MIT press
- Fogg, B.J. (2009). *A Behavior Model for Persuasive Design*. Stanford University
- Forbes. (10.3.15). AirBnB, Snapgoods and 12 more Pioneers of the 'shared Economy'. Retrieved from <http://www.forbes.com/pictures/eeji45emgkh/airbnb-snapgoods-and-12-more-pioneers-of-the-share-economy/>
- Forum for the Future. (8.3.15). Sustainable Urban Enterprise: Creating the right Business Environment in Cities. Retrieved from <https://www.forumforthefuture.org/project/sustainable-urban-enterprise-creating-right-business-environment-cities/overview>
- Foster, S. & Iaione, C. (29.8.2015). The City as a Commons. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2653084
- Frumkin, H., Frank, L. & Jackson, R.J. (2004). *Urban Sprawl and Public Health: Designing, Planning, and Building for Healthy Communities*. Island Press
- Gansky, L. (2012). *The Mesh: Why the future of business is sharing*. New York: Penguin Group
- Georgetown University. (2011). Dynamics of cause engagement. Retrieved from <http://csic.georgetown.edu/research/digital-persuasion/dynamics-of-cause-engagement>
- Gibson, J.J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin
- Girardet, H. (2006). *Creating Sustainable Cities*. Totnes: Green books
- Glasiyuer, T. (2010). Political Factors: Digital Activism in Closed and Open Societies. In M., Joyce (Ed.). *Digital Activism Decoded*, International Debate Association (pp. 95). NY
- Gordon, M. (1998). *Dictionary of sociology*. Oxford: Oxford university press.
- Greenwald, M. & Marlon B. (2001). Built Environment as Determinant of Walking Behavior: Analyzing Nonwork Pedestrian Travel in Portland, Oregon. *Transportation Research Record* 1780, (1), 33–41
- Haas, T. & Olsson, K. (2013). Transmutation and Reinvention of Public Spaces through Ideals of Urban Planning and Design. *Space and Culture*, 17(1), 59–68
- Hesselbein, F., Goldsmith, M., Beckhard, R. & Schubert, R.E. (1998). *The Drucker Foundation: The Community of the Future*. San Francisco: Jossey Bass
- Holman, P., Devane, T. & Cady, S. (2006). *The Change Handbook*. SF: Berret & Koheler
- Jackson, T. (2005). Motivating sustainable consumption: a review of evidence on consumer behavior and behavioral change: a report to the Sustainable Development Research Network. Centre for Environmental Strategy, University of Surrey.
- Jackson, T. (2009). Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy. London: Sustainable Development Commission
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NY: New York University Press
- Kanner, A.D. & Gomes, M.E. (1995). The all-consuming self. In Roszak, T., Gomes, M.E., & Kanner, A.D. (Eds.) *Ecopsychology, Restoring the Earth, Healing the Mind*. San Francisco: Sierra Club Books

- Lawson, J.E. (1992). *Livability and quality of life indexes in planning for sustainable communities*. The University of British Columbia
- Lockton, D. (No date). *Design with intent: Insights, methods and patterns for designing with people, behaviour and understanding*. Retrieved from <http://designwithintent.co.uk/>
- Lockton, D., Harrison, D. & Stanton, N. (2008). Making the User More Efficient: Design for Sustainable Behaviour. *International Journal of Sustainable Engineering*, 1(1), 3–8
- Low, S. & Smith, N. (2006). *The Politics of Public Space*. New York: Routledge
- Manaugh, K. & El-Geneidy, A. (2011). Validating Walkability Indices: How Do Different Households Respond to the Walkability of Their Neighborhood? *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 16(4), 15–309
- Morgan, B. (2015). *NOwnership, No Problem: Why Millennials Value Experiences Over Owning Things*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2015/06/01/ownershipnoproblem-nowners-millennials-value-experiences-over-ownership/#gda51ea1759b>
- Norman, D.A. (2002). *The Design of Everyday Things*. Basic Books
- Ottaway, R.N. (1983). The change agent: A taxonomy in relation to the change process. *Human relations*, 36(4), 361–392
- Owyang, J. (30.10.14). *The three reasons why Collaborative Consumption is happening right now*. Retrieved from <http://www.web-strategist.com/blog/2014/10/30/the-three-reasons-the-collaborative-economy-is-happening/>
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On The Horizon*, 9(5), 1–6
- Psarra, S., Kickert, C. & Pluviano, A. (2013). Paradigm Lost: Industrial and Post-Industrial Detroit – An Analysis of the Street Network and Its Social and Economic Dimensions from 1796 to the Present. *Urban Design International*, 18(4), 81–257
- Punter, J. (2011). Urban Design and the English Urban Renaissance 1999–2009: A Review and Preliminary Evaluation. *Journal of Urban Design*, 16(1), 1–41
- Putnam, R.D., Feldstein, L.M. & Cohen, D. (2003). *Better together: Restoring the American community*. Simon & Schuster
- Reeves, K. (2011). *Defra's approach to understanding and influencing behaviour – sustainable lifestyles*. UK: DEFRA
- Rieniets, T. (2009). Shrinking Cities: Causes and Effects of Urban Population Losses in the Twentieth Century. *Nature and Culture*, 4(3), 54–231
- Rifkin, J. (2011). *The Third Industrial Revolution; How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World*. New York: Palgrave Macmillan
- Rogers, E.M. & Shoemaker, F.F. (1971). *Communication of Innovations: A Cross-Cultural Approach*. New York: Free Press
- Roseland, M. (2005). *Toward Sustainable Communities: Resources for Citizens and Their Governments* (3rd Edition). New Society Publishers, Gabriola Island BC.
- Rosenkrands, J. (2005). Politicizing Homo Economics – Analysis of Anti-Corporate Websites. In W. Van De Donk, B. Loader, P. Nixon & D. Rucht (Eds.), *Cyber Protest – New Media, Citizens and Social Movements* (pp. 50). NY: Routledge.
- Rowe, G.P. (1987). *Design Thinking*. Cambridge: The MIT Press
- Sanne, C. (2002). Willing consumers – or locked-in? Policies for a sustainable consumption. *Ecological Economics*, 42(1), 273–287
- Schiffman, L.G., Kanuk, L.L. & Hansen, H. (2008). *Consumer behaviour: A European outlook*. Pearson Education: Harlow
- Seyfang, G. & Smith, A. (2007). Grassroots Innovations for Sustainable Development: Towards a New Research and Policy Agenda. *Environmental Politics*, 16(4), 584–603
- Shane, A.M. & Graedel, T.E. (2002). Urban Environmental Sustainability Metrics: A 250 Provisional Set. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(5), 643–663
- Sharp, D. (2016). *Sharing Cities: Why Ownership, Governance and The Commons Matter More Than Ever*. Retrieved from <http://www.shareable.net/blog/sharing-cities-why-ownership-governance-and-the-commons-matter-more-than-ever>

- Shedroff, N. (2009). Design is the Problem: The Future of Design Must be Sustainable. New York: Rosenfeld Media
- Simms, A. (2011). „Moments of change” as opportunities for influencing behaviour: A report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. London: Defra
- Spurling, N., McMeekin, A., Shove, E., Southerton, D. & Welch, D. (2013). Interventions in practice: re-framing policy approaches to consumer behaviour. Manchester: Sustainable Practices Research Group
- Stilwell, F. & Primrose, D. (2010). Economic Stimulus and Restructuring: Infrastructure, Green Jobs and Spatial Impacts. Urban Policy and Research, 2(11), 5-25
- Tanguay, G.A., Rajaonson, J., Lefebvre, J.F. & Lanoie, P. (2010). Measuring the sustainability of cities: An analysis of the use of local indicators. Ecological Indicators, 10(2), 407-418
- Thaler, R.H. & Sunstein, C.R. (2008). Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness. New Haven: Yale University Press
- The Aspen Institute. (2015). Working in America: The Future of Work in the Sharing Economy. Retrieved from <https://www.aspeninstitute.org/events/future-work-sharing-economy/>
- Thøgersen, J. (2005). How may consumer policy empower consumers for sustainable lifestyles? Journal of Consumer Policy, 28(2), 143-177
- UNEP. (2005). Towards Sustainable Urban Development. Retrieved from http://www.unep.org/urban_environment/PDFs/UNEP_HABITAT_Flyer.pdf
- UNESCO. (1997) Educating for a Sustainable Future: A Transdisciplinary Vision for Concerted Action. Paris: UNSECO
- Vermeir, I. & Verbeke, W. (2006). Sustainable food consumption: exploring the consumer “attitude-behavioral intention” gap. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 19(2), 169-194
- Ward, B. & Lewis, J. (2002). Plugging the Leaks. New Economics Foundation.
- Wbcsd. (No date). Urban Infrastructure. Retrieved from <http://wbcsdpublications.org/project/iii-final-report/>
- Whyte, W.H. (1980). The Social Life of Small Urban Spaces. New York: Project for Public Spaces Inc.
- Worpole, K. & Knox, K. (2008). The social value of public spaces. Joseph Rowntree Foundation
- Yingling, F., Khattak, A. & Rodríguez, D. (2011). Household Excess Travel and Neighbourhood Characteristics. Urban Studies, 48(6), 1235-1253
- Yung-Jaan, L. & Ching-Ming, H. (2007). Sustainability index for Taipei. Environmental Impact Assessment Review, 27, 505-521

וכך אפשר גם:



וכך אפשר גם:



פרויקט "קיימות עירונית" התנהל במכון ירושלים למחקרי
מדיניות בין השנים 2013-2016.

הפרויקט מזהה את העיר כמקום בו מתרחשת רוב הפעילות האנושית, ומבקש להתוות המלצות מדיניות להשגת קיימות באמצעות שינוי בסגנון החיים העירוני.

נקודת המוצא לפרויקט היא העובדה כי חרף הישגי ההתייעלות
בתהליכי ייצור ומעבר למוצרים ידידותיים לסביבה, אנו עדיין
רחוקים מאוד מהשגת היעדים שיאפשרו את שימור הסביבה
הגלובלית לדורות הבאים. לפיכך, הפרויקט עוסק בטווח רחב של
תחומי חיים ושואף להוביל שינוי באופן שבו אנשים מתנהלים
בעיר, באופן שבו הם צורכים, מתניידים, ופועלים במרחב.

מטרת המחקר הינה לזהות את המנופים היכולים להפוך ערים
למסגרת המאפשרת חיים מקיימים, נוחים וזולים, בני השגה, ובעלי
פוטנציאל להיות מאומצים עליידי מרבית אוכלוסיית העולם.

המלצות הפרויקט מכוונות לשחקנים מגוונים, בדגש על רמת
השלטון המקומי, ועוסקות בתחומים שונים, כגון: אופן חיזוק
קהילות בעיר, שינויים באופן השימוש במרחבים ציבוריים,
הכנסת כלי כלכלת שיתוף לאסטרטגיה העירונית, התחדשות
מרכזי מסחר מקומיים, חיפוש דרכים לשינוי אמצעי הנסיעה
מרכב פרטי לאמצעים חלופיים, ועוד.

אנו תקווה שהמעוניינים בקידום חיים עירוניים מקיימים
בישראל ימצאו במסמך זה השראה, ידע וכלים לעשות זאת
ולהצטרף ליצירת השינוי.

מכון ירושלים למחקרי מדיניות

רחוב רד"ק 20, ירושלים 9218604 טל 02-5630175 דוא"ל INFO@JERUSALEMINSITUTE.ORG

WWW.JERUSALEMINSITUTE.ORG